

Nu se împru-
mută acasă.

K. III.
2014 (A)

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE
SERIA III TOMUL II MEM. 5

DIMITRIE CANTEMIR IN RUSIA

DE

ȘTEFAN CIOBANU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CULTURA NAȚIONALĂ

BIBLIOTECĂ UNIVERSITĂȚI
DOCUMENTARĂ
ORAȘUL IAI TRAI NEAMȚ 1955

21.071

DIMITRIE CANTEMIR IN RUSIA.

DE

ȘTEFAN CIOBANU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

Ședința dela 11 Iunie 1924.

P R E F A Ț A.

La 21 August 1923, România culturală a cinstit amintirea lui Dimitrie Cantemir. Această dată memorabilă pentru istoria culturii românești a provocat un interes viu față de acela, care, cum scrieau soția și copiii lui, acum două sute de ani, «isprăvind cursul vieții trecătoare, s'a mutat în cea veșnică».

Personalitatea genială a celui mai de seamă cărturar român, activitatea lui literară și științifică, nu sunt încă pe deplin studiate. Și cele câteva date din lucrarea de față, cari aruncă puțină lumină asupra unor pagini puțin cunoscute din viața marelui Voevod, vor servi ca material pentru acei, ce se vor ocupa de chestiune mai pe larg.

Chișinău, 16 Noemvrie 1924.

K. III.
2014(A)

I

VIAȚA LUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN RUSIA.

Sunt cunoscute îndeșul împrejurările, în cari Dimitrie Cantemir a intrat în alianță cu Petru cel Mare și s'a retras cu armatele rusești în Moscovia, unde-și petrece restul zilelor. Soarta tragică a unui domnitor, care pentru un vis frumos, nesilit de nimeni, își pune în cumpănă viitorul său și al copiilor săi, care își lasă bogății în țară și posibilități de a domni peste un popor, și care își ia drumul pribegiei, este cunoscută în istoria Românilor mai mult decât în istoria altor popoare. Dar soarta lui Dimitrie Cantemir pare și mai tragică, dacă luăm în seamă că acest domnitor ca cultură și claritate de conștiință se ridică deasupra tuturor, că acest istoric renumit, acest diplomat iscusit rămâne înșelat în calculele lui. Retras în Rusia, străină lui ca moravuri și obiceiuri, frământată de încercările de reformație siluită a lui Petru cel Mare, de războaie fără sfârșit, Dimitrie Cantemir, care își înțelegea rostul său în viață, își cunoștea mai bine ca oricine țara părăsită, trebuia să sufere mult în urma sfărâmării iluziilor de a-și vedea țara liberă și tronul asigurat pentru copii. Aici, în Rusia, el își scrie cele mai însemnate opere, din cari primul loc îl ocupă acelea, cari se referă la țara lui. Acest fapt justifică interesul pe care trebuie să-l avem față de viața lui Dimitrie Cantemir în Rusia; ori și ce amănunt poate contribui la luminarea personalității lui, la completarea celor cunoscute despre el.

Este stabilit în literatura istorică, cea românească și cea rusească, că Dimitrie Cantemir, căpătând încrederea Turcilor și tronul Moldovei, sosește în capitala Moldovei la 10 Decembrie 1710 (a fost proclamat domnitor în ziua de 23 Noembrie 1710). Raporturile dintre Rusia și Turcia, încordate de multă vreme se rup definitiv cu puțin înainte de această dată și anume la 20 Noembrie 1710¹⁾, când divanul turcesc

¹⁾ С. Соловьевъ. Исторія Россіи. Москва. 1866. vol. XVI, p. 56 А. Кочубинскій. Сношенія Россіи при Петрѣ I-мъ съ южными славянами и румынами. Москва 1872, p. 32.

declară solemn războiul Rusiei și-l întemnițează pe reprezentantul Rusiei, Tolstoi. Acestei date i-a precedat o luptă diplomatică înverșunată la Constantinopole, la care au luat parte nu numai reprezentanții Turciei și ai Rusiei, ci și ai mai multor țări europene, din cari unele erau interesate la învingerea Rușilor (Suedia și aliații ei), iar altele la prăbușirea Turciei).¹⁾ Cantemir care în toiul acelor lupte se află la Constantinopole, fără îndoială a luat și el parte la rezolvirea conflictului ruso-turc și, cum vom vedea, încă fiind acolo a intrat în legătură cu Rușii, mai mult, s'a obligat până la oarecare măsură de a intra în alianță cu Rusia, când va deveni domnitor. Conduita lui Dimitrie Cantemir înainte de venirea armatelor rusești în Moldova, dela început pare suspectă. «Cantemir, neputincios între doi puternici, a recurs la arma celui slab, la șiretenie», spune istoricul rus despre el ²⁾. Căutând să capete simpatiile boierimii din Moldova, care ținea minte cum el «când eră beizade la domnia frăține-său, lui Antioh, că eră atuncea nerăbdător, zlobiv la beție și-i ieșise numele de om rău» ³⁾, Cantemir a luat câteva măsuri de ordin administrativ și financiar, cari au plăcut tuturor ⁴⁾. Intre altele el dă drumul din temnițe unui număr destul de mare de boieri moldoveni, închiși de către Nicolae Mavrocordat pentru simpatii față de Ruși. Aceste măsuri ale lui Dimitrie Cantemir nu pot fi explicate decât presupunând, că el avea deja hotărîrea luată în ce privește atitudinea lui față de războiul ruso-turc, și părerea răposatului A. D. Xenopol că purtarea lui Cantemir față de Turci a fost sinceră până în momentul tratativelor lui cu Petru cel Mare prin medicul grec Policala ⁵⁾, pare a nu fi întemeiată. Șovăiala lui Dimitrie Cantemir, care a pus pe gânduri boierimea din Moldova ⁶⁾, este aparentă, este un joc dublu pentru a câștiga timpul necesar până la venirea armatelor rusești. Această presupunere se întemeiază și mai mult pe următorul pasaj dintr'o scrisoare a lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din Septemvrie 1721. Plângându-se de situația lui grea și arătând serviciile pe cari le-a adus lui Petru cel Mare, Cantemir scrie:

«Fiind la Constantinopole, credința pe care am făgăduit-o excelenței sale domnului Petru Andrei Tolstoi n'am călcat-o, martor este însuși

¹⁾ C. Соловьевъ. Op. cit., vol. XVI. p. 51—55.

²⁾ C. Соловьевъ. Op. cit., vol. XVI, p. 77.

³⁾ Ion Neculce, p. 302. Ediția M. Kogălniceanu. București, 1872.

⁴⁾ Ibidem.

⁵⁾ A. D. Xenopol, Istoria Românilor. Iași 1896, vol. VIII, p. 110.

⁶⁾ I. Neculce, p. 305.

Dumnezeu și excelența sa. Iar cum am venit în Moldova, înainte și după venirea Maiestății Voastre în țara noastră, am păstrat aceeaș credință, — pe tine te pun martor și judecător, stăpânul și împăratul meu»¹⁾.

Acest Petre Tolstoi a fost trimis la Constantinople în Noemvrie 1701 cu misiunea de a aduna materiale privitoare la starea creștinilor în peninsula balcanică și a culege și informațiuni cu caracter militar²⁾. Prin diferite mijloace, folosindu-se chiar de corupție, de bani³⁾, el căută să atragă simpatiile popoarelor subjugate Porții și nu putea să nu intre în legături cu Dimitrie Cantemir.

Deci este clar, că tratatul din 13 Aprilie 1711, încheiat în orașul Luț între Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir prin Luca Visternicul⁴⁾, eră ultima fază a tratatelor de alianță cu Rusia, pregătită încă la Constantinople, unde Dimitrie Cantemir își ia anumite angajamente. Prin aceasta se explică și încrederea țarului Rusiei în Cantemir, pe care n'a putut-o sdruncina afirmația unor boieri cu simpatii față de Rusia «că el este ca și un Turc»⁵⁾.

În tratatul dela 13 Aprilie 1711, Dimitrie Cantemir, recunoscând protectoratul imperiului rus asupra Moldovei în caz când Turcii ar fi învinși, caută să asigure până la oarecare măsură integritatea și independența țării sale, independență care pare istoricului A. Brückner «în realitate desăvârșită»⁶⁾. Acest tratat în punctele lui esențiale, fără îndoială, a fost opera lui Dimitrie Cantemir. Cele mai multe articole din acest tratat se referă la drepturile familiei Cantemir asupra Moldovei, în care domnitorul ereditar capătă drepturi de suveran, iar drepturile vechi ale boierimei moldovenești se limitează, ceea ce provoacă nemulțumiri din partea boierilor⁷⁾. Pe lângă că aceste puncte au fost dictate de interesele personale ale lui Cantemir, ca și punctele ulterioare, cari prevăd garanții pentru Cantemir în caz de neizbândă a războiului,

¹⁾ V. anexa XLVIII.

²⁾ А. Г. Брикнеръ. Иллюстрированная исторія Петра Великаго. С. Петербургъ. 1882, vol. II, p. 468.

³⁾ Ibidem, p. 469.

⁴⁾ Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи. С. Петербургъ. 1830, pp. 659—661, No. 2347. Acte și documente relative la istoria renașterii României. Vol. I, pp. 15—21. А. Кочубинскій. Op. cit., p. 46.

⁵⁾ I. Neculce, p. 305.

⁶⁾ А. Г. Брикнеръ. Op. cit., p. 149.

⁷⁾ I. Neculce, p. 316.

în ele se oglindește spiritul epocii, care a precedat «absolutismului luminat», concepție pe care și-a însușit-o Dimitrie Cantemir la Constantinopole din contactul cu lumea diplomatică și din studiile sale istorice.

Dimitrie Cantemir ia toate măsurile posibile ca să se ție de angajamentul luat față de Petru cel Mare. În scrisoarea sa către feldmareșalul rus Șeremetiev din 4 Iunie 1711 ¹⁾, Dimitrie Cantemir îl anunță, că el a trimis ordine în toate părțile principatului, împreună cu manifestele rusești ca «să se adune și să se înarmeze tot poporul și să vie sub comanda armatei monarhului până la ziua de 15 a acestei luni, și cine nu va veni din boieri, i se vor lua moșiile, iar poporul va fi dat judecății nu numai celei lumești, ci și blestemului împărătesc». Este vorba de cunoscutul manifest al lui D. Cantemir către supușii săi ²⁾. În curând Dimitrie Cantemir ia contact direct cu Rușii. Domnitorul Moldovei face cea mai bună impresie asupra Rușilor. Brigadierul francez Moro de Braze, care se află în armata lui Petru cel Mare, în memoriile sale notează următoarele: «Domnitorul a rămas cu Maiestatea Sa. El eră de statură mijlocie, minunat de bine făcut, foarte frumos, grav și cu cea mai fericită fizionomie. El eră amabil și politicos; vorba lui eră prietenoasă și liberă. El vorbea foarte bine limba latină, ceea ce eră foarte plăcut pentru acei, ce-l înțelegeau» ³⁾.

În jurnalul de campanie al lui Petru cel Mare găsim despre această întâmplare următorul pasaj:

«La 24 Iunie (1711) Maiestatea Sa a binevoit a merge împreună cu oamenii săi de aproape în orașul românesc Iași... unde a venit înaintea Maiestății Sale și domnitorul român, domnul Cantemir dela armata lui. Și dânsul l-a întâmpinat pe Maiestatea Sa; deasemenia pe stăpâna împărătească — soția lui împreună cu copiii la intrare în oraș. Acest domnitor este un om foarte înțelept și capabil pentru sfaturi. Când

¹⁾ V. anexa I.

²⁾ N. Iorga. Carol al XII-lea, Petru cel Mare și țările noastre. Anal. Acad. Rom. vol. XXXIII, seria II, pp. 126—127. Hurmuzachi, Documente, vol. I, supl. I, pp. 396—397.

³⁾ Memoriile lui Moro de Braze au fost traduse în rusește de către poetul rus A. S. Pușchin. V. Сочинения и письма А. С. Пушкина ред. П. О. Морозовъ vol. VI, p. 213. V. V. Vericeanu, Însemnări la Pușchin despre noi și războiul ruso-turc din 1711. Arhiva de sub direcția d-lui I. Bărbulescu. 1924, No. 1, p. 57.

Maiestatea Sa se găsiă la Iași, acel domnitor cu soția și casa lui l-a tratat pe Maiestatea Sa destul de bine» ¹⁾).

Petru cel Mare a fost nevoit să încheie cu Turcii în ziua de 11 Iulie 1711 o pace puțin onorabilă pentru Rusia. Turcii au pus drept condiție a păcii extrădarea lui Dimitrie Cantemir. Trebuiește recunoscut, că țarul Rusiei cu toată situația lui grea, în această privință a avut o atitudine foarte cavalească, refuzând să îndeplinească cererea Turcilor. Unele izvoare rusești adaugă că Petru cel Mare la cererea Turcilor s'ar fi exprimat astfel: «Mai bine voi cedă Turcilor țara mea până la Cursc, decât pe principele, care din iubire față de mine și-a părăsit țara» ²⁾).

Mai aproape de adevăr este versiunea, că Cantemir a fost ascuns în lagărul rusesc, fie de bucătarul lui Petru cel Mare, fie de împărăteasă, «în haine nemțești, cu barba rasă» ³⁾, și Petru cel Mare a refuzat să-l extrădeze sub pretextul, că nu știe unde se găsește, fapt pe care îl confirmă și I. Neculce ⁴⁾).

După încheierea păcii, armatele rusești însoțite de un «ciauș», reprezentant al învingătorilor, se retrag dela Stănilești spre Nistru. Dimitrie Cantemir, călăuzit de două sute de călăreți ruși se abate în mdo clandestin dela armatele rusești și în seara de 14 Iulie își face pentru ultima dată intrarea în Capitala Moldovei, aproape părăsită de locuitori, ca să-și ia familia. Aici Domnitorul Moldovei se oprește pentru două zile, întâmpinând mai multe greutăți în organizarea transportului familiei și al bagajelor, și Luni în ziua de 16 Iulie el părăsește pentru totdeauna Iașii ⁵⁾, trece Jijia la Popricani și se întâlnește cu Petru cel Mare la Zagarancea.

Cronicarul moldovean, care l-a urmat pe Cantemir, ne dă o listă de 24 boieri mai de seamă, cari au părăsit Moldova împreună cu armatele rusești, adăugând că pe lângă aceștia au fost «și alții mai proști și mai

¹⁾ П. Пекарскій. Наука и литература въ Россіи при Петрѣ Великомъ. Ор. cit., vol. I, p. 249.

²⁾ И. И. Голиковъ. Дѣянія Петра Великаго. Москва. 1838. Vol. IV p. 267. Дмитр. Вантышъ-Каменскій. Словарь достопамятныхъ людей русской земли. Москва, 1836. Vol. III. p. 38. А. Бееръ Исторія о жизни и дѣлахъ молдавскаго господаря князя Константина Кантемира. Москва, 1783 p. 290.

³⁾ П. Пекарскій. Ор. cit. Vol. I p. 249.

⁴⁾ I. Neculce, p. 329. А. Кочубинскій. Ор. cit., p. 68.

⁵⁾ А. Кочубинскій. Ор. cit., p. 68. Журналъ Миннстерства Нар. Просвѣщенія 1848 г. Февраль, p. 108—109.

de jos slujitori»¹⁾. În una din cele mai vechi istorii ale lui Petru cel Mare se afirmă, că împreună cu Cantemir a trecut în Rusia un număr de 448 de boieri și funcționari²⁾. Numărul Moldovenilor, cari au urmat armatele rusești, a fost mult mai mare. La 22 Iulie Șeremetiev, din lagărul de pe Nistru, într'un raport întreabă ce să facă cu Românii, cari formau trei regimente (al lui Nicula, Cârju și Abaza),—«să-i lase în armată sau să le dea drumul?» Nu se știe răspunsul lui Petru cel Mare, probabil că cei mai mulți din ei s'au întors în Moldova. Totuși l-a urmat pe Cantemir un număr de «peste 4000 de suflete de sex masculin și feminin» de «popor românesc care astăzi pentru credința creștină sunt nevoiți să-și lase patria și vin în împărăția rusească»³⁾, cum scrie domnitorul Moldovei într'un raport al său către Petru cel Mare la sfârșitul lunii Iulie. Prin urmare, pe lângă soția lui Dimitrie Cantemir, Casandra și cei șase copii ai săi (Matei, Constantin, Șerban, Antioh, Maria și Smaragda), a trecut în Rusia un număr destul de mare de Români.

¹⁾ I. Neculce, p. 332.

²⁾ И. И. Голиковъ. Op. cit., vol. V, p. 35.

³⁾ V. anexa VII. А. Кочубинский, p. 70. П. Пекарский. Op. cit., vol. I, p. 571. Полное собрание законовъ Россійской Имперіи. 1830, vol. IV, p. 724—725, No. 2413.

În cartea lui Bayer (op. cit., pp. 363—400), Bantâș Camenschi publică genealogia familiilor boierești din Moldova, cari au trecut cu Petru cel Mare în Rusia. Iată lista acestor familii:

1. Ilie Abaza	19. Damabaș (Dubăș) Lubaș
2. Dimitrie Aga	20. Merescu Ilie
3. Nicolae Armaș	21. Gheorghe Spatar (Mecinic)
4. Ion Banar	22. Serdar Moghildea
5. Bantâș	23. Gheorghe Moșoc
6. Savin Banul	24. Ion Mutul
7. Constantin Bragă	25. Căp. Neguriță
8. Ion Buhuș	26. Nour
9. Ion Vataș	27. Pascalii
10. Constantin Vataș	28. Eufimie Rameliș
11. Miron Gafencu	29. Pavel Rugină
12. Grigoraș Hâncu	30. Sandul Nacul
13. Nicolae Hâncu	31. Enache Scherlet
14. Vasile Zărul	32. Carp Sulger
15. Antioh Camaraș	33. Iordachi Ursuliță
16. Simion Codreanu	34. Gheorghe Hrisescul
17. Procofii Caraiman-Culicovschi	35. Nicolae Ciutea
18. Eustratii Cârțan	

Armatele rusești au trecut Nistrul la Movilău, și aici Dimitrie Cantemir după ce întocmește o listă a tuturor Românilor, adresează către Petru cel Mare cererea despre care am vorbit mai sus. Această cerere a fost precedată de o scrisoare a lui Dimitrie Cantemir, trimisă prin cancelarul Golovchin ¹⁾ lui Petru cel Mare la 27 Iulie 1711 ²⁾. «Soarta noastră», scrie Dimitrie Cantemir, «după cum a spus profetul lui Dumnezeu, se află în mâinile Domnului. Soarta mea însă (așa a vrut providența dumnezească) a găsit în Maiestatea Sa Imperială un ocrotitor și un sprijinitor». Dimitrie Cantemir mai departe întreabă la ce să se aștepte în starea lui «vagabondă», și își exprimă siguranța, că printr'o simplă poruncă a țarului, el va putea dobândi dela țar, «nu numai ceea ce a pierdut în mod voluntar» «printr'un serviciu de 20 de ani», ci și ceea ce ar fi putut câștiga «prin tot atâți alți ani». În cererea despre care am vorbit mai sus, Cantemir precizează ce ar dori să i se dea de către Petru cel Mare. El roagă să i se pue la dispoziție curți la Moscova și vile în afară de oraș și moșii în localități bune, păzite de garnizoane rusești, iar Românilor cari l-au urmat să li se dea și lor moșii. Chestiunile privitoare la Români să fie rezolvite numai de către Cantemir, iar el cu familia sa să nu aibă altă autoritate decât a lui Petru cel Mare. Mai cere să i se dea voie de a-și instrui copiii în străinătate, de a-și vinde lucrurile fără nici un impozit, de a călători unde va voi și de a i se restitui banii pe cari i-a cheltuit în războiul ruso-turc. Cantemir se vede, că nu credeă că părăsește Moldova pentru totdeauna, întrucât cerând să i se dea lui și moștenitorilor săi titlul de principe prealuminat, el adaugă, că «dacă în viitor principatul românesc va fi sub sceptrul Maiestății Voastre, în afară de el însăși și moștenitorul lui altul să nu fie admis» ³⁾.

Petru cel Mare a aprobat aproape toate punctele cererii lui Cantemir, formulându-le și într'un decret special, care a fost emis în Movilău în ziua de 1 August 1711 ⁴⁾. Prin acest decret i se recunoaște lui Cantemir și moștenitorilor lui titlul de «principe prealuminat», i se dau curți în Moscova și se dă ordin Senatului de a i se găsi moșii; deocamdată țarul ordonă să se dea în posesiunea lui Cantemir moșiile fostului

¹⁾ Anexa II.

²⁾ Anexa III.

³⁾ V. anexa VII.

⁴⁾ V. anexa LXX. Полное собрание законовъ Россійской Имперіи. vol. IV, pag. 725—726.

general-maior Șidlovschi, căzut în disgrația țarului, din guvernământul Harcov, împreună cu tot inventarul viu și mort inclusiv familiile de iobagi.

Țarul Rusiei admite ca, Cantemir să dea socoteală numai lui, țarului, iar refugiații *români* să fie supuși jurisdicției lui Cantemir. Aprobând punctele cu privire la libertatea de a-și instrui copiii unde va voi, de a-și vinde lucrurile fără nici un impozit și de a fi scutit de dări pentru moșii, Petru cel Mare ordonă ca Românii, cari nu vor putea fi plasați pe moșiile lui Șidlovschi, să fie așezați de către amiralul Apuhtin și principele Golîin în guvernămintele lor (Harcov și Chiev). Dela Movilău împăratul Rusiei a luat-o spre Varșovia, iar Cantemir din motive de ordin familiar este nevoit să meargă spre Chiev. «Soția mea», scrie Cantemir cancelarului Golovchin la 2 August 1711, «însărcinată acum de opt luni, cutreeră țara călătorind în așa mod, că dacă vom zăbovi mai multă vreme pe drum, vor fi în primejdie și copilul ce are să se nască și maică-sa». Cantemir roagă să fie trimis «sub scut cât de curând la Chiev», cerând și scrisori de recomandatie către autorități ¹⁾. La Șargorod Dimitrie Cantemir se desparte de armatele rusești și, însoțit de o escortă de 200 de călăreți, se îndreaptă spre Chiev ²⁾. Sunt cunoscute peripecțiile acestei călătorii pline de primejdii a domnitorului Moldovei, când Cantemir aproape a fost prins de către Cazaci și Tătari. I. Neculce cu o abundență de amănunte ne zugrăvește viața Moldovenilor la Chiev și Harcov, planul lui Petru cel Mare de a începe un nou războiu cu Turcia, în care rolul principal trebuia să-l joace Cantemir ³⁾.

Ajuns la Chiev, Dimitrie Cantemir în așteptarea deciziunii cu indicația orașului, unde urmă să se stabilească, face două cereri către Petru cel Mare. În una din ele, fără dată precisă, el roagă să i se pună la dispoziție o unitate de cel puțin cinci sute de soldați pentru pază, motivându-și cererea prin faptul că el nu cunoaște firea locuitorilor băștinași și este străin ⁴⁾. În a doua cerere Dimitrie Cantemir roagă să se precizeze raporturile lui de domnitor cu Moldovenii trecuți în Rusia.

¹⁾ Anexa IV.

²⁾ I. Neculce, p. 333. Н. Г. Петръ Великий на берегахъ Прута. Журналъ Министерства Народн. Просвѣщ. 1847, No. 2, p. 115.

³⁾ I. Neculce, pp. 333—338.

⁴⁾ Anexa V.

Cronicarul Moldovei, care cu atâta precizie descrie toate evenimintele din viața nenorociților Moldoveni, trecuți în Rusia, vorbește cu amărăciune și despre neînțelegerile pe cari le-a avut Cantemir cu boierii moldoveni la Chiev. «Deci», povestește el, «Dimitrașco-Vodă nu vrea să ție pe Moldoveni cu dragoste, ca pre niște străini ce și-au lăsat casele și s'au înstrăinat de moșiile sale pentru dânsul; el vrea să-i ție mai aspru decât în Moldova că i se schimbase firea într'alt chip, nu precum eră domn în Moldova, ce precum eră mai înainte pre când eră beizadea tânăr, în zilele frăține-său Antioh-Vodă, încă și mai rău, și iute la beție, și se scârbiă de fiece, și ușa îi eră închisă...» ¹⁾).

Poate că în cele spuse de către I. Neculce sunt și exagerări, poate că necazurile pribegiei l-au făcut să vadă unele lucruri în altă lumină decât cea adevărată, dar e posibil că și Cantemir în urma celor petrecute, descumurat, enervat și-a pierdut tactul obișnuit față de boierii moldoveni. În cererea lui Dimitrie Cantemir de a i se da puteri discreționare față de Moldoveni, de sigur că a jucat rol și dorința de a-i apăra în situația lor de străini, într'o țară cu altă limbă, cu alte obiceiuri și moravuri. Dimitrie Cantemir roagă în cererea pe care am amintit-o ²⁾, ca «în conformitate cu preaînduratele promisiuni de capitulare», «orice Moldovean, de orice stare, fie că va întovărăși pe principe sau va urmă silit de alte trebuințe să se bucure de foloasele acestor promisiuni în cuprinsul Imperiului Maiestății Sale Imperiale». Punctul al 2-lea al cererii lui Cantemir este și mai elocvent în această privință: «Ori unde va fi locuința Principelui, a boierilor și a celorlalți de sub ocrotirea lui, nici un principe, general, voevod sau prefect nu poate avea puterea jurisdicțiunii asupra lor, ci ea va fi întreagă în mâna principelui însăși». Mai departe Cantemir își exprimă dorința, ca neînțelegerile, ivite între supușii săi și între Ruși, să fie tranșate de comisiuni mixte, iar divergențele dintre principe și vre-un membru al familiei sale să fie rezolvate decătore Impărat. Cantemir nu uită să arate, ca în caz când Moldova «va ajunge sub domnia Maiestății Sale Imperiale», nimeni să nu poată ocupa tronul ei decăt Cantemir. Cerând să i se aprobe libera trecere prin toată Rusia, precum și posibilitatea de a-și trimite copiii în străinătate pentru studii, Cantemir roagă ca supușii săi să aibă dreptul de a-și vinde averea fără nici un fel de taxe. Petru cel Mare, cum am văzut și din decretul

¹⁾ I. Neculce, p. 335.

²⁾ Anexa V.

dela 1 August 1711, aprobă aproape toate punctele cererii lui Cantemir. Domnitorul Moldovei fu investit cu drepturi excepționale față de supușii săi. Acest drept, pe care nu l-a avut niciodată nici un supus rus, Cantemir îl exercită și mai târziu, în anul 1715, când el condamnă la moarte pe trei boieri moldoveni, cari la o petrecere s'au încăerat cu alții la bătaie și i-au omorât pe doi; alți câțiva boieri amestecați în această afacere au fost condamnați la muncă silnică, pedepse asupra cărora Cantemir a revenit, înlocuindu-le cu «pedeapsă corporală», sentință care a fost aprobată de către Petru cel Mare ¹⁾.

Cum vedem din scrisoarea din 26 Noemvrie 1711, Cantemir la această dată se găsește la Harcov ²⁾. Regiunea de lângă acest oraș, cu cele trei-sprezece sate locuite de Români, se vede că se bucură de o autonomie specială, ceeace îndreptățește până la oarecare măsură raportul ambadorului lui Carol al XII-lea, Folich, către înalta Poartă din 4 Iunie 1712, în care se plânge că trădătorului Cantemir i s'au dat pământuri în regiunea cazacilor, ceeace ar fi o ispită pentru supușii imperiului otoman ³⁾.

Moldovenii însă cu toate privilegiile pe cari le acordase Petru cel Mare în țara rusă tindeau spre țara lor; și poate și din cauza neînțelegerilor cu Cantemir, care a rămas Domn al lor și în Rusia cu puteri mai mari decât în Moldova, din cei peste patru mii câți erau la început n'au rămas decât vreo două mii ⁴⁾.

La Harcov Dimitrie Cantemir se vede, că fu însărcinat de către Petru cel Mare cu lucrările de reconstrucție ale orașului și cetății. Cel puțin dintr'o scrisoare fără dată, probabil, din anul 1712 vedem că Cantemir întâmpină dificultăți în misiunea sa, raportând, că cetatea este de lemn, nu este întărită cu pământ, n'are șanțuri și rugând să i se pună la dispoziție un regiment de soldați «pentru construirea orașului» și plângându-se pe larg cu această ocazie asupra nedreptăților ce i se fac de către administrație cu moșiile date de către țar.

Cantemir a stat la Harcov cu familia până la sfârșitul anului 1712. În acest răstimp el pleacă în două rânduri la Petersburg — prima dată pe la

¹⁾ О. Бееръ. Ор. cit., р. 297. Димитрій Бантышъ-Каменскій. Словарь досто-памятныхъ людей Русской земли. Москва. 1836, vol. III, р. 39.

²⁾ Апеха VIII.

³⁾ И. И. Голиковъ. Дѣянія Петра Великаго, vol. V, р. 57.

⁴⁾ Д. Бантышъ-Каменскій. Ор. cit., vol. III, р. 39. Митр. Евгений. Словарь русскихъ свѣтскихъ писателей. Москва. 1845, р. 262.

sfârșitul anului 1711 pentru a lua parte la o consfătuire cu Petru cel Mare în chestiunea unei noi campanii împotriva Turcilor, iar a doua-oară în vara anului 1712 pentru a-l decide pe țarul Rusiei de a-și îndeplini promisiunile, anunțate în decretul dela 1 August 1711. În urma stăruințelor lui Cantemir, Petru cel Mare, printr'un nou ordin din 9 Iunie 1712, ordonă să se dea fostului domnitor al Moldovei 40 de familii de iobagi (dvoruri) în suburbia Moscovei, o plasă întreagă (Comarnițcaia) cu o mie de dvoruri (case, familii de iobagi) și moșii în regiunea Sevs (și județul Lugansc) din guvernământul Oreol ¹⁾, regiune care în veacul al XVII-lea a servit ca loc de exil pentru nemulțumiții imperiului moscovit. Se pare că tot în anul 1712 lui Cantemir i s'a dat și satul Ciornaia Greazi cu cătunele lui și satul Bulatnicovo cu cătunul Orehovca în județul Moscovei cu toate moșiile și inventarul, precum și o pensie viageră de 6000 ruble anual ²⁾. În Moscova, unde Dimitrie Cantemir sosește la 18 Ianuarie 1713, ³⁾ i s'au dat lui Cantemir și două case în cartierul Pocrovca, una de piatră și una de lemn, cu câte 8 camere fiecare.

Nu cunoaștem decât foarte puțin din viața lui Cantemir la Harcov și mai pe urmă la Moscova. Din cele câteva scrisori din anii 1712—1716 trimise de către Cantemir lui Petru cel Mare și unor demnitari din Rusia ⁴⁾, reiese că Dimitrie Cantemir, care sta când în satul Solomino din guvernământul Orlov, când la Moscova, se interesează de chestiunea moșiilor sale, de scutirea de dări, care-i fusese acordată de către Petru cel Mare și care nu-și ținuse angajamentul. Se vede că Dimitrie Cantemir duce o viață patriarhală, trăind retras, ocupându-se în primul rând cu educația copiilor săi, cari, cum vom vedea, au avut o creștere foarte îngrijită, și fără îndoială continuând lucrările începute la Constantinopole și scriind operele pe cari le-a urzit în Rusia. El ducea aceeași viață orientală, pe care a dus-o la Constantinopole și în Moldova, viață care-i făcea pe Ruși să vadă în el ceva neobișnuit. Până în anul 1719, când s'a căsătorit a doua oară, Cantemir a purtat barbă și umblă în haine orientale lungi, care erau obișnuite în Moldova. Se scula la orele 5 dimineața, bea cafea turcească și ciubuc și după aceasta se

¹⁾ И. И. Голиковъ. *Op. cit.*, vol. V, p. 124, 295, 362.

²⁾ Д. Бантышъ-Каменскій. *Op. cit.*, vol. III, pp. 38—39. Θ. Бееръ. *Op. cit.*, pp. 293—294.

³⁾ Апеха X.

⁴⁾ Апеха X—XXI.

închideă în cabinetul său, unde lucră până la amiază, când luă masa, foarte modestă, dintr'o singură mâncare, aveă obiceiul de a se odihni puțin după masă și pe urmă lucră până la orele 7; seara o petreceă în mijlocul familiei și se culcă la orele 12 ¹⁾. Dimitrie Cantemir, cum se vede duceă o viață foarte cumpătată, nu bea vin decât cu apă, ceea ce deloc nu se potrivea cu viața din Rusia, și cazuri de beție, despre cari pomenește Neculce în două rânduri, se întâmplau foarte rar, și numai când eră nevoit să beă cu oaspeții. Astfel, se povestește, că după un prânz, unde a fost silit să beă mai mult decât eră obișnuit, el s'a îmbolnăvit stând în pat 14 zile, și de atunci căută să evite ori și ce chefuri ²⁾.

Dintre oamenii cari îl înconjură pe Cantemir în timpul șederii lui la Harcov și Moscova merită să fie remarcat Anastasie Condoidi, care trăia în casa lui Cantemir ³⁾ în calitate de profesor al copiilor principelui «de limbile elino-greacă, latină și italiană» ⁴⁾. Grec din *Fanar*, preotul Anastasie Condoidi, cum povestește el însuși într'o cerere către secretarul de cabinet al împărătesei Ecaterina, Macarov, în anul 1726, a fost predicator pe lângă patriarhul Constantinopolului și al doilea secretar pe lângă ambasadorul rus Tolstoi. Fiind persecutat de Turci din cauza atitudinii sale rusofile, el s'a refugiat în Moldova, de unde a plecat cu Cantemir în Rusia. În anul 1720 el fu numit ca asessor al sinodului rusesc, a fost profesor la Academia din Moscova, iar mai târziu a devenit arhiepiscop de Vologda cu numele de Athanasie ⁵⁾.

Cantemir după cum se vede aveă legături vechi cu Condoidi, pe care l-a cunoscut la Constantinople și căruia pe urmă îi încredințează educația copiilor săi. Pe unul din fiii lui Condoidi îl vedem trăind pe lângă principesa Maria la Moscova, fiica lui Cantemir pe la anul 1737 ⁶⁾. Personalul de serviciu al lui Cantemir eră și el adus din Moldova. Astfel îl vedem pe Antioh, cămărașul, cu soția sa Ecaterina, administratorul

¹⁾ О. Бееръ. Ор. cit., p. 312. П. Пекарскій. Ор. cit., vol. I, p. 251 și articolul lui Gheorghe Gore: Г. Г. Димитрій Кантемиръ. Бессарабскія областныя вѣдомости. 1867, No. 19 din 6 Maiu.

²⁾ П. Пекарскій. Ор. cit., vol. I, p. 251. Г. Г. Dimitrie Cantemir. Бессар. областн. вѣдомости. 1867, No. 19.

³⁾ П. Морозовъ. Теофанъ Прокоповичъ, какъ писатель. Журналъ министерства Народн. просвѣщенія 1880, No. 8, p. 301.

⁴⁾ V. anexa XXXVII.

⁵⁾ И. Чистовичъ. Теофанъ Прокоповичъ и его время, pp. 93—96. П. Пекарскій. Ор. cit., vol. I, p. 236. Митр. Евгений. Ор. cit., vol. I, p. 265.

⁶⁾ И. И. Шишко. Ор. cit. Журн. Мин. Нар. Пр. 1891, No. 4, p. 385.

moșiilor lui Cantemir, căruia principele înaintea morții dispune să i se dea o pensie viageră de câte o sută de ruble anual ¹⁾. Pe acest cămăraș, ca și pe un medic Sevast și un oarecare Ioan Hrisavidi, probabil că greci de origine, îi vedem mai târziu ca făcând parte din anturajul principesei Maria ²⁾. Dimitrie Cantemir avea o deosebită simpatie față de greci și probabil că mulți din grecii ce se găseau în Rusia căutau sprijinul lui. Dat fiind că toți copiii lui Cantemir cunoșteau la perfecție limba grecească, cum se vede din corespondența dintre principesa Maria și frații ei, că ei întrebuițau în corespondență limba grecească, și nu pe cea rusă pe care o știau, nu este exclus că în casa lui Cantemir, pe lângă limba moldovenească, care era întrebuițată ³⁾, se foloseau și de cea grecească. Se știe deasemenea că, Cantemir ia sub protecția sa pe Liberie Coleti, un alt preot grec, fost profesor la Ale, implicat în complotul prințului Alexie și surghiunit de către Petru cel Mare la mănăstirea Soloveț ⁴⁾. La 17 Februarie 1721 copiii lui Cantemir fac o cerere către Petru cel Mare, rugându-l să-l elibereze «pe cuvântul lor» pe Coleti, «care este destul de bine» în limbile grecească, latină și italiană ⁵⁾. Colonia grecească din Moscova era pe vremurile lui Petru cel Mare destul de numeroasă. Ca greci, probabil, că treceau în genere ortodocșii din peninsula balcanică, așa cum era în Polonia, toți acei cari din punct de vedere bisericesc depindeau de patriarhul dela Constantinople, fără îndoială că și *Românii* intrau în această categorie. Prin aceasta se explică în parte și legăturile pe cari le avea Cantemir cu Grecii din Rusia.

Colonia grecească avea și o mănăstire în Moscova al cărei patron era sfântul Nicolae, mănăstire care a fost zidită în veacul al XIV-lea și în care dela anul 1653 serviciul divin se făcea în limba greacă. Această mănăstire a fost dată «pentru vecie» călugărilor greci dela muntele Atos

¹⁾ *Ibidem*, p. 384.

²⁾ *Ibidem*.

³⁾ Biografia lui Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie, afirmă că el cunoștea limba moldovenească.

⁴⁾ А. Д. Кантемиръ. Сочинения. Редакция П. А. Ефремова. В. А. Стоюнинъ. князь Антиохъ Кантемиръ. С. Петербургъ, 1867, р. XIV. După moartea lui Dimitrie Cantemir, moșia lui, Comarici, a trecut la Constantin, fiul cel mai mare a lui Cantemir. La această moșie ca administrator îl găsim pe un oarecare *Radu Coleti*. Poate Coleti a avut ceva cu Moldova? Журн. М-ва Нар. Просв. 1891, No. 6, p. 406.

⁵⁾ Anexa XXXVII.

la anul 1669. La 12 Mai 1713 moare soția lui Cantemir, Casandra ¹⁾, născută Cantacuzino, o femeie cu o cultură vastă și cu calități de soție și de mamă superioare, cum afirmă biografia lui Antioh Cantemir ²⁾. Dimitrie Cantemir o înmormântează la mănăstirea grecească, unde în curând zidește o biserică frumoasă, care se deosebiă de bisericile rusești ca arhitectură, ceea ce ne face să credem, că biserica dela mănăstirea grecească a fost construită după planurile lui Dimitrie Cantemir ³⁾.

După moartea soției sale, Dimitrie Cantemir duce o viață și mai retrasă. El stă la Moscova și singura preocupare, pe lângă lucrările lui științifice, a fost educația copiilor. În calitate de profesor îl vedem în casa lui Cantemir pe Ivan Iliinski, care a jucat un rol însemnat în educația literară a fiului lui Dimitrie Cantemir, Antioh. Absolvent al Academiei teologice din Moscova, un foarte bun cunoscător al limbii latine, el a lăsat pe lângă traduceri câteva încercări literare în versuri, nu tocmai reușite, și ca profesor de limba rusă, a trezit gustul pentru literatură la copiii lui Cantemir. Se știe că prima lucrare a lui Antioh Cantemir «Simfonia asupra Psaltirii» (1727) a fost scrisă sub directă influență a lui Iliinski. ⁴⁾ Om foarte corect, cum îl caracterizează izvoarele rusești ⁵⁾, destul de cult, ajuns mai pe urmă translator la Academia de știință rusă (a murit la anul 1737), Ivan Iliinski era foarte legat de familia Cantemireștilor. Probabil că el s'a angajat ca profesor imediat după stabilirea lui Dimitrie Cantemir în Moscova, întrucât despre el se găsește o corespondență din 3 Octomvrie 1716, și anume: Conteles Musin-Pușchin îl anunță pe secretarul de cabinet, Macarov, că el în urma ordinului țarului a găsit doi buni cunoscători ai limbii latine, din care unul «Ivan Iliinski, care trăește la principele român (voloschii), Dimitrie Cantemir, după care s'a trimis din Moscova la Comarici ⁶⁾ la principe (fiindcă în acea vreme el se găsea acolo); dar principele nu i-a dat drumul și a spus că Maiestatea Sa Impărătească a ordonat

¹⁾ В. А. Стоюнийъ о numește Smaragda, confundând-o probabil cu fiica lui Cantemir. Op. cit., p. XIII.

²⁾ В. А. Стоюнийъ, Op. cit., vol. I, p. XIII. După abatul Venuti, Vie du prince Antiohus Cantemir. П. Пекарский. Op. cit., vol I, p. 249.

³⁾ Г. Г. Димитрій Кантемиръ, Бессар. обл. вѣд. 1867, No. 19.

⁴⁾ Despre aceasta v. В. Я. Стоюнийъ. Op. cit.

⁵⁾ П. Пекарский. Исторія Императорской Академіи Наукъ, С. Петербургъ 1873, p. 91. П. Пекарский наука и литер. при Петрѣ I-мъ vol. I, p. 237.

⁶⁾ Moșia lui Cantemir în guvernământul Orlov.

să-l ție la dânsul¹⁾. Iliinski, cum se vede, îndepliniă și funcția de secretar al lui D. Cantemir, care bineînțeles la început nu cunoștea limba rusă; el îndepliniă și funcția de translator. Este cunoscut, că opera lui Dimitrie Cantemir «Sistemul religiei mahomedane» scrisă de către autor în latinește a fost tradusă în rusește de către Ivan Iliinski²⁾. Dar ceea ce este mai interesant este faptul, că Iliinski ne-a lăsat niște note zilnice, «*Notationes quotidianae*», cum le întitulează el, cu privire la viața principelui Dimitrie Cantemir, note asupra cărora vom reveni.

Din toate datele pe cari le-am relevat reiese că Dimitrie Cantemir până la a doua căsătorie a sa stătea când la Moscova, când la moșiile lui, ocupându-se de educația copiilor și de lucrările sale științifice. În acest răstimp, se vede că el înființează un orașel la moșia sa în guvernământul Orel, căruia îi dă numele patronului său, Dimitrovca, orașel, astăzi capitală de județ, la început locuit aproape exclusiv de Moldoveni³⁾; Acest orașel eră reședința de vară a lui Cantemir. El fondează aici o mănăstire cu o biserică frumoasă, care poartă numele sf. Dimitrie. Această biserică, ca și altele două dela moșiile lui, a fost zidită după planurile de arhitectură ale lui Cantemir și ca frumusețe se deosebie de cele rusești⁴⁾. Nu este exclus, că aceste biserici au fost construite în stil moldovenesc, având în vedere că la moșiile lui Cantemir se găseau mulți Moldoveni.

În anul 1714 Cantemir fu chemat de către Petru cel Mare la Petersburg, unde el plecă cu copiii săi. Aici fiul lui, Șerban, care abia avea șapte ani, rostește în ziua Învierii în prezența țarului un panegiric în limba greacă, ceea ce l-a determinat pe Petru cel Mare să-i facă micului orator cadouri însemnate și să-l înscrie în regimentul său de gardă⁵⁾. Se înțelege, că această mică operă nu a fost făcută de către Șerban, ci de către profesorii lui sau ceea ce este mai probabil de către însăși Dimitrie Cantemir. Textul acestui panegiric tipărit în acelaș an s'a păstrat în rusește și latinește și are următorul titlu:

«Petro primo Hyper serenissimo et potentissimo Pio, Victori et Clementissimo Imperatori Domino et protectori suo Panegyricum

¹⁾ П. Пекарский. Наука и литература при Петрѣ I-мъ, vol. I, p. 233.

²⁾ *Ibidem*, p. 249.

³⁾ Дим. Баитышъ-Каменский. Оp. cit., vol. III, p. 40.

⁴⁾ Gh. Gore. Г. Г. Бессар. обл. вѣд. 1867, No. 19.

⁵⁾ П. Пекарский. Наука и литература при Петрѣ I-мъ vol. II, p. 320.

Holocaustum humillimè litat et offert Inclitae et Theophruritae Phalangis Sanctae Metamorthoseos, Miles nec non, sacri Ross: Imperij Princeps et Moldavanae Hospodarowicz, Servus deditus, Serbanus Cantemyr, in Burgo S. Petri. Anno à Partu Virg: 1714 Mart: in eunte septimo aetatis suae anno. Hellenica dialecto peroratum¹⁾).

Panegiricul lui Șerban Cantemir nu se deosebește prin nimic de producțiunile acestui gen literar dela sfârșitul veacului al XVII-lea și dela începutul celui al XVIII-lea. Acelaș stil umflat, aceeași hiperbolare a calităților celor cărora le este adresat panegiricul, aceeași retorică nesinceră, care este caracteristică operelor de acest gen din veacul al XVIII-lea. Cuvântarea se începe cu o frază întortochiată, în care se arată, că nu va fi împotriva rațiunii când un copil cu limba gângavă și cu buzele ce sug lapte, va încercă să aducă laude țarului gloriei, reînviat, întrucât Dumnezeu a putut să asculte cântece din gura pruncilor și a glasurilor plângătoare. Cu întorsături ciudate și comparații și epitete retorice, se vorbește despre învingerea morții de către Hristos. Victoria lui Petru cel Mare asupra dușmanilor creștinătății este considerată ca victoria lui Hristos asupra morții. La sfârșit, autorul își exprimă următoarele dorințe: «Așa prin domnia ta, Petre, noi nădăjduim cu statornicie după învierea lui Hristos, că marea biserică dumnezească își va recăpăta libertatea sa din trecut, ca și moștenitorii vechiului Adam, cari cu toate că au suportat multe veacuri captivare grea, de libertatea sa niciodată n'au uitat. Așa și noi, fiii noului Adam, cu toate că suntem captivi mai mici de ani, prezicem cu siguranță venirea iminentă a libertății de viață»²⁾).

Asemenea cuvântări erau în spiritul epocii și se obișnuia să se rostească în prezența țarului, când voiau să atragă atenția lui asupra vre-unui copil. O altă cuvântare, care însă n'a fost publicată, a fost rostită tot în limba grecească de către al patrulea fiu al lui Cantemir, Antioh. Cuvântarea care poartă titlul «Cuvânt panegiric în cinstea Sf. Dimitrie

¹⁾ În românește: Lui Petru I. Prealuminatului, Preaputernicului, învingătorului și preamiloștivului Împărat, Domnului și ocrotitorului său creiază și oferă umilit panegiricul înflăcărat soldatul preaslăvitului și păzitului de Dumnezeu regiment al Sf. Schimbări la față și principe al preasfintei împărății rusești și gospodar moldovenesc, preaplecatur serv. Șerban Cantemir, în S. Petersburg, în anul de când a născut fecioara 1714, Martie, când mergea al șaptelea an al vârstei sale. Rostită în dialectul grecesc.

²⁾ П. Пекарский. Наука и литер. при Петрѣ I-мъ vol. II, pp. 320—322. Panegiricul lui Șerban Cantemir se reproduce în întregime la Θ. Беевъ. Op. cit., pp. 328.

de Thesalonic», a fost rostită în ziua onomastică a lui Dimitrie Cantemir, la 26 Octomvrie 1719, în prezența țarului în școala de pe lângă mănăstirea «Zaiconospascaia» (Academia de pe urmă)¹⁾. Și aceasta dovedește, că limba greacă era limba obișnuită în casa lui Cantemir, că el ținea foarte mult ca copiii lui s'o cunoască bine.

În anul 1715 împăratul Rusiei pleacă în străinătate. Dimitrie Cantemir, care până la moarte n'a încetat de a se interesa de soarta țărilor românești, de a se întoarce în Moldova, întreține legături vii cu emigranții români și chiar cu unii boieri din Moldova. El urzește un plan de cucerire al acestor țări de către țarul Rusiei, visând tronul țărilor românești, bine înțeles în condițiunile înțelegerii de mai înainte cu Petru cel Mare. La 17 Ianuarie 1717²⁾ Dimitrie Cantemir trimite o scrisoare lui Petru cel Mare, care se găsiă «pentru binele general al creștinismului» în Olanda. În această scrisoare Cantemir cere să i se permită să plece în străinătate, ca să-l vadă pe Petru cel Mare, având «ceva» de propus țarului «ce se impune de vremurile de astăzi» și dorind a vizita «acele țări». Din altă scrisoare din 8 Februarie din același an³⁾, adresată cancelarului Golovchin se vede că Dimitrie Cantemir trimite în anul 1716 cu aprobarea țarului un om special în Ardeal, ca să se informeze «pe larg asupra situației în acele țări». Anunțându-l că trimisul a sosit, el adaogă, că înaintează un memoriu amănunțit în această privință lui Petru cel Mare prin Menșcicov, și roagă ca în interesul cauzei să nu se divulge acele informațiuni. Acest memoriu interesant, pe care-l publicăm în întregime în altă parte a lucrării noastre⁴⁾, se împarte în trei capitole. În primul, se descrie situația în Muntenia, unde după prinderea de către Nemți a lui Nicolae Mavrocordat, boerii cu concursul cărora s'a făcut aceasta se refugiaseră în Transilvania, cerând să fie pus ca domnitor Gheorghe Cantacuzino, cumnatul lui Cantemir. Dorința boierilor n'a fost respectată și între boierii munteni se începe o vie nemulțumire împotriva regimului nemțesc, nemulțumire care crește și din cauza

¹⁾ Unii cercetători ruși cred, că cuvântarea a fost rostită în anul 1718. B. Ai Стоюнинъ. Op. cit., p. XIII. Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III, p. 8. Noi ne folosim însă de ediția operelor lui Cantemir a lui P. A. Efremov, unde această cuvântare este trecută sub anul 1719 cu indicații unde se găsește. Op. cit., vol. II, p. 443. Deasemenea M. Еврекин. Op. cit., vol. I, p. 265.

²⁾ Anexa XXV.

³⁾ Anexa XXVI.

⁴⁾ Anexa LXIII.

jafurilor și a intenției guvernului austriac de a transforma Muntenia într-o simplă provincie nemțească. Propunerea austrieșilor de a-l numi pe Gheorghe Cantacuzino ca guvernator al Munteniei a fost respinsă «cu bărbăție» de el și de boieri, «cari au spus-o pe față că ei nu pot suporta altă supușenie, decât sub forma domniei independente, cum a fost și sub stăpânirea turcă».

Boerii munteni trimit o delegație la curtea cesarului; neliniștea pătrunde și mai mult în rândurile boierilor, când s'a răspândit șovonul, că iezuiților li s'a permis să facă propagandă în țară. În așteptarea răspunsului dela cesar, boerii și episcopii, întruniți la o consfătuire secretă, hotărâsc să se opue la ori și ce tentativă de a li se răpi independența și visează la măsurile, pe cari le-ar lua, în caz de nereușită, între care și aceea de a cere prin Cantemir sprijinul țarului Rusiei și cerând și avizul lui Dimitrie Cantemir. Nici situația din Moldova, după Cantemir, nu era tocmai bună. O parte din ea fu ocupată de către austriești și jefuită. Unii din boieri se refugiară în Transilvania, de unde fac o scrisoare lui Cantemir, în care cer protecția țarului Rusiei. Cei rămași în Moldova, unii sunt deținuți de Turci, iar alții se ascund prin păduri. Aceștia din urmă «țin sfat» și roagă să se aducă la cunoștința lui Cantemir și a țarului situația, în care se găsesc ei. Ca să-l informeze pe Cantemir și să ceară ajutorul Rusiei, mitropolitul Moldovei îl trimite pe arhimandritul Sucevei în Rusia, iar boierul Sturdza îi trimite din tabăra turcă doi fii ai săi, care vin la Cantemir. Comandantul oștirilor moldovenești întreabă ce să facă? Din toate informațiile culese pe diferite căi, Cantemir îl încredințează pe țar, că toți așteaptă izbăvirea dela Ruși și că dacă nu va veni sprijinul lui Petru cel Mare, ei vor prefera să rămâie sub Turci, decât să treacă sub stăpânirea nemților.

Dimitrie Cantemir crede că și situația din Constantinople, pe care o descrie în capitolul al treilea este destul de favorabilă unei acțiuni rusești, arătând că Turcii sunt sătui de războiul cu austrieșii și ar dori încheierea păcii, nefavorabile pentru ei, și că ei se tem foarte mult de Ruși. Deasemenea Cantemir vorbește despre starea spiritelor ostașilor turci din garnizoanele Hotin și Bender. Toate aceste date, după Cantemir, duc la concluzia, că a sosit momentul eliberării țărilor românești de sub jugul turcesc și nemțesc. Din acest memoriu reiese că Dimitrie Cantemir era în curent cu cele ce se petreceau în țările românești, că el deținea firele informațiilor din aceste țări și cunoștea situația din peninsula Balcanică.

Petru cel Mare însă nu se grăbește cu răspunsul, cu toate că Dimitrie Cantemir îi amintește în unele scrisori, rugându-l să-și țină obligațiunea față de Moldova. Așa în scrisoarea din Ianuarie 1718 ¹⁾, Dimitrie Cantemir arată, că el a convins poporul moldovenesc să-i dea ajutor lui Petru cel Mare, să jure credință țarului, iar acesta din urmă s'a obligat să fie apărătorul lor «în toate necazurile». După încheierea păcii unii din Moldoveni s'au refugiat, iar cei mai mulți au rămas în Moldova, fiind persecutați de Turci. «Anul trecut», scrie Cantemir, «au fost luate 80.000 de suflete ²⁾ în robie și au fost stricate bisericile și sfintele mănăstiri *incendiate* și arse și în special mănăstirea noastră punându-i-se o mină, a fost distrusă și osemintele părintelui nostru scoase și profanate».

Cu începerea războiului turco-austriac, Moldovenii suferă și mai mult și au ajuns la disperare. Mitropolitul Moldovei trimite pe un arhiman-drit, la Chiev sosește episcopul din Roman — toți cer și așteaptă ajutorul țarului. Cantemir termină cu rugămintea de a nu lăsa «acest popor creștinesc și principatul să piară cu desăvârșire» și dacă țarul dorește să cunoască situația în acele țări mai de aproape, Cantemir se oferă să avizeze «cum ar fi de procedat mai bine și cu mai multă siguranță».

Petru cel Mare cere avizul lui Dimitrie Cantemir, care-l înaintează în anul 1718 sub titlul: «*Mijloace pentru ajutorarea poporului nostru ajuns la nenorocire*» ³⁾. Aici Dimitrie Cantemir preconizează măsurile cari ar putea fi luate pentru eliberarea poporului românesc, fără ca să sufere Statul rus, «fiindcă nimeni care are judecată sănătoasă n'ar sfătui ca ajutându-i pe alții la nevoi, să aducă nevoi la ai săi». Stabilind că în ce privește Statul trebuie să se păstreze trei principii: Statornicia cuvântului, onoarea Maiestății și interesele Statului, Dimitrie Cantemir crede că trebuie procedat în așa fel ca nici unul din aceste principii să nu sufere. Țarul nu-i poate ajuta cu bani pe Moldoveni, nici nu poate intra în războiu acuma; deci trebuiește menținută speranța în sufletul poporului moldovenesc, măcar până la anul viitor, când va veni armata. «Deaceea cred că este necesar», continuă Cantemir, «să plec în Polonia în primăvara aceasta, de unde aş putea anunța acest popor». Cantemir crede că va trebui să-i pună în curent cu planurile țarului numai

¹⁾ Anexa XXX.

²⁾ După al doilea memoriu a lui Cantemir au fost luați în captivitate 8000 de locuitori, ceea ce este mai aproape de adevăr.

³⁾ Anexa LXIV.

pe oamenii mai de seamă, din cei cunoscuți. În ce privește faptul, că prezența lui în Polonia ar da de bănuț Turcilor, Cantemir obiectează că Polonia este o republică liberă, unde fiecare poate sta, și el și-ar putea justifica prezența și prin faptul că are rude în Transilvania, unde ar intenționa să meargă pentru chestiuni familiare. Stând în Polonia, Cantemir ar putea stăruie pe lângă ambasadorul francez și olandez pentru eliberarea fratelui său dela Constantinopole, cu care Cantemir ar putea intra în legături mai sigure. Memoriul lui Cantemir se termină cu câteva date privitoare la situația grea din Moldova.

Din scrisorile și memoriile lui Dimitrie Cantemir cu privire la Moldova rezultă, că el în anii 1716—1718 întreprinde o vie activitate pentru reocuparea tronului acestei țări. El caută să-l convingă pe Petru cel Mare să înceapă un războiu nou cu Turcia pentru Moldova și chiar pentru Țara Românească. În ocuparea acestor două principate de către Ruși, el vede scăparea poporului românesc. S'ar putea trage concluzii, că, Cantemir face aceasta din motive egoiste, urmărind scopuri personale, că nu se știe ce soartă ar fi avut poporul românesc, dacă s'ar fi realizat planurile lui Dimitrie Cantemir. Situația însă în țările românești eră de așa natură, încât ne face să credem, că Cantemir eră călăuzit și de scopuri de ordin mai înalt, că el, ca și mai mulți contemporani ai săi, vede în ocupația rusă salvarea principatelor. Această părere găsește confirmarea și în faptul, că Dimitrie Cantemir, care de atâtea ori amintește de obligațiunile, pe cari și le-a luat față de Moldova Petru cel Mare prin tratatul din 13 Septembrie 1711, nu vorbește nimic de vre-o schimbare a condițiunilor din acest tratat; prin urmare, el concepea ocupația rusă, ca provizorie, iar Moldova independentă, ocărmită de familia Cantemireștilor sub protectoratul Rusiei. Că astfel concepea lucrurile nu numai Cantemir, ci și alți patrioți *români* din acea vreme se vede și din scrisoarea lui Ion Neculce din 23 Noembrie 1718. Refugiat într'un orășel mic din Polonia, Nijboj, el face o scrisoare ¹⁾ cancelarului rus Golovchin, în care arată că el a așteptat ca țarul să ridice «amarul» în care se găsește țara, că el «nădăjduia din ceas în ceas», țarul că «ori cum și cu ce fel de mijloace, nu ne va da uitării, să ne lase în focul cel nestins la păgân să rămânem, să perim». «Văzând acum», continuă Neculce, «că au sfadă păgânii și cu alți monarhi, nădăjduim și noi tare că va mijloci puternicul împărat de ne va scoate și pe noi dintr'acest foc.

¹⁾ Anexa LXV.

Acum înțealesem că păgânii cu alții s'au așezat și s'au împăcat, numai pentru pământul nostru al Moldovei nimea nu s'au pus». Mai departe Neculce amintește, că Moldova a trecut sub protectoratul rus, dar nimeni n'a pus cuvânt pentru ea, și Turcii își bat joc de țară în așa fel încât «acum la noi atât au rămas, or de vii să ne îngropăm, or să ne bu-surmănim». Neculce cere intervenția țarului, roagă ca Rușii «să facă voină cu Turcii» sau să elibereze cel puțin Hotinul, ca Dimitrie Cantemir, care ar urmă să devie domn «să aibă razăm la acel loc». Neculce vorbește în numele mai multor refugiați moldoveni, cari «au umplut țara rusească».

Este clar că idea salvării țărilor românești prin ajutorul Rusiei, eră o idee, care pătrunsese în mintea emigranților români și chiar a unora din Moldova și poate și din Muntenia, și planul lui Dumitrie Cantemir se bază pe opinia boierimii moldovenesti, în special a celei refugiate.

Nu cunoaștem răspunsul lui Petru cel Mare la cererile lui Cantemir. Se știe, că în vara anului 1717 țarul Rusiei întorcându-se din străinătate a vizitat Moscova, unde fu chemat dela moșie Dimitrie Cantemir, care-l urmează pe țarul Rusiei și la Petersburg. Dimitrie Cantemir îl pune în curent pe țarul Rusiei, cum se vede din scrisoarea lui către cancelarul Golovchin din 4 Martie 1719 ¹⁾, unde amintește că, cum se vede din scrisoarea lui Neculcea, locuitorii din Moldova cer protecția țarului, ceea ce Cantemir a adus la cunoștința lui Petru cel Mare, fiind la Petersburg.

În cercurile înalte din capitala Rusiei, Dimitrie Cantemir făcù cunoștință, cu tânăra principesă Anastasia Trubețcaia, fiica principelui Ivan Iurievici Trubețcoi, care nu de mult se întorsese din Suedia din captivitate. Anastasia Trubețcaia, care căpătase o educație foarte îngrijită în Suedia, eră de o frumusețe rară. Camerierul ducelui de Golștinia Bergholț, care a descris impresiile sale despre societatea din Petersburg din timpurile lui Petru cel Mare, a luat parte în anul 1721 la masă împreună cu ducele în casa lui Cantemir. «Cum am intrat în casă», scrie el, «unde eră principesa, am început să privesc pe gospodina casei, uimit de frumusețea ei: indiscutabil, ea eră prima ca frumusețe între doamnele din Petersburg. Cu toate că am avut fericirea s'o cunosc și mai înainte în Suedia la nunta reginei de astăzi și cu alte ocazii (principesa trăia la Stockholm cu tatăl său, prințul Trubețcoi, care se găsea acolo în

¹⁾ Anexa XXXII.

captivitate după lupta dela Narva), acum însă am găsit-o aici și mai încântătoare și mai frumoasă» ¹⁾).

Ce l-a făcut pe Cantemir să se căsătorească la o vârstă de peste 46 de ani cu Trubețcaia, care nu avea nici șaisprezece ani și să înceapă o viață nouă, e greu de făcut vre-o presupunere. Pe lângă că, Cantemir fără îndoială a fost cucerit de inteligența și frumusețea ei, în această căsătorie probabil că a jucat un rol oarecare și Petru cel Mare. Lui îi plăcea să se amestece în asemenea chestiuni și poate că în căsătoria lui Cantemir el s'a călăuzit și de motive de ordin politic: Petru cel Mare care nu uitase înfrângerea dela Stănilești, așteaptă și el, ca și Cantemir, momentul, când va putea da o lovitură Turcilor, și în campania proiectată Cantemir trebuia să joace un rol important. Poate că tot aceste motive n'au lipsit, când bătrânul Trubețcoi hotărăște să-și dea fata, care abia împlinește șasesprezece ani, în căsătorie după domnitorul Moldovei. Prin aceasta se explică și faptul că Petru cel Mare a luat parte activă la nunta lui Dimitrie Cantemir, că el, se pare, a fost și nașul perechii căsătorite.

Căsătoria cu principesa Trubețcaia care avu loc în anul 1719 într'adevăr aduce ceva nou în viața lui Dimitrie Cantemir. El își schimbă costumul său oriental în cel european, își rade barba, se stabilește cu copiii la Petersburg ²⁾, unde duce o viață largă de curtean. Această schimbare în viața lui Dimitrie Cantemir se vede și din scrisoarea lui interesantă și plină de speranțe noi către Petru cel Mare scrisă la 23 Noemvrie 1719. «Un oarecare filosof arab», scrie el, «fiind întrebat dela cine a învățat filozofia, a răspuns, că dela cei orbi. Din nou fiind întrebat, cum de ai ajuns să cunoști natura lucrurilor atât de desăvârșit dela acei ce n'au ochi? El a răspuns: imitându-i pe cei orbi eu niciodată n'am călcat cu piciorul, înainte de a încerca terenul cu bastonul. Acest exemplu l-am urmat și eu, robul Maiesătții Voastre Impărătești și pipăind astfel, cu preamiloștina îngăduire a Maiestății Voastre Impărătești, am ajuns la capăt, și din trei fiice ale prealuminatului principe Trubețcoi, cu consimțământul părinților și al însăși miresei, am ales-o pe cea mai mică după naștere, pe principesa Anastasia» ³⁾. Căsătoria, se vede, trezește în sufletul lui Cantemir speranțe nouă, avântul tinereții, întrucât el ajuns la vârsta de 46 ani își exprimă dorința, că «fiind silit» de dorința

¹⁾ П. Пекарский. Наука и литература при Петре Великомъ, vol. I, p. 250.

²⁾ Anexa XXXIII.

³⁾ Anexa XXXIV.

de a cercetă, intenționează să urmeze școala de anatomie, ca să pue capătul dorit al învățaturii și sârguinței sale ¹⁾).

În acest gest al lui Dimitrie Cantemir se vede adevăratul savant, în sufletul căruia dorința de a cunoaște nu se stinge, nu găsește limită în vârstă.

În anul 1720 Dimitrie Cantemir a avut de suferit o pierdere în familie. A doua fiică a lui Dimitrie Cantemir, Smaragda, născută la 14 Aprilie 1701 se îmbolnăvește încă din anul 1718. În scrisoarea sa din 4 Martie 1719 ²⁾ adresată cancelarului Golovchin, Dimitrie Cantemir face cunoscut că el nu se poate mută la Petersburg cu familia fiind împiedicat și de boala fiicei sale, boală «numită ftizie», care se agravează. La 4 Iulie 1720 ³⁾ Smaragda moare și fu înmormântată în biserica grecească din Moscova.

Dimitrie Cantemir un foarte bun soț și tată, care nu se desparte de familia sa chiar în călătoriile sale, poartă grija și a fratelui său, a fostului domnitor Antioh. În Ianuarie 1718 ⁴⁾ Dimitrie Cantemir se adresează lui Petru cel Mare cu rugămintea de a-l elibera din mâinile Turcilor. El descrie situația grea a lui Antioh, suferințele pe cari el le îndură din partea Turcilor și propune să-l «fure» din mâinile păgânilor și să-l aducă împreună cu familia în Rusia, precum roagă să i se permită a-i aduce din Moldova și pe doi nepoți ai săi. Această rugămintă Dimitrie Cantemir o repetă și în alte scrisori ⁵⁾ și în memoriul cu propunerea de a plecă în Polonia. S'a păstrat o scrisoare și a lui Antioh Cantemir către Petru cel Mare din 15 Ianuarie 1719 ⁶⁾. «La venirea Maiestății Voastre în Moldova», scrie între altele Antioh, «fratele meu, dorind să-și îndeplinească datoria creștinească, arătând fidelitatea față de Maiestatea Voastră, nu fără frică a trecut în serviciul Maiestății Voastre; iar eu robul vostru am rămas la judecătorii nedrepti și oblăduitorii furioși... care la început m'au condamnat la moarte». Antioh descrie suferințele și mizeriile pe cari le îndură și roagă să i se dea un ajutor, făgăduind că-l va servi pe țarul Rusiei. Cum se vede din această scrisoare și din petiția lui Antioh semnată de către Dimitrie Cantemir din 17 Februarie

1) *Ibidem*.

2) Anexa XXXII.

3) Θ. Бєєрѣ. Op. cit., p. 319.

4) Anexa XXIX.

5) Anexa XXXV, XLIX.

6) Anexa LXXI.

1721 ¹⁾ precum și din unele cereri și memorii ale lui Dimitrie Cantemir, Antioh trimitea informații prin fratele său asupra situației din Imperiul turc.

Petru cel Mare îndeplinește dorința lui Dimitrie Cantemir: el trimite o scrisoare particulară către ambasadorul său din Franța, principele Dolgorucov, în care îl roagă să întrebuițeze toate mijloacele pentru a-l elibera pe Antioh Cantemir. «Dar mai bine», scrie el mai departe, «când se va întâmpla de va veni vreo corabie franceză în porturile turcești, mai bine din cele militare, despre care lucru să încercați să rugați curtea, căci nu-i (la mijloc) alta decât eliberarea unui creștin din mâinile păgânilor; după aceea să te învoiești în mod confidențial cu căpitanul sau șchipierul acestei corăbii ca să-l ia pe Antioh din portul, pe care îl va indica ²⁾».

Antioh Cantemir cum se vede n'a putut trece în Rusia, fiii lui însă și un nepot, după moartea lui Antioh, reușesc să scape dela Turci.

Viața largă pe care o ducea Dimitrie Cantemir la Petersburg, se vede, că reclamă și cheltueli mari și implică și o situație mai precisă în societatea înaltă din capitala Rusiei, între curtenii lui Petru cel Mare. Și Cantemir, care în prima perioadă a vieții lui în Rusia, până la a doua căsătorie, nu se gândia decât la familia lui, la Moldovenii lui, acum este preocupat de chestiuni materiale, de titluri. Scrisorile lui către Petru cel Mare din această epocă dovedesc, că el nu era mulțumit cu situația lui. Așa în scrisoarea din Februarie 1721 ³⁾ el se plânge că al zecelea an el stă fără nici o treabă, fără nici un serviciu, pe când compatriotul lui, Toma Cantacuzino, care era egal în rang nu cu Cantemir, ci cu funcționarii lui, astăzi, ca general, este fericit. Mai departe el arată că încă nu i s'a dat vilă în afară de oraș, că lângă Petersburg n'are fânețe, pădure și fermă, din care cauză este nevoit să cumpere tot cu bani; «iar casa», cum scrie Cantemir mai departe, «o întrețin după demnitatea mea de mai înainte și după titlul de principe preamioslovit dat de către Maiestatea Voastră, și rămânând fără bani pe zi ce merge, nu puțin m'am îndatorat». Și în această cerere el vorbește despre copii, cărora din cauză că Anastasie Condoidi a fost luat în serviciul Statului, nu le poate da educație, nu-i poate trimite în străinătate. Din această scrisoare se vede, că Petru cel Mare nu s'a achitat față de Cantemir de unele

¹⁾ Anexa XXXVIII.

²⁾ И. И. Голиковъ. Опр. cit., vol. VIII, p. 281.

³⁾ Anexa XXXV.

datorii din campania dela 1711. Probabil, că în urma acestei scrisori Dimitrie Cantemir a fost făcut consilier secret în anul 1721.

Nota de nemulțumire a lui Dimitrie Cantemir cu situația lui este mai pronunțată în scrisoarea lui către țarul Rusiei din Septemvrie 1721. «În slujba Maiestății Voastre», scrie el, «am venit, nu ca fugar sau aruncat de soartă rea, ci chemat fiind prin manifestul Maiestății Voastre, pentru folosul general al creștinismului. Din care cauză, părăsind patria și domnia părintească, frați și rude, nu am stat la îndoeală să mă arunc împreună cu copiii mei în cele mai mari nenorociri...» Cu aceleași cuvinte energice, el face istoricul conduitei lui față de Petru cel Mare, arătând la sfârșitul acestei frumoase scrisori, că cu titlul de consilier secret, ce i s'a dat, i s'a făcut o mare nedreptate, și rugând de a-l înainta în gradul întâi sau al doilea al tabelii de ranguri ¹⁾. Într'o serie de scrisori ale lui Cantemir către țarul Rusiei și către secretarul lui din anul 1721 ²⁾ se vorbește despre lipsurile pe cari le duce Cantemir. Și scrisoarea din Ianuarie 1722, puțin mai împăciuitoare, denotă aceeași nemulțumire de faptul că lui nu i se dă importanța pe care ar trebui s'o aibă, nu i se dă o situație unde și-ar putea manifesta capacitatea de muncă și cunoștințele, și aici se vede jignirea omului, pe care-l ocolesc, preferându-i pe alții, mai puțin demni.

Aceasta însă nu ne dă motive să credem, că Cantemir era un vanitos, care umblă după onorurile țarului, după situații. Calitatea lui de fost domnitor, rolul pe care el îl avea în societatea înaltă dela Petersburg, mediul în care trăia, îl făceau să ție la demnitatea lui, trezeau poate ambiția în acest om, care se ridică deasupra nivelului tuturor. El și spune într'una din scrisorile sale că înainte nu se gândia la titluri, iar acum când fiecare trebuie să-și clarifice situația după ranguri, care vor determina locul fiecăruia în societate, în Stat, el este nevoit să ceară ce i se cuvine lui ³⁾. Poate că la mijloc erau și intrigi din partea curtenilor țarului, cari nu puteau vedea cu ochi buni apropierea între Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir.

Am vorbit mai sus că Ivan Iliinschii, care a stat în casă la Cantemir a lăsat niște note zilnice — «Notationes quotidianae» — scrise probabil pentru el însuși. Notițele se încep cu ziua de 14 Iunie 1721 și se termină la 9 Iulie 1724. Din aceste notițe scurte, uneori fără importanță, noi

¹⁾ Anexa XLVIII.

²⁾ Anexele XXXVI, XXXIX, XL, XLI—XLVII.

³⁾ Anexa LI.

aflăm, că, Cantemir aproape în fiecare zi se ducea la Senat în calitate de senator, de aici aflăm cine venia la el acasă, și cui făcea el vizite. Între oaspeții lui Cantemir adeseaori îl vedem și pe țarul Rusiei. Așa în ziua de 3 August 1721, Ilinschii scrie: «Maiestatea Sa a binevoit să bea dimineța rachiul la principele nostru, iar seara a luat ceaiu». În ziua de 29 Octomvrie 1721: «Au petrecut până la amiază la Senat toți în haine de mascaradă». La 1 Noemvrie. «Au venit să vadă pe principesă și pe fiica ei Pavel Ivanovici Iagujinschi cu doctorul Laurentii Laurentievici, și cu Tatișcev: într'adevăr ele nu pot, întrucât Duminecă ele n'au fost la Senat» În Noemvrie 1721 familia Cantemir pleacă la Moscova. La 10 Noemvrie «în satul Bereozca care se găsește dela Moscova la o distanță de 355 de verste, principesa a avut avort». 14 Noemvrie. «S'au întâlnit cu Maiestatea Sa în satul Ciașnicovo, la 40 de verste dela Moscova; Maiestatea Sa a binevoit să o viziteze pe principesa noastră¹⁾».

Din aceste notițe se văd și unele preocupări cu caracter științific și literar ale lui Dimitrie Cantemir. Așa, sub data de 28 Iunie 1721 găsim: «Terminând traducerea lui Agapit, am dat-o principelui». Sub 21 Iulie: «Responsum admite s. synodi datu est archimandriti Ipatski Gabrieli»²⁾.

II

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ A LUI DIMITRIE CANTEMIR PE TERENUL RUS

Viața pe care o ducea Dimitrie Cantemir la Petersburg nu-l împiedecă de a se ocupa și de știință. Se știe, că el în această perioadă termină unele din lucrările lui începute mai înainte și scrie o lucrare nouă «*Sistemul religiei mahomedane*». În afară de această lucrare și de altele cunoscute în literatura română, Cantemir a mai lăsat una cu caracter didactic și religios, care merită să fie amintită. Este vorba de o critică adusă unei cărți didactice din timpul lui Petru cel Mare.

Între problemele pe cari le-a pus Petru cel Mare la ordinea zilei a fost și problema învățământului. Țarul Rusiei înțelegea foarte bine, că o Rusie nouă se poate crea numai prin învățământ; de aceea chestiunea învățământului îl preocupă pe el și pe apropiații lui în primul rând și

¹⁾ П. Пекарский. Op. cit., vol. I, pp. 236—237. Aceste notițe se găsesc în copie în Biblioteca Academiei Române sub No. 325, depuse de răposatul Gr. Tocilescu.

²⁾ V. anexa LXXX.

ideile noului plan al învățământului au fost concretizate în așa zisul «Regulament duhovnicesc», care apare în anul 1721. Înainte de apariția «Regulamentului», în 1720 se tipărește o carte intitulată «Cea dintâi învățătură a copiilor», alcătuită în spiritul ideilor noi. Cartea care era menită să servească ca manual pentru școlile bisericești și pentru adulți, conținea un abecedar cu explicațiile «Tatălui Nostru», a «Cezului», a celor zece porunci și a altor rugăciuni. Numele autorului lipsește, dar se știe că, cartea a fost alcătuită de către Teofan Procopovici, unul din autorii principali ai «Regulamentului duhovnicesc». Ca o epocă de tranziție, epoca lui Petru cel Mare a împărțit societatea rusească în două tabere și anume: în adversarii reformelor, partizanii vechilor tradiții moscovite, conservatori, și în adepții noilor reforme, partizanii lui Petru cel Mare. Teofan Procopovici, care și-a făcut studiile la Roma, era unul din cei mai luminați clerici de atunci și cel mai aprig luptător pentru noile reforme. Orator distins, cercetător în domeniul chestiunilor religioase, Teofan Procopovici a fost și un scriitor de seamă, ceea ce îl face să se apropie mai târziu de fiul lui Cantemir, Antioh. Și în «Cea dintâi învățătură a copiilor», carte care a fost tradusă și în unele limbi europene¹⁾, Teofan Procopovici se ridică împotriva unor obiceiuri creștinești-ortodoxe, cum este cinstirea icoanelor, a unor relicvii bisericești (cum credeau în laptele Pr. Născătoare, sângele Domnului, părul din barba lui Hristos etc., care se găseau în unele mănăstiri), relicvii, cari se speculau de către călugări, cum erau considerate de către autorul cărții²⁾. Teofan Procopovici, atât de radical în părerile lui, avea foarte mulți dușmani în tabăra «moscoviților vechi» și era natural ca, cartea lui să provoace proteste. Nu se știe, dacă Dimitrie Cantemir s'a făcut ecoul acestor nemulțumiri, faptul este că el face o critică asupra cărții lui Procopovici, în care ia apărarea vechilor tradiții religioase și școlare. Unii din cercetătorii ruși, bazându-se pe această lucrare a lui Cantemir sunt înclinați a-l considera pe el ca pe un partizan al conservatorilor moscoviți³⁾. Dar, cum vom vedea, Cantemir face obiecțiuni cu caracter

¹⁾ П. Морозовъ. Теофанъ Прокоповичъ, какъ писатель. Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. 1880. No. 8, p. 302.

²⁾ Despre această carte: П. Пекарскій. Op. cit., vol. II, p. 479. П. Морозовъ Теофанъ Прокоповичъ, какъ писатель. Журналъ Мин. Нар. Просв. 1880, No. 8, pp. 295—299. И. Чистовичъ. Теофанъ Прокоповичъ и его время, p. 50

³⁾ П. Морозовъ. Теофанъ Прокоповичъ, какъ писатель Журналъ Мин. Нар. Просв. 1880. No. 8, p. 299.

principial, fără a recurge la mijloacele de polemică de atunci, și lucrarea lui izvorăște din convingerile lui proprii, fără nici o legătură cu curentul antireformist din societatea rusă din vremurile lui Petru cel Mare. Lucrarea lui Dimitrie Cantemir s'a păstrat în două manuscrise, unul în limba rusă și altul în latinește ¹⁾ și are următorul titlu:

«Locuri obscure în catehisul, editat de către un autor necunoscut în limba slavă și numit «Cea dintâi învățătură a copiilor». Dimitrie Cantemir nu-și pune numele sub această lucrare, ca și Teofan Procopovici, însă contemporanii lui, ca și autorul «Celei dintâi învățături» cunoșteau că «Locurile obscure» sunt ale lui Cantemir ²⁾. Cantemir analizează amănunțit cartea lui Procopovici, și caută să dovedească că ea nu este scrisă în spiritul bisericii ortodoxe și deci ea este periculoasă. Totodată el emite și unele idei pedagogice. «Ori și ce rândueală dreaptă», scrie el, «pentru a învăța copiii scrisoarea, din care să-și poată însuși legea lui Dumnezeu, este bună, numai să fie propusă tineretului creștinesc cu bune intențiuni și cu cugetul curat. Și purtătoarea de grijă mama biserică sobornicească (pe care ortodocșii s'au obișnuit a o numi orientală, grecească, spre deosebire de alte biserici neortodoxe sau schismatice) a stabilit și a arătat regulile și exemplele pentru copiii creștinești, cari doresc a învăța carte, adică: ce să învețe la început și ce mai pe urmă; deasemenea, ce hrană după înțelegerea lor să li se dea și cu ce citațiuni (maxime), cari arată exemplul evlaviei, trebuie să înceapă; pe urmă a stabilit și a învățat cu precizie, ce este mai folositor și mai plăcut pentru mintea lor neocaptă și mai potrivit pentru faptele lor viitoare, a cărei (bisericii) regulă de învățătură se menține până în ziua de astăzi acolo, unde înflorește învățătura bisericii orientale» ³⁾. Mai departe după ce autorul îl acuză pe Teofan Procopovici, fără ca să-i spue numele, că el nu explică așa cum trebuie dogma despre păcat, autorul continuă: «Biserica ortodoxă singură a orânduit când și ce trebuie învățat din scriptură. Când copilul este de 4—5 sau mai mulți ani, născut în evanghelia lui Hristos, începe învățătura, și trebuie

¹⁾ Acel rusesc în biblioteca Academiei de științe ruse, colecția A. Tolstoi II, 433. Acel latinesc în biblioteca Academiei teologice din Moscova, No. 277. Manuscrisul latinesc are următorul titlu: «Loca obscura in catechisi» etc.

²⁾ P. Pecarschii (vol. I, p. 179) nu cunoaște numele autorului, însă în urma lucrărilor lui Cistovici, Morozov și Izvecov, s'a stabilit cu precizie, că Dimitrie Cantemir este autorul acestei lucrări. Din contemporanii lui Cantemir, Marcel Rodășevschi încă la 1731 a arătat numele autorului. И. Чистовичъ. Op. cit., p. 50.

³⁾ И. Чистовичъ. Op. cit., pp. 51—52.

întâiu să audă dela învățătorul său numele și chemarea sființei și făcătoare de viață cruci: cruce ajută-mi — întrucât crucea este ca un simbol al credinței ortodoxe. Al doilea: în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh; al treilea, se învață alfabetul sau azbuca; al patrulea se învață rugăciunea, care se numește Sf. Părinți, adică cu rugăciunea Sf. Părinți, etc.; al cincilea: Născătoarea de Dumnezeu Fecioară. Așa se îndrumează mintea copiilor dela cele de jos la cele de sus (dela cele ușoare la cele grele). Al șaselea: Impărate ceresc; al șaptelea: Sfinte Dumnezeule; al optelea: Slavă Tatălui; al nouălea: Preasfântă Treime; al zecelea: Tatăl Nostru; al unsprezecelea: Veniți să ne închinăm; al douăsprezecelea: Crezul. Acestea sunt bazele sau (dacă se poate spune așa) stihia catehizisului, pe care le-a lăsat mama biserică fiilor săi pentru a învăța la început. Când acestea sunt învățate pe de rost, îndată copiii trimiși la învățătură trec la învățarea rugăciunilor de dimineață și de seară, deasemenea la întreaga rândueală a bisericii. După aceea se învață, ca să poată ceti ușor octoihul. Pe urmă trec la învățarea psalmilor împărătești și proorocești. Și această rândueală este și povățuire, pe care a lăsat-o și stabilit-o preaînțeleapta mamă biserică fiilor săi din vârsta cea mai fragedă, și care de mult timp și de atâtea veacuri întotdeauna s'a păstrat și are atâta răspândire, că (cum mărturisesc bisericile greacă, arabă, georgiană, rusească, ucraineană, moldovlahă, ungrovlahă, slavonă de peste Dunăre, bulgară, ilirică, albaneză, dalmată, transilvăneană și a toate bisericile ortodoxe orientale) dacă cineva ar încerca să introducă pentru copii o altă ordine de învățătură decât aceasta, chiar dacă ar începe aceasta cu râvnă și cu evlavie, cred că nu ar putea să nu fie suspectat în intenții rele; cu atât mai mult ar fi disprețuit un inventator sau un distrugător al obiceiului vechi» ¹⁾).

După aceasta Cantemir trece la analiza celor zece porunci și dela început preconizează că învățătura creștinească nu se poate bază numai pe aceste zece porunci, că ele au fost completate prin învățătura lui Hristos. Analizând cea dintâi poruncă Cantemir îl acuză pe autor, că el îl face pe elev să creadă numai în Dumnezeu. Teofan Procopovici vorbind despre porunca a doua se ridică împotriva icoanelor, cinstirea cărora ar fi un obicei păgân. Cantemir cu ironie scrie: «Cu toate că autorul învățându-se a fi scurt, spune aceasta cu inima și mintea inocente, dar poate fi îndoeală, dacă aceasta nu conține ceva mai mult, decât ceace

¹⁾ И. Чистовичъ. *Op. cit.*, pp. 51—52

ar putea prinde mintea fragedă a copiilor». Vorbind despre icoane, Cantemir face deosebire între ele și idol, care după Procopovici ar fi o «iconișcă», și arată cum se pronunță acest cuvânt la greci și ce înseamnă el, precum și cuvântul latin simulacrum. Iar mai departe Cantemir caută să dovedească, că cinstirea icoanelor este în spiritul creștinismului și îl acuză pe autor, că el «unele lucruri le expune foarte trist și foarte slab».

Procopovici explicând porunca a patra spune că cuvintele păstorului trebuesc ascultate, ca cuvântul lui Dumnezeu. Aceasta îi dă prilej lui Cantemir să facă aluzii la autor, care, cum se știe eră episcop. «Nu trebuie să nu se știe», scrie Cantemir «că nu fiecare învățat în biserică și în predici particulare este într'adevăr păstor bun și învățător evlavios... Mulți pot fi din acei cari pe din afară poartă cârjă și haină păstorească, înlăuntru însă sunt vânduți, cari ajută lupilor să fure fără grijă; mai cu seamă, când ei, acoperindu-se cu piele de oaie, sunt lupi... Cicerone, superiorul elocvenții romane a strigat odată: «O tempora, o mores!» N'ar trebui și acuma să strigăm: «O biserică, o păstori!»

Vorbind despre porunca a cincea, Procopovici spune că copiii trebuie să asculte de părinți, să nu facă nimic fără voia lor, să nu se căsătorească sau să se facă călugări. La aceasta Cantemir răspunde următoarele: „Dacă se vorbește să nu alegi viața de căsnicie, cu aprobarea autorului așa spune, că aceasta nu se supune acestei porunci. Cum fiul fără îngăduirea părinților săi nu poate să se căsătorească, așa și părinții nu pot să-l silească s'o ia pe aceea, pe care el n'o vroește, și cu care el nu poate să aibă asemănare nici ca vârstă, nici ca dragoste. De exemplu, dacă părinții l-ar sili pe fiul său de 17 ani, să-și ia femeia de 40 de ani, sau chiar de 15 ani, însă oarbă sau cu alt neajuns al vre-unei părți însemnate a corpului, pentru bogăție sau fiindcă-i din neam vestit, iar el nu vroește nici bogăție nici neam, ci ar dori să aibă numai femeie după dorința inimei lui»¹⁾.

Cu aceeași argumentație senină se ridică Dimitrie Cantemir împotriva părerii că unele din sf. moaște sunt false și nu pot fi cinstite. Cum vedem Dimitrie Cantemir combate punct cu punct părerile lui Teofan

¹⁾ И. Чистовичъ. Опр. cit., p. 54. Textul acestei lucrări n'a fost publicat. Cel dintâi s'a ocupat de el, P. Pecarschi, care însă, cum am notat mai sus, nu știe numele autorului. Textul a fost expus pe larg de către Извѣковъ. Одинъ изъ малоизвѣстныхъ литературныхъ противниковъ Теофана Прокоповича. Заря 1870, No. VIII.

În reproducerea conținutului acestei opere noi ne-am folosit de lucrările citate ale lui Cistovici, Morozov și Pecarschi.

Procopovici, dovedind cunoștințe în materie de teologie și pedagogie și manifestând foarte mult bun simț și judecată sănătoasă. «Obiecțiunile lui Cantemir», spune un cercetător rus, «uneori sunt cam încordate și mărunte până la discuții deșेरete, uneori sunt cam grăbite și imprudente, dar în cele mai multe cazuri sunt nemerite, sănătoase și convingătoare»¹⁾.

Teofan Procopovici a răspuns la scrierea lui Dimitrie Cantemir printr-o scrisoare adresată «unui preacucernic părinte» necunoscut; cum se presupune, scrisoarea a fost adresată lui Anastasie Condoidi, prietenul lui Dimitrie Cantemir²⁾. Dar Teofan Procopovici este departe de a păstră tonul loial al lui Dimitrie Cantemir, coincizând că asemenea scrieri provoacă numai erezii.

«Loca obscura», lucrare scrisă în latinește, a fost tradusă în rusește de același Iliinski. O altă scriere necunoscută, după cât se pare, în bibliografia românească este un răspuns al lui Dimitrie Cantemir la niște întrebări puse de către sf. Sinod rusc în legătură cu opera lui Dimitrie Cantemir «Cartea sistema sau starea religiei mahomedane», al cărei titlu în latinește a fost: «Sistema de religione et statu imperii turcici» Această din urmă lucrare a lui Dimitrie Cantemir, atât de puțin cunoscută în lumea științifică, interzisă pe vremuri în Rusia, rămasă netradusă în nici o limbă europeană, merită o deosebită atenție, prin faptul că valoarea ei științifică și astăzi este foarte mare. Dacă în «Istoria Imperiului Otoman», Dimitrie Cantemir dă prima istorie a dezvoltării politice a Imperiului turc, cu toate greșelile, care au fost remarcate de către critică³⁾, în «Sistemul religiei mahomedane», fostul domnitor al Moldovei, ne înfățișează viața sufletească a lumii islame acum două sute și ceva de ani în urmă, credințele religioase ale musulmanilor, superstițiile, datinele și obiceiurile lor, așa cum le-a descris și pe ale Moldovenilor, însă cu mai multe detalii.

În legătură cu războaiele neconținute între Turci și Ruși, cu intențiile lui Petru cel Mare de a pune stăpânire pe Marea Neagră, în Rusia se trezește un interes față de poporul turc, care nu era cunoscut în acea țară aproape deloc. În anul 1716, din inițiativa țarului Rusiei se traduce din franțuzește și se tipărește Coranul. Dimitrie Cantemir, a cărui reputație de orientalist se stabilește și în Rusia, fu însărcinat de Petru

¹⁾ П. Морозовъ. Оp. cit., 1880, No. 8, p. 299.

²⁾ П. Морозовъ. Оp. cit., p. 301. И. Чистовичъ. Оp. cit., p. 54.

³⁾ N. Iorga. Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea. București, 1901, vol. I, pp. 381—402.

cel Mare să alcătuiască o lucrare asupra religiei mahomedane. Astfel, la 22 Decembrie 1722, apare monumentală operă a lui Dimitrie Cantemir «Sistemul religiei mahomedane»¹⁾. De la prima vedere s'ar părea că această lucrare ar fi o «traducere latină comentată a Coranului»²⁾, în realitate însă «Sistemul religiei mahomedane» este o operă adânc originală.

Cartea lui Dimitrie Cantemir, descrisă în «Bibliografia românească veche»³⁾, conține 1 f. + 1 f. + 5 pag. + 12 pag. + 8 pag. + 379 pag. în 4°. Pe prima foaie găsim o gravură alegorică, zugrăvită fără îndoială de către Dimitrie Cantemir, pe care se înfățișează un arbore compus din șerpi, trunchiul căruia din șerpi împlețiți se înfige în pânțele unui om întins, iar sub acest arbore stau trei femei, cari reprezintă Europa, Asia și Africa. Intr-o dedicație lungă (pp. 1—5), caracteristică ca stil pentru epoca de atunci, Dimitrie Cantemir, aduce elogiul lui Petru cel Mare, care l-a însărcinat cu alcătuirea acestei lucrări⁴⁾. Urmează un rând de versuri, de «ode» în limba latină în care se glorifică Dimitrie Cantemir «principele ereditar al Moldovei», de către celebritățile științifice de atunci, arhimandritul Teofilact (Lopatinski), rectorul Academiei teologice din Moscova, și Ghedeon Vișnevschi, atunci prefect la aceeași școală, fapt care, chiar dacă nu am lua în seamă epitetul exagerat ale savanților ruși, ar dovedi că Dimitrie Cantemir se bucură de o mare popularitate între cărturarii de atunci. «Precuvântarea către cititor» abundează în citațiuni din sf. scriptură, de exemple din unii scriitori antici și tinde spre a dovedi că religia mahomedană nu este cea adevărată. Aici autorul ne arată și intențiile de care s'a călăuzit de a da «o ediție în stilul de jos și în limba proastă asupra religiei mahomedane și asupra ocârmuirii politice a poporului musulman». «Am scos», continuă autorul, «la iveală ce se crede și cum se povestește la aceste popoare barbare, fără fățarnicie, fără dojană, fără adaos»⁵⁾.

¹⁾ Cu câțiva ani înainte apare cartea lui A. Reland «De religione mahomedica». *Ov. Densușianu*. Notițe asupra lui Dim. Cantemir. *Rev. crit.-liter.* 1894, No. 2, pag. 63.

²⁾ N. Iorga, *Op. cit.*, p. 402.

³⁾ I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, vol. II, pp. 4—19.

⁴⁾ Dedicția este reprodușă în rusește și în traducere în «Bibliografia românească veche», vol. II, pp. 4—10. În dedicație Cantemir afirmă, că el de nouă ani se găsește în Rusia, ceea ce dovedește că «Sistemul religiei mahomedane» a fost terminat pe la sfârșitul anului 1720.

⁵⁾ Димитрій Кантемиръ. Книга система или состояние мухамеданскія религии. С. Петербургъ 1722, p. 8.

Însăși opera lui Cantemir este compusă din șase cărți, împărțite în capitole, așa cum avea el obișnuința să facă împărțirea materiei în lucrările sale.

Cartea întâia (pp. 1—30) tratează «despre falsul profet Mahomed». Intemeindu-se pe Coran și pe o altă carte de care s'a folosit Cantemir, «Muhamedia», autorul se oprește asupra etimologiei cuvântului Mahomed, dovedind că scriitorii creștini nu pronunță și nu scriu corect acest cuvânt, iar mai departe Cantemir înșiră toate epitetele, pe care i le atribue credincioșii lui Mahomed. Cantemir stabilește exact numele părinților lui Mahomed, data nașterii, unele date biografice, căutând adesea ori prin confruntări să ajungă la date mai precise. Cu un ton foarte serios autorul povestește unele întâmplări din viața lui Mahomed, felul cum el a căpătat darul profeției, cum s'a început mișcarea religioasă din jurul lui, cum eră ajutat de doi «viziri» în cer, — Mihail și Gavril, și de doi pe pământ — Abu-Bechir și Omer. «Și acestea, adunate după cât se poate pe scurt din cartea mare care conține mult asupra vieții și activității lui Mahomed, descrie una după alta, aici sunt suficiente» ¹⁾).

În evul mediu, în țările apusene, existau cele mai eronate păreri asupra lui Mahomed, care eră considerat ca un șarlatan, părere pe care o adoptă și Voltaire în tragedia sa «Mahomed». Aceeași părere se răspândește și în Rusia, mulțumită lucrărilor lui Ioanichie Goleatovschi, un savant ucrainean, a cărților lui, «Lebăda» (1679) și «Alcoranul». Dimitrie Cantemir caută să se ție de aceeași părere: adeseaori el face mici reflexii asupra persoanei lui Mahomed, ici coala găsim în lucrarea lui câte o exclamație, câte o eșire violentă, dar în general el nu poate păstră nota de dispreț față de Mahomed, și tonul obiectiv al unui savant învinge. Citești unele pasagii și ți se pare că autorul este pătruns de un sentiment de simpatie față de subiectul său. De aici impresia pe care o capeți din cartea lui Cantemir. Așa, vorbind «despre persoana lui Mahomed», autorul se oprește asupra exteriorului lui, asupra frumuseței lui, și nu găsește nimic în el rău decât faptul că pecetea, semnul profeției lui, nu eră la un loc tocmai potrivit. «Niciodată nu se supără, doar după porunca lui Dumnezeu», scrie Cantemir, «eră îndurător chiar față de dușmani și de păgâni: niciodată nu mănca singur și nu se dădea la o parte de a luă masa cu leproși și oameni săraci. Avea obiceiul să

¹⁾ *Ibidem*, p. 7.

doarmă în haine... Intr'un cuvânt, caracterul lui nu putea fi imitat de nimeni, în afară de Dumnezeu. Gavriil l-a învățat să știe pe de rost tot Coranul și i-a explicat tainele lui. Dumnezeu i-a dat șase calități: 1. să fie adunător de oameni prin cuvânt și lucru; 2. să fie întotdeauna învingător; 3. Să facă toată lumea să creadă în Messia, 4. să aibă drept la prada inamicului; 5. să fie mijlocitorul tuturor față de Dumnezeu; 6. să fie cel din urmă profet». Mai departe Cantemir vorbește despre începutul activității profetice a lui Mahomed, despre care fapt «se povestește amănunțit în cartea Mahomedia», iar autorul se oprește «numai asupra câtorva fabule, din cele mai demne de răs», cum sunt capitolele «Despre primirea legii», «Suirea și pogorîrea din cer», cu mai multe amănunte, cu descrierea minunelor, cum Mahomed desface luna în două, vorbește cu un porumb, face să vorbească un taur, scoate din pământ lapte și miere, etc., lucruri pe cari Cantemir le povestește în mod serios, fără critică, căutând să le reprezinte ca credințe ale poporului musulman. Cum se vede din afirmațiile autorului, el se folosește în expunerea sa de Muhamedia musulmană și numai pe alocurea el vorbește în mod vag despre unii scriitori creștini.

În capitolul al 10-lea Dimitrie Cantemir vorbește «Despre alte minuni, în care crede numai poporul de jos, precum și despre fiica lui, despre numărul femeilor lui și despre moartea lui». Se povestesc lucruri, cari nu pot fi redată și care, după Cantemir, nu se găsesc nici în cărțile «celor învățați» dintre mahomedani, ceea ce dovedește că Cantemir, aceste date le-a cules din gura poporului. În ultimele două capitole din cartea întâia, autorul povestește despre relicviile lui Mahomed și despre moștenitorii lui. Și aici Cantemir nu scapă ocazia să afirme, că regele Poloniei, Ian Sobieschi, de geaba se laudă că în lupta dela Viena a luat steagul lui Mahomed, căci acel steag nu era steagul rămas dela Mahomed.

Cartea a doua (pp. 37—54), compusă din șase capitole, este consacrată Coranului. Dimitrie Cantemir se oprește asupra etimologiei cuvântului Coran și a altor cuvinte în legătură cu el, vorbește despre însemnătatea acestei cărți la mahomedani și despre raportul în care ea se găsește față de cărțile sfinte creștinești și aduce mai multe argumente ale credincioșilor mahomedani, prin cari ei dovedesc că, cartea este sfântă, argumente pe care le combate Cantemir. Cartea «Mahomedia», după Cantemir, este o istorie a islamismului și completează Coranul. Această din urmă carte este o operă falsă, deși scrisă «într'o limbă arabă adâncă

foarte frumoasă, în cele mai multe cazuri ritmică» ¹⁾. Prin argumente logice și prin dovezi indirecte autorul stabilește inferioritatea acestei cărți față de cărțile sfinte creștine. «Intrucât sfânta Evanghelie a Domnului Hristos conține toate adevărurile omenești și cele mai adevărate date, fără îndoială Coranul este fals». Dar această falsitate nu se poate dovedi prin unele argumente slabe ale istoricilor creștini, cum este de exemplu argumentul, că Coranul este scris în versuri. «După cum judec eu», scrie Cantemir, «nu este tare nici argumentul acelora, cari spun că Coranul nu conține în sine cuvântul lui Dumnezeu, întrucât Dumnezeu n'a vorbit niciodată în versuri... Și David a scris psaltirea în versuri și așa mai departe. N'au dreptate nici aceea, ce declară Coranul fals pe motivul că el este scris într'un stil frumos și într'o limbă arabă adâncă, iar cuvântul lui Dumnezeu este simplu. Dar noi ce vom spune despre parabolele Domnului Hristos, teologia Sf. Ioan Evanghelist, despre care filozoful elin exclamă: «barbarul vorbește înalt», dar mai cu seamă epistola sf. Pavel, în care admirăm nu numai adâncimea învățăturilor, ci și iscusința logică și retorică, precum și frumusețea limbii grecești» ²⁾, etc.

Dimitrie Cantemir găsește că contrazicerile din Coran, repetările monotone, haosul în ce privește planul, unele locuri obscure în text, lucruri pe cari le precizează, sunt cele mai puternice dovezi că Coranul nu este dela Dumnezeu. Aici Dimitrie Cantemir a fost precursorul orientaliștilor europeni din veacul al XIX, cari la baza cercetărilor pun critica textului Coranului și remarcă, cum a făcut Renan, contrazicerile și amestecătura haotică de idei în această carte. Dacă Dimitrie Cantemir în ce privește originea Coranului, n'a anticipat părerile de mai pe urmă, crezând că el este opera personală a lui Abu Bechir, în ce privește limba Coranului părerile lui Dimitrie Cantemir se apropie de ideile lui A. Sprenger ³⁾, care crede că Mahomed întrebuiință pentru învățăturile sale, adunate în coran, unele cuvinte și unele termene din dialecte străine, ca ele să pară mai adânci, mai misterioase și mai puțin înțelese. Cantemir afirmă că nu este nici un fel de minune în faptul că cartea lui Mahomed este «adâncă» și neînțeleasă: «adâncimea ei provine exclusiv din adâncimea naturală a limbii arabe» care are peste șaptezeci de dialecte. Arătând prin exemple ce însemnează dialect,

¹⁾ Op. cit., p. 46.

²⁾ Op. cit., p. 47.

³⁾ A. Sprenger, Das Leben und die Lehre des Mohamed. 1861—1865.

Cantemir, dovedește că Abu Bechir s'a folosit, ca un om foarte învățat, de toate dialectele arabe, de sentințele din aceste limbi, așa cum a făcut și Omer, «principele poezilor grecești», care a dat o operă adâncă. Și Cantemir prin unele noțiuni și cuvinte din Coran își argumentează părerea.

În cartea a treia (pp. 55—80) autorul ne povestește despre profețiile lui Mahomed, întrebându-l, ca și în alte părți terminologia arabă, pe care o explică, și se oprește mai mult asupra credințelor mahomedanilor despre sfârșitul lumii, despre cele zece semne ale acestui sfârșit, utilizând fără îndoială și credințele poporului de jos din lumea mahomedană.

Dacă în cele trei cărți dela început, Cantemir, în cercetările sale, se bazează mai mult sau mai puțin pe unele cărți mahomedane, utilizând și tradiția populară și credințele popoarelor musulmane, în cartea a patra «Despre teologia mahomedană» (pp. 81—166), Dimitrie Cantemir plena manu se folosește de cele ce a auzit și a văzut la Constantinopole din contactul apropiat cu lumea musulmană, și această carte, ca și cele ce urmează, capătă o însemnătate deosebită, având un caracter mai mult folcloristic.

Autorul explică noțiunea cuvântului teologie în limba arabă, care conține și noțiunea de jurisprudență, științe pe care le învață musulmanii de mici copii dela hogi, dintr'un fel de catehisis, din care Cantemir citează câteva pasagii. Rând pe rând, Cantemir descrie credințele musulmanilor în Dumnezeu, vorbește pe larg despre fatalismul religiei mahomedane, despre credințele lor în îngeri și diavoli, despre crearea lumii, Adam și Eva, Noe și alți profeți din testamentul vechi. Aici sunt pasagii, în special în ce privește Adam și Eva, de o fantezie într'adevăr orientală (pp. 110—111) și de o obscenitate extraordinară; cam în același gen sunt și locurile cu privire la Noe și la originea unor animale. Aceste legende, redate uneori cu atâtea amănunturi, pot servi ca un material excelent pentru o lucrare comparativă folcloristică,—legendele despre crearea lumii, omului, animalelor, credințe, cari astăzi au dispărut poate chiar la musulmani. Tradițiile mahomedane despre Alexandru cel Mare, despre Hristos și despre sfinții creștini, precum și despre sfârșitul lumii, despre paradis, purgatoriu și infern, completează datele interesante pe cari ni le procură Dimitrie Cantemir.

În precuvântarea înaintea cărții a cincea «Despre religia mahomedană» (pp. 167—250), Dimitrie Cantemir confirmă, că el se folosește

în lucrarea sa în primul rând de cele văzute și auzite la Constantinopole. Autorul spune că el a scris ceva pe scurt despre «Draconul din Arabia» și «despre bestia care se numește Coranul» și intenționează să mai scrie ceva «pentru cetitorul curios» asupra religiei (în sensul obiceiurilor religioase). Dar autorul prevede o mulțime de greutăți pe cari le motivează astfel: «eu nu sunt într'atâta iscusit în învățătura, legile și obiceiurile mahomedane și prin urmare nu voi putea povesti despre fiecare lucru, la care se închină și despre care se vorbește și se crede la ei. Acestea (cele scrise) sau le-am citit sau le-am auzit în conversație cu oamenii de toate rangurile, când am stat în tinerețe pe lângă Poarta Otomană, 22 de ani în permanență, studiind limbile orientale, și s'au întipărit în memoria mea ca ceara moale, mlădioasă, iar astăzi după atâtea ani, copleșit de atâtea treburi obștești și particulare, și depărtându-mă de acele convorbiri, aproape tot mi-a ieșit din memorie și cu toate că au fost bine imprimate, s'au șters». Al treilea motiv al greutăților pe care le-a întâmpinat la scrierea cărții, este lipsa de cărți în limbile persană și turcă, pe cari nu le poate găsi «în această *preablagocestivă* împărăție rosienescă, unde îmi petrec viața acestor zile trecătoare în lenevie și netrebnicie» ¹⁾).

În această carte, Dimitrie Cantemir descrie obiceiurile musulmanilor la rugăciune, posturile turcești, obiceiurile în legătură cu pelerinajele la locurile sfinte, se oprește asupra unor obiceiuri în familie, laudă ospitalitatea musulmanilor, vorbește chiar despre hrana și îmbrăcămintea lor, în legătură cu obiceiurile religioase. Cam aceleași lucruri se descriu și în ultima carte (pp. 251—379), unde Cantemir vorbește despre obiceiurile Turcilor la nuntă, la divorț, la înmormântare, la diferite sărbători, analizează mai multe secte religioase mahomedane, și în fine vorbește despre muzica lor, educația copiilor.

Este imposibil de a redă conținutul variat al operii lui Dimitrie Cantemir, aparatul bogat informativ asupra vieții musulmanilor, mulțimea de exemple și de povestiri, intercalate ici colo în «Sistemul religiei mahomedane». Descrierea obiceiurilor la nuntă, la înmormântare, la sărbători sunt atât de interesante încât se citesc cu cea mai mare ușurință chiar în limba rusă din vremurile lui Petru cel Mare. «Și când copilul ajunge», povestește Dimitrie Cantemir, «la vârsta de cinci ani, îl duc cu mare solemnitate și cu pompă — dacă-i de gen masculin la «*Hogia*»

¹⁾ *Ibidem*, p. 168.

(învățător), dacă-i de femenin la «*ustahatun*» (învățătoare), ca să învețe să coasă cu acul flori. Copilul se îmbracă în haine, cari strălucesc cu aur și argint, în «*tachie*» (un fel de căciulă) înfrumusețată cu mărgăritare și alte pietre scumpe, lucrate în Frigia, pe care i-o pun pe cap în loc de coroană, și precedat de toți elevii acelei «*mecbet*» (școală primară) merge pe un cal ales și împodobit, elevii cântând versuri dulci și rugându-l pe Dumnezeu să-l ajute să învețe carte și prin ea să înțeleagă: Coranul, legea lui Dumnezeu și învățăturile profeților. Cei de acasă și rudele lui, unii duc calul de frâu, iar alții merg câte doi în urmă, parcurgând străzile mai principale și mai populate; însoțiți de muzică, tobe și alte instrumente răsunătoare, îl aduc la școală și îl predau lui hogia» ¹⁾.

Sau cum descrie Cantemir un moment din obiceiurile la nunta Turcilor:

«Pregătind (în casa mirelui și a miresei) tot ce este trebuincios pentru sărbătorirea nunții, și chemând vecinii și prietenii, ei se veselesc și mănâncă mai multe bucate, cei mai slabi o zi, cei mai tari mai multe zile; aici se distrează mult ascultând muzica și privindu-i pe cei cari dansează. Totul se petrece în mod cinstit și liniștit (fiindcă lipsește vinul), deasemenea Joi spre Vineri noaptea toți acei ce se veselesc la mire merg spre casa miresei, cât se poate de bine îmbrăcați, cu muzică și cu tobe. De aci, luând mireasa și dota ei, (care se cunoaște dela logodnă) se întorc în casa mirelui. Și mireasa în «harem» (locuința femeii), iar mirele în «selamlâc» (în partea bărbătească a casei), continuă uneori până la miezul nopții cu mare veselie petrecerea nupțială. Și când se apropie timpul, ca mirele să se ducă la mireasă, se chiamă «imamul» și câțiva bătrâni din vecini....» ²⁾.

În descrierea obiceiurilor popoarelor musulmane, a vieții lor, Dimitrie Cantemir devine mult mai obiectiv: el nu polemizează cu aderenții religiei mahomedane, nu se ridică împotriva părerilor adversarilor săi, ci se oprește asupra fiecărui fapt din viața acestor popoare cu o deosebită atenție, căutând să explice unele datine și obiceiuri, arătând părțile pozitive ale lor. În unele locuri s'ar părea că scrie un prieten al musulmanilor, care simpatizează viața lor. Astfel el, cum am notat mai sus, admiră ospitalitatea turcilor. «Ospitalitatea», scrie el, «care

¹⁾ *Ibidem*, p. 252.

²⁾ *Op. cit.*, p. 258.

este sora carității, într'adevăr merită de a fi lăudată la poporul turc; ei sunt foarte ospitalieri, și tuturor drumeților, fără deosebire de religie, ei le dau masă și le arată locul de dormit. Sunt două provincii foarte vaste în Imperiul Otoman, una în Europa, care se cheamă Dobrogea (este vechea Misie de jos), alta provincia Iconică din Anatolia, ai căror locuitori dau dovadă de atâta iubire de oameni și ospitalitate, încât acei ce nu-i cunosc, cu greu vor crede, că fiecare gospodar are în curte o cameră pregătită special pentru oaspeții străini, unde dacă cineva vine chiar la miezul nopții, găsește mâncare gata și pat cu perine curate, acoperite cu cearșafuri albe și cu plapome; slugile casnice oferă ovăz și fân pentru cai și-i adapă la vremea convenită. Aceasta o fac fără nici un fel de supărare până și a treia zi, iar după trei zile, după ce-i hrănesc bine, fără a lua bani sau a face aluzie la plată, întreabă, unde merge. Și dacă oaspetele răspunde că merge spre cutare oraș, îi arată cuviincios drumul și-i dau și călăuză¹⁾).

Cu aceeași admirație se exprimă Dimitrie Cantemir și despre școlile din Turcia, cari după el sunt multe la număr și bine aranjate. «Unde sunt multe școli și Academii, acolo înfloresc și prosperează și științele, și pe zi ce merge se înmulțesc», reflectează Cantemir. «Academiile, liceele, școlile și diferite instituții de știință, cari se găsesc astăzi în toate orașele, și mai cu seamă la Constantinopole, sunt pline de o mulțime de elevi și de auditori, și sunt frecventate în Imperiul turc, ca nicăieri sub soare. Că eu spun adevărul, pot să confirme toți acei cari au fost la Constantinopole, au stat acolo ceva și au vizitat Academiiile și școlile. Despre numărul academiilor cari se găsesc la Constantinopole, Adrianopole, Brusa, Elcail, Babilon, Alep și alte orașe asiatice și europene, ocârmuite de sceptrul turc, intenționez să vorbesc în cartea despre ocârmuirea politică otomană²⁾).

Cu aceeași căldură vorbește Dimitrie Cantemir și despre educația copiilor la mahomedani, care, cum am văzut, învață la început catehismul, iar mai pe urmă gramatica, retorica și versificația. Asupra acestei din urmă științe Cantemir vorbește mai pe larg, indicând și câteva exemple. Când vorbește despre astronomie, dă și un tablou al semnelor numerelor arabe, indiene și europene, iar când atinge chestiunea muzicei mulsumane Cantemir scrie:

¹⁾ Op. cit., p. 228.

²⁾ Op. cit., p. 347.

«Când eram la Constantinople, am scris o carte în limba turcă (pe care am dedicat-o sultanului actual Ahmet, care este foarte iscusit în muzică cu care foarte mult se delectează), în care am arătat toate regulile muzicale teoretice și obiceiurile cunoscute, și le-am aranjat după canoane; în loc de note am introdus, pentru o mai bună aplicare, caracterele arabe, care arată clar practica și teoria, am editat-o foarte bine, ceea ce recunosc astăzi însăși Turcii, zicând că muzica practică și teoretică a devenit la ei mai clară și mai bună. Am inventat la Moscova și un instrument matematic, pe care a binevoit să-l vadă și să-l laude și Maiestatea Sa prealuminată (în muzica bisericească este cel mai sânguitor și cel mai iscusit), în care arătasem locurile mecanice și matematice ale glasurilor naturale...»¹⁾.

Iar despre arta de a vorbi la popoarele orientale, Cantemir scrie următoarele: «În ce privește retorica (care se cheamă *«ilmii chelam»*, adică știința de a vorbi), cu tărie pot spune, că popoarele orientale, nu stau mai prejos decât cele apusene, întrucât din firea lor toți sunt înclinați spre elocvență, mai cu seamă Arabii și Persanii și după ei Turcii. Dacă cineva ar ascultă un predicator mahomedan, când predică, mai cu seamă când ține cuvântare în chestia virtuților morale și păcatelor, ar spune, dacă nu exagerez, că în limba turcă vorbește Demostene grecesc și Cicerone latinesc. Cine ar ceti și ar înțelege cu desăvârșire operele lor istorice, poetice și legendare și mai cu seamă cartea care se cheamă *gumaiun name*, fără îndoială ar spune, că acestea sunt mai frumoase decât toate cele europene... Cauza este bogăția nesfârșită și comorile nesecate ale locușilor și frazelor din limbile arabă, persană și turcă»²⁾.

Am relevat că în «Sistemul religiei mahomedane» al lui Dimitrie Cantemir sunt introduse mai multe povestiri din viața musulmanilor, întâmplări, pe cari le cunoștea Cantemir, uneori chiar anecdote în stil oriental. Așa este povestirea despre un derviş din timpurile sultanului Mustafa³⁾, descrierea suferințelor musulmanilor credincioși în călătoriile lor spre locurile sfinte⁴⁾, întâmplarea cu o femeie gravidă la biserica lui Solomon din Ierusalim, fapt care i-a fost comunicat lui Cantemir de către «un oarecare turc, foarte bun prieten al (meu) său și nu

¹⁾ Op. cit., p. 354.

²⁾ Op. cit., p. 360.

³⁾ Op. cit., p. 297.

⁴⁾ Op. cit., pp. 190—191.

tocmai înclinat spre nebunia mahomedană¹⁾, așa este și legenda splendidă și piperată cam în stil oriental, despre un ambasador olandez curios de a cunoaște locurile sfinte²⁾, legenda despre un moldovean tânăr, care scapă prin concursul unei moldovence dintr'un harem turcesc³⁾, povestirea duioasă despre un creștin, care n'a voit să accepte mahomedanismul⁴⁾, legenda despre un țar persan și fiul său⁵⁾, etc. Dimitrie Cantemir, cum am văzut, din precuvântarea lui, vreă să dea o carte asupra religiei mahomedane în «stilul de jos» și în limba populară, și aceasta îi lasă libertatea de a introduce o mulțime de legende și anecdote ceea ce face într'o măsură mai mică și în Istoria Imperiului Otoman, de a se abate chiar uneori dela scopul său principal. Concepția de savant însă se vede la fiecare pas în cartea lui Cantemir; tendința de a sintetiza unele fenomene trădează pe omul de carte. Ici coilea găsim câte o maximă, cum sunt maximele din filosoful arab Locman, pe care îl citează și în scrisoarea sa către Petru cel Mare din 23 Noemvrie 1719, sau reflexiuni în felul următor:

«Cine pierde puterea, pierde și rațiunea»⁶⁾.

«Niciodată adevărul nu poate fi în contradicere cu adevărul și nu se opune lui»⁷⁾. «Cu cât poporul este mai învățat, cu atât mai mulți și mai înverșunați eretici produce»⁸⁾ etc. Am arătat și unele locuri din opera lui Cantemir în care el își amintește câteva din cunoștințele sale personale din lumea turcă. Cu o simpatie vădită el vorbește despre profesorul său turc «un om foarte învățat, un fizician bun și un matematician desăvârșit», Isaadi, cu care Cantemir adeseori avea convorbiri în chestiuni religioase, precum amintește și despre un alt savant turc, Nuh Efendi⁹⁾, cu care Cantemir era prieten.

Am notat mai sus, că în opera lui Dimitrie Cantemir se observă o duplicitate: calitatea lui de creștin însărcinat de țarul Rusiei de a face o lucrare împotriva islamismului, îi impunea să combată religia musulmană; însă el nu alunecă în direcția batjocoritoare a polemisticilor ruși de atunci

¹⁾ Op. cit., p. 194.

²⁾ Op. cit., pp. 200—203.

³⁾ Op. cit., p. 233.

⁴⁾ Op. cit., pp. 255—257.

⁵⁾ Op. cit., p. 370.

⁶⁾ Op. cit., p. 127.

⁷⁾ Op. cit., p. 316.

⁸⁾ Op. cit., p. 316.

⁹⁾ Op. cit., p. 354.

cum au fost, de exemplu, operele savantului ucrainean Ioanichie Goleatovschi, despre care am vorbit; chiar unele locuri cam picante Cantemir le povestește, mai mult ca să facă haz. Savantul, cu spiritul lui de observație, cu analiza lucrurilor, cu tendința spre concluzii, învinge pe Cantemir. De aci și lipsa de proporție în cartea lui Dimitrie Cantemir: primele trei cărți, în care Cantemir tratează despre Mahomed, Coran și profețiile lui Mahomed, cuprind numai 80 de pag. pe când celelalte trei cărți, cari descriu obiceiurile, datinele și credințele popoarelor musulmane, ale turcilor, arabilor și perșilor, cuprind 299 pag. Și materialul narativ și anecdotic este mult mai abundent în partea a doua.

«Sistemul religiei mahomedane» a fost tradus în rusește de acelaș Ivan Iliinschi ¹⁾.

Sinodul rus, sub auspiciile căruia s'a tipărit cartea lui Dimitrie Cantemir, și care se așteptă la altceva, s'a îngrozit de cele scrise în ea. Probabil că pe el nu l-au înspăimântat atât povestirile obscene, în care fantezia orientală își găsește expresia cea mai desăvârșită, ci însuși tonul autorului, nota de simpatie, care pe alocurea pătrunde opera lui Dimitrie Cantemir.

El cere «prealuminatului autor» să lămurească, de unde a luat el cele scrise, — din gura poporului de jos, sau dela cărturarii mahomedani, de unde are autorul aceste cunoștințe, dela scriitorii lor sau dela cei creștini, și cine sunt acești scriitori. Dacă autorul nu poate arăta izvoarele lucrării lui, atunci să spuie că el a cules informații pentru lucrarea lui din legendele popoarelor mahomedane și din gura cunoscuților autorului. Acest răspuns ar fi urmat să fie tipărit la începutul sau sfârșitul cărții. Sinodul explică și motivele care-l fac să ceară acest răspuns. Motivele sunt de două feluri, primul — dacă s'ar scrie ceva rău despre mahomedani, ei s'ar plânge pe Ruși și i-ar considera ca pe niște mincinoși și calomniatori; și atunci și mai mult se vor încăpățâna în rătăcirile lor și vor triumfa; al doilea motiv, că și creștinii de obicei creduli, când ar vedea o carte tipărită, ar putea să fie induși în eroare și să cadă poate în erezie, mai cu seamă că cărțile cari apar poartă numele țarului, și atunci numele lui ar da naștere la discuții.

¹⁾ П. Пекарский *Op. cit.*, vol. I, p. 249. Д. Бантышъ-Каменский. *Op. cit.*, vol. III, p. 41. Cartea este tradusă în limba rusă, nu în cea ruteană cum afirmă J. Kohl. *Ov. Densușianu*, Notițe asupra lui Dim. Cantemir. *Revista critică-literară*, 1894, No. 2, p. 64.

Cererea sinodului a fost semnată de către arhimandritul mănăstirii Ipatievski Gavriil, membrul Sinodului și directorul tipografiei ¹⁾.

La cererea Sinodului, Dimitrie Cantemir face un «răspuns», în care cu foarte multă demnitate refuză de a da informațiile cerute; se vede că el s'a simțit jignit de către scrisoarea Sinodului, întrucât tonul «răspunsului» lui este destul de înțepător.

După câteva cuvinte adresate arhimandritului Gavriil, Cantemir scrie că, cartea lui «nu cere alte mărturii, întrucât tot textul ei îndestul și în mai multe locuri mărturisește, pe datele căror aderenți ai acestei religii se bazează: să ordone numai Sinodul să se cerceteze cu mai multă atenție». La a doua întrebare Cantemir răspunde, că în carte Sinodul va găsi răspunsul și că el nu găsește necesar să mai scrie ceva decât ceea ce a scris. Dacă vre-un aderent al religiei mahomedane ar încerca să dovedească că în carte sunt scrise neadevăruri, autorul cu ajutorul lui Dumnezeu ar fi gata să-l combată. În cât îi privește pe creștini, cari știu limbile și obiceiurile orientale, și ei vor mărturisi ceea ce sunt scrise de către autor. La părerea Sinodului că dușmanii cărții ar vorbi rău despre țar, autorul este de părere să nu se ceară dela el nici un fel de iscălitură, ci mai bine să se adreseze monarhului, din porunca căruia s'a tipărit cartea. «La sfârșit spun», termină Cantemir, «că eu am scris din poruncă aceea, ce am căutat să știu pozitiv prin experiența de douăzeci și doi ani» ²⁾.

În bibliografia rusă până nu de mult a existat părerea că traducerea Coranului din limba franceză în cea rusă și tipărirea lui la anul 1716 se datorește lui Dimitrie Cantemir ³⁾. Această părere însă a căzut, când s'a găsit originalul traducătorului, cu semnătura lui care a fost a unui oarecare Petre Postnicov. Chiar însă dacă nu s'ar fi putut găsi numele autorului se putea spune a priori că, Cantemir nu putea fi traducătorul Coranului, întrucât el nu cunoștea atât de bine ca să poată traduce nici limba rusă nici cea franceză. Aceasta însă dovedește, că, Cantemir trecea la ruși drept cel mai autorizat cunoscător al chestiunilor orientale.

La lucrările pe cari le-am arătat mai sus s'ar mai adăoga încă o mică operă a lui Dimitrie Cantemir, publicată la început în rusește, dar care desigur a fost scrisă de către autor în limba latină și tradusă de același Iliinski, cum se poate lesne vedea din textul rusec. Este vorba de lucrarea cunoscută în românește sub titlul: «Evenimentele Cantacuzinilor

¹⁾ Anexa LXVIII.

²⁾ Anexa LIX.

³⁾ П. Пекарский. Op. cit., vol. I, p. 248; vol. II, p. 370.

și Brâncovenilor»¹⁾, sau «Memoriu despre Cantacuzino și Brâncoveanu»²⁾. Această operă tradusă în românește din grecește³⁾ cu mai multe greșeli cu mici omisiuni poartă în rusește următorul titlu: «*Miraculoasa revoluție a răsbunării drepte a lui Dumnezeu asupra vestitei familii din Muntenia Cantacuzino și asupra lui Brâncoveanu*»⁴⁾. Lucrarea nu poartă semnătura lui Dimitrie Cantacuzino și ea i se atribue lui probabil în baza mărturiei celui mai competent cunoscător al vieții lui Cantemir, Bantăș Camenschi⁵⁾. Nota pătimașă care pătrunde această operă în special în ce privește pe Brâncoveanu, competența cu care sunt descrise unele evenimente din Muntenia, precum și unele caracteristici răutăcioase adesea ori pline de spirit, însăși stilul în care este scrisă lucrarea ne convinge și mai mult, că «Miraculoasa revoluție», a fost scrisă de către Cantemir. Așa stolnicul Constantin Cantacuzino, cunoscutul cronicar, este numit «vulpe bătrână»⁶⁾, trimisul lui Brâncoveanu către Petru cel Mare, Castriot, printr'un joc de cuvinte se numește Iscariot⁷⁾; ca și în scrisorile lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, autorul justifică alianța sa cu Rușii prin interese înalte de ordin creștinesc, și condamnă atitudinea lui Brâncoveanu din același punct de vedere; în text se găsesc ca și în alte opere ale lui Cantemir și maxime, cum este: «șiretenia se învinge prin șiretenie»⁸⁾, precum găsim și o pildă, care ar fi spus-o Stolnicul Constantin Cantacuzino fratelui său Mihail și fiilor săi, când ei s'au dușmănit cu Brâncoveanu și l-au denunțat la Poartă, pildă care a fost omisă de către traducătorii lucrării lui Cantemir. Iată cum sună această pildă: «Când doi adversari se găseau într'o corabie în timpul unei furtuni și se aflau într'un pericol de moarte, unul din ei îl întreabă pe cârmaci, care parte a corăbiei se va scufunda mai înainte, cea dinainte sau cea din urmă? Cârmaciul îi răspunse că cea dinainte. El spune:

¹⁾ Operele lui Dimitrie Cantemir. București, 1878, pp. 1—31.

²⁾ Dr. Gîorge Pascu. Vieța și operele lui Dimitrie Cantemir. București, 1924, pp. 84—86.

³⁾ Traducerea grecească a lui Zavira de pe care s'a făcut traducerea românească n'a fost traducere directă din latinește, ci din rusește.

⁴⁾ Журналъ или поденная записка Петра Великаго. С. Петербургъ. 1772, vol. II, pp. 191—213.

⁵⁾ Д. Бантышъ-Каменскій. Опр. cit., vol. III, p. 41. Митр. Евгений Опр. cit., vol., I, p. 264.

⁶⁾ Журналъ или поденная записка Петра Великаго. p. 294.

⁷⁾ Ibidem, p. 298.

⁸⁾ Ibidem, p. 301.

bine, îl voi vedea pe adversarul meu pierind măcar cu o minută înainte, și apoi voi pieri și eu¹⁾. Adeseori în text se găsesc și exclamațiuni, așa cum vedem și în «sistemul religiei mahomedane», cum este de exemplu: «O Doamne! de ce diavolul nici odată nu s'a putut apropia de oamenii lui Dumnezeu fără ipocrizia de sfânt!»²⁾.

În bibliotecile rusești s'ar mai păstra în manuscris încă o lucrare a lui Dimitrie Cantemir, un tratat politico-social asupra Monarhiei intitulat: «*Monarhorum physica examinatio*»³⁾, tratat, care după cât mi se pare nu este cunoscut în bibliografia românească.

Bantâș-Camenschi, care îl cunoaște și pe Dimitrie Cantemir din tradiția familială, spune că, Cantemir, a lăsat și niște notițe zilnice dela anul 1721 până la anul 1724, notițe depuse de către tatăl său, Nic. Bantâș-Camenschi la Arhiva Ministerului de Externe rus⁴⁾.

Este vorba de notițele zilnice, reproduse de Beyer⁵⁾, care se aseamănă cu acele ale lui Iliinski, însă datele cărora nu corespund cu ale lui Iliinski și sunt scrise în persoana întâia. Notițele publicate la Beyer se referă la campania persană. Reproducem un fragment din aceste notițe: «La 18 Iulie 1722 din Astrahan la orele 7½ după amiază am plecat în expediție (militară).

20. Dimineața am trecut prin Uciug Uruslov, unde toată Volga este barată dela mare 15 verste. Am mas pe mare sub 45 grade 20 min.

21. Am sosit la patru movile la orele 7 după amiază. Eu am fost la amiral (Apraxin), și imediat am plecat în expediție și anume la orele 8.

24. Împreună cu Maiestatea Sa imperială și cu amiralul ne-am întrunit la două mile dela Terec, de unde am plecat cu toții, iar noi am rămas, când ne-am ridicat de pe banca de nisip, timpul s'a liniștit...

13 August. Împăratul mi-a donat un cal, luat dela un oarecare beg» etc.

În felul acesta Cantemir notează evenimentele din campania persană până la 9 Sept. 1722.

Notițele, judecând după stil, au fost traduse din latinește. Dimitrie Cantemir n'a putut duce notițele sale până la 1724, când el nu mai era în viață. Probabil, că ele se termină cu data de 9 Septembrie 1722, dată indicată de Beyer, când Dimitrie Cantemir se îmbolnăvește.

¹⁾ *Ibidem*, p. 302.

²⁾ *Ibidem*, p. 298.

³⁾ Д. Бантишъ-Каменскій. *Op. cit.*, vol. III p. 42; Митр. Евгений. *Op. cit.*, vol. I, p. 42.

⁴⁾ Д. Бантишъ-Каменскій. *Op. cit.*, vol. III, p. 42.

⁵⁾ О. Бейер. *Op. cit.*, pp. 300—305.

III

MOARTEA LUI DIMITRIE CANTEMIR

După terminarea «marelui război nordic» (cu Suedia) Petru cel Mare, în primăvara anului 1722 întreprinde expediția militară, de care vorbește Cantemir în notițele sale în Persia.

Eră natural ca, Cantemir, care s'a manifestat ca un cunoscător adânc al chestiunilor Orientului, să fie invitat să ia parte în campania persană. Împreună cu amiralul Apraxin și cu contele Tolstoi, Dimitrie Cantemir făcea parte din cei mai de aproape consilieri ai lui Petru cel Mare. El conducea afacerile cancelariei civile și avea cu el și o tipografie cu litere persane, arabe, indiene și armenesti ¹⁾. Din notițele lui Iliinski se vede că la 1 Aprilie 1722, Cantemir care se găsea atunci la Moscova a fost la Preobrajenscoie, suburbia orașului, și a luat dispoziții pentru a pregăti litere turcești ²⁾. O întreagă tipografie cu 7 culegători, cu mai mulți puzi de litere a fost imbarcată într'un vas de pe Volga. Atunci s'au tipărit și manifeste în limba turcă, cari la 24 Iunie 1722 au fost trimise cu un locotenent în Transcaucazia pentru a fi răspândite între popoarele din Asia ³⁾. S'a păstrat o copie a acestui manifest și în limba latină, ceea ce dovedește că el a fost scris de către Dimitrie Cantemir.

Insoțit de întreaga familie, Cantemir pleacă spre Astrahan, unde ajunge la 4 Iulie. Cu această ocazie Iliinski scrie: «1722. 4 Iulie, am ajuns dimineața la Astrahan, unde ni s'a dat ca gazdă casa de pescării a țarului. 5 Iulie. Maiestatea Sa cu amiralul (Apraxin) și cu Petre Andreievici Tolstoi și cu alții au fost seara la noi... 5 August, toată oastea a pornit în campanie. Manifestul turcesc 150 exemplare a fost trimis prin translatorul Lev Zaleev lui Vasile Vasilievici... 30 August, (Țarul) a binevoit să plece în campanie cu armata spre râul Rubas, care se găsește la 10 verste de Derbent, iar principele nostru a rămas în Derbent. 31 August a fost cu inginerii în munți» ⁴⁾.

Această din urmă notiță se referă la o excursie științifică pe care a făcut-o Cantemir lângă orașul Derbent. În munții Caucazului, nu departe de acest oraș se găsesc niște ruine ale unui zid vechiu. Cantemir, însoțit de câțiva ingineri și de 20 de călăreți a vizitat aceste ruine,

¹⁾ И. И. Голиковъ. *Op. cit.*, vol. IX, p. 121.

²⁾ П. Пекарский. *Op. cit.*, vol. II, p. 652.

³⁾ П. Пекарский. *Op. cit.*, vol. II p. 578.

⁴⁾ П. Пекарский. *Op. cit.*, No. 1 p. 237.

făcând o descriere amănunțită a acestui zid ¹⁾. Descrierea, după moartea lui Dimitrie Cantemir, a fost predată de către fiul său Antioh, academicianului Beyer, care a tipărit-o la anul 1728 ²⁾. Se afirmă că, pe când Cantemir se află la Derbent, vasul lui, St. Alexandru, comandat de către locotenentul Iușcov ³⁾, ar fi suferit o avarie, când s'a pierdut și manuscrisul lui Cantemir asupra «istoriei mahomedane» ⁴⁾. Golicov care a scris cea mai amănunțită istorie asupra lui Petru I contestă că vasul lui Cantemir ar fi fost avariat lângă Derbent ⁵⁾.

În campania persană Dimitrie Cantemir contractează o boală care i-a fost fatală. Ivan Iliinski, după ce notează că țarul a stat «la noi vreo trei ore», în ziua de 26 Octomvrie, ziua onomastică a principelui, la 6 Noemvrie scrie: «Principelui nostru astăzi diminează i s'a făcut rău și, chemându-l pe episcop s'a spovedit; s'a îmbolnăvit încă în campanie, când a plecat din Derbent. 7 Noemvrie; principele nostru s'a împărtășit ⁶⁾. Aceiași știre se confirmă și de către Bantâș-Camenschi, care adaogă, că, Cantemir s'a îmbolnăvit de febră într'asă măsură, încât nu putea continua drumul călare ⁷⁾, invitându-l pe episcopul de Astrahan Ioachim pentru a-l împărtăși ⁸⁾.

Boala îl face pe Cantemir să stea la Astrahan câteva săptămâni, unde îl îngrijește vechiul său cunoscut grecul Policală, acum medic al Curții imperiale rusești. Lângă patul bolnavului, în afară de membrii familiei principelui, îl vedem pe amiralul Apraxin, contele Tolstoi și principele Iurii Trubețcoi, unchiul soției lui Cantemir. Cu toată starea grea a sănătății lui Cantemir, el caută, cum povestește Bantâș-Camenschi, să-și consoleze familia, dă sfaturi copiilor și soției să trăiască în pace ⁹⁾. Pe la sfârșitul lui Ianuarie 1723 Cantemir se simte mai bine și părăsește Astrahanul, dar la Țarițan iar cade la pat. Cu multă greutate Dimitrie Cantemir ajunge pe la începutul lui Februarie la Dimitrovca lui, unde el încă are puțința de a se ocupa și de chestiunile gospodărești. Așa în ziua

¹⁾ П. Пекарский. Op. cit., vol. I, p. 250. Евгений. Op. cit., vol. I, p. 262. Dr. G. Pascu, Viața și operele lui D. Cantemir. București, 1924, pp. 97—98.

²⁾ П. Пекарский. Op. cit., vol. I, p. 250.

³⁾ И. И. Голиковъ. Op. cit., vol. IX, p. 147.

⁴⁾ Евгений. Op. cit., vol. I, p. 264.

⁵⁾ И. И. Голиковъ. Op. cit., vol. IX p., 184.

⁶⁾ П. Пекарский. Op. cit., vol. I, p. 237.

⁷⁾ Д. Бантышъ-Каменский. Op. cit., vol. III, p. 39. Θ. Бееръ. Op. cit., p. 305.

⁸⁾ Ibidem, p. 40.

⁹⁾ Д. Бантышъ-Каменский. Op. cit., vol. III, p. 40.

de 22 Februarie Ivan Iliinski scrie, că principele a dat un ordin, ca în Dimitrovca să se sădească brazi lângă case și străzile să se ție în curățenie, precum și un alt ordin cu privire la modul de a se da autorizații pentru deschiderea de cârciumi de către moldoveni și cazaci pe moșiile lui Cantemir.

Din anii 1722 și 1723 s'au păstrat câteva scrisori ale lui Cantemir ¹⁾; unele se referă la moșiile lui Cantemir, altele cu privire la un oarecare armean, adus din Caucazia pentru nevoile fabricilor de stofe ruse, și una către marchizul Chateauneuf, probabil că în chestiunea eliberării fratelui său Antioh.

Boala lui Cantemir, cum se vede progresează și el își dă perfect de bine seama despre finalul ei. Într'o scrisoare adresată secretarului lui Petru cel Mare, Macarov, la 23 Iulie 1723 Cantemir, cerând un ajutor bănesc, scrie:

«Despre slăbirea sănătății mele, care din zi în zi se adaogă, iar nu scade nu voi scri mult, întrucât văd că se apropie mai mult către sfârșit decât către însănătoșire». Mai departe el își exprimă teama că dacă va muri, nu va avea cu ce să fie înmormântat ²⁾.

Nu trece o lună dela această dată, și Dimitrie Cantemir în ziua de 21 August 1723 moare. Și prietenul familiei lui Cantemir, Iyan Iliinski, cu maniera lui obișnuită de a scrie laconic notează:

«21 August; principele nostru a încetat din viață la ora 7 și 20 de minute după amiază...» ³⁾. Iar familia îndurerată în cap cu Anastasia Cantemir în ziua de 22 August scrie împărătesei Ecaterina:

«În ziua de 21 August curent robul credincios al Maiestății Voastre, soțul meu și părintele nostru, principele Dimitrie Cantemir, după o boală lungă și grea (fiind în satele din regiunea Sevsc), isprăvind cursul vieții trecătoare, s'a mutat în cea veșnică» ⁴⁾. Corpul principelui Dimitrie Cantemir, peste câteva zile fu adus de către fiul său Matei, la Moscova și înmormântat la 1 Octomvrie 1723 ⁵⁾ în biserica de jos a mănăstirii grecești sf. Nicolae, unde a fost înmormântată și prima soție a lui ⁶⁾.

¹⁾ Anexele LI—LIX.

²⁾ Anexa LIX.

³⁾ П. Пекарский. *Op. cit.* v. I, p. 237.

⁴⁾ П. Пекарский *Op. cit.*, vol. I, p. 237. Manuscrisul Academiei Române, No. 325.

⁵⁾ Митрополитъ Евгений *Op. cit.*, vol., I, p. 262.

⁶⁾ О. Бееръ *Op. cit.*, p. 311.

Din datele cari s'au păstrat asupra lui Dimitrie Cantemir în bibliotecile rusești vedem, că principele Moldovei, nevoit să se adăpostească în Rusia, a rămas un geniu exotic în această țară. Rusia de atunci frământată de războaie fără de sfârșit și de frigurile reformelor lui Petru cel Mare, dădea adăpost talentelor străine. În jurul lui Petru cel Mare vedem o mulțime de oameni veniți din apusul Europei, nemți, olandezi, francezi, cari își aduceau tributul lor în încercările de uropenizare ale imperiului moscovit. Dimitrie Cantemir rămâne străin de reformele lui Petru cel Mare: el nu face aproape nici un fel de legătură cu Rusia de atunci. Până în anul 1719, Dimitrie Cantemir trăește retras aproape cu desăvârșire, din când în când adresându-se lui Petru cel Mare cu o cerere sau alta în chestiunile lui personale sau ale Moldovenilor, cari l-au urmat în Rusia. El nici nu-și manifestă dorința de a participa la viața rusă. Căsătoria cu Anastasia Trubețcaia, cum am văzut, îl face pe Dimitrie Cantemir să tindă spre o viață mai activă, el caută să intre în mijlocul colaboratorilor lui Petru cel Mare, el simte că nu este apreciat de către țarul Rusiei. Dar spiritul practic, utilitarist al reformelor lui Petru cel Mare, nu dă posibilitate lui Dimitrie Cantemir cu înclinările lui spre filozofie și istorie să-și găsească loc în viața socială rusă. În schimb această perioadă a vieții lui Dimitrie Cantemir este cea mai productivă din punct de vedere al științei; în anii cât a trăit în Rusia el își scrie operele sale mai principale. «Istoria imperiului Otoman», «Descrierea Moldovei», «Vita Constantini Cantemiri», «Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor», «Sistemul religiei mahomedane», «Logica» și alte opere mai mici — toate au fost scrise în Rusia, aproape toate între anii 1711 și 1719. În afară de obiecțiunile lui Cantemir la Catehizul lui T. Procopovici și răspunsul lui către Sinod, nici una din lucrările lui Dimitrie, n'are legături cu Rusia. Cantemir, care nu reușește să învețe măcar limba rusă, trăește în lumea din care a ieșit; pe el îl interesează Moldova, neamul românesc, imperiul turcesc, și poate nemulțumirile pe cari le manifestă el în scrisorile sale către țarul Rusiei, denotă starea lui sufletească de străin în țara moscovită. Este adevărat că în corespondența lui cu Petru cel Mare și cu apropiații lui noi nu găsim nici un cuvânt, care ne-ar indica, că, Cantemir ar dori să se reîntoarcă în țara lui. Dar Cantemir care își dădea perfect de bine seama de împrejurările istorice, eră prea cuminte, ca să-și facă iluzii asupra stării lucrurilor și să încerce de a se introduce în țara părăsită fără un sprijin puternic din partea lui Petru cel Mare.

Personalitatea lui Dimitrie Cantemir, erudiția lui, cuminența, n'au putut să nu se impună societății rusești de atunci. Am văzut, că în «Jurnalul de campanie» al lui Petru cel Mare, Dimitrie Cantemir face impresia unui «om foarte înțelept și capabil pentru sfaturi». Mitropolitul Eugenie în «Dicționarul scriitorilor laici ruși», îl apreciază pe Cantemir astfel: «Acest principe în afară de multe merite militare și politice, avea și calități deosebite în lumea științifică. Academia din Berlin, în anul 1723 (?) l-a onorat cu titlul de membru al său; iar împăratul Carol al VII l-a făcut principe al imperiului său. El vorbea limba persană, arabă, greacă, latină, italiană, rusă și moldovenească; destul de bine știa și limba slavă și franceză. Avea cunoștință în special în istorie, știa bine și filozofia și matematica și se ocupa și de arhitectură, ceea ce se vede și din diferite biserici și mănăstiri construite de el la moșiile sale» ¹⁾. Bantăș-Camenschi îl consideră pe Dimitrie Cantemir ca pe «cel mai învățat bărbat în Rusia din timpurile lui Petru cel Mare» ²⁾. «Cunoștințele lui vaste», continuă el, «în limbile persană, arabă și turcă, veselie desăvârșită în conduită și convorbiri, i-au atras iubirea tuturor societăților a căror podoabă a fost» ³⁾.

«Principele Dimitrie era de statură mijlocie, mai mult subțire decât gros. Avea o înfățișare plăcută și vorbă domoală, amabilă și cuminte... Nu-i lipseau nici capacitățile pentru treburile obștești, nici curajul pentru cele militare», scrie biograful lui Cantemir din lucrarea lui Beyer ⁴⁾.

IV

COPIII LUI DIMITRIE CANTEMIR

Este interesantă soarta descendenților familiei Cantemireștilor în Rusia.

După Dimitrie Cantemir au rămas patru fii din prima căsătorie cu Casandra Cantacuzino și anume: Matei, Constantin, Șerban și Antioh și o fiică Maria (a doua, cum am văzut, moare la 4 Iulie 1720), iar din căsătoria cu Anastasia Trubețcaia, Cantemir a avut doi fii, Petre și Ioan, morți

¹⁾ Митрополитъ Евгеній. Op. cit., vol. I, pp. 262—263.

²⁾ Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III, p. 34.

³⁾ *Ibidem*, p. 35.

⁴⁾ О. Бееръ. Op. cit., p. 312.

de mici ¹⁾, și o fiică Smaragda (Ecaterina), născută la 4 Noemvrie 1720 ²⁾. În afară de aceasta, Dimitrie Cantemir a mai avut un copil nelegitim, Augustin (Mirov), născut în anul 1715 ³⁾.

Imediat după moartea lui Dimitrie Cantemir se încep neînțelegeri între membrii familiei lui. La aceasta contribuie într-o măsură oarecare și unele puncte nu tocmai clare din testamentul lui Cantemir și în cea mai mare măsură faptul că Anastasia Cantemir, care avea numeroase și puternice rude în Rusia, cum se vede, n'avea mari simpatii față de copiii lui Dimitrie Cantemir din prima căsătorie. Aceștia din urmă, rămași orfani, fără rude, fără studii terminate, aproape minori (cel mai mare împlinise 19 ani, iar cel mai mic Antioh avea 15 ani), rămân sub îngrijirea surorii lor celei mai mari, a Mariei, care și ea nu avea decât 23 de ani. Din testamentul lui Dimitrie Cantemir vedem că el își dădea seama de atitudinea Anastasiei față de copiii lui din căsătoria cu Casandra, și lasă ca executor al testamentului său nu pe Anastasia sau pe cineva din rudele ei, ci pe însuși împăratul. Chiar îngrijirea de educația copiilor n'o lasă pe seama soției sale.

Testamentul lui Dimitrie Cantemir se începe cu fiica lui, Maria, căreia Cantemir îi lasă toate bijuteriile și obiectele de îmbrăcăminte, donate ei, în valoare de 30.000 ruble. Dacă ea nu se va mărită cu principele Ivan Dolgorucov, pe care Maria îl refuzase, fiindcă nu avea nici o situație în Statul rus, atunci Cantemir lasă soarta ei în mâinile lui Dumnezeu și ale țarului.

Potrivit legii majoratului, înființată de către Petru cel Mare, toată averea imobilă a lui Cantemir trebuia să treacă la fiul lui cel mai

¹⁾ Кн. А. Б. Лабановъ-Ростовскій. Русскаяро дословная книга. С. Петербургъ 1895, vol. I, p. 235. Traducătorul lui Beyer afirmă, că acești doi copii s'au născut morți, unul la 10 Decemvrie 1721 și altul la 27 Noemvrie 1722.

²⁾ О. Бееръ. Op. cit., p. 358. Кн. А. Б. Лобановъ-Ростовскій dă ca dată a nașterii ei 14 Noemvrie 1719 (op. cit., p. 235). Această dată nu este exactă, întrucât Dimitrie Cantemir se căsătorește a doua oară în toamna anului 1719. Dealtfel și data căsătoriei lui Cantemir cu Trubețcaia, indicată de Lobanov-Rostovschi, după traducătorul lui Beyer, nu corespunde adevărului: el afirmă că această căsătorie a avut loc la 14 Ianuarie 1717. *Ibidem*, p. 234: Бееръ, op. cit., p. 317). După Beyer, Anastasia Trubețcaia s'ar fi născut la 4 Octomvrie 1705, adică, Anastasia s'a măritat când abia avea treisprezece ani. Evident că nici una din aceste date nu este exactă. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din 23 Noemvrie 1719, în care el afirmă că șase ani (dela moartea Casandrei — 11 Maiu 1713) el a «pipăit» în căutarea fericirii, lămurește pe deplin această chestiune, precum și celelalte, cari decurg din ea.

³⁾ О. Бееръ. Op. cit., p. 318. Augustin Mirov a fost un fel de ajutor de prefect al jud. Sevsc; moare la anul 1747.

mare, Matei. Însă Dimitrie Cantemir nu-l iubea pe Matei și lasă ca țarul să dea averea când va deveni major acelui din cei trei fii ai săi, care va fi mai vrednic. «Și din acești trei», scrie Cantemir, «îl consider mai bun pe fiul Constantin, iar având în vedere că, ca inteligență și știință, cel mai bun din toți este cel mai mic, dacă mai pe urmă nu se va schimba în rău, aveam intențiunea să-l las pe el ca moștenitor. Dar și în chestia aceasta rog (a dispune) Maiestatea Voastră ca, după cum se vor purta, să alegeți ca moștenitor pe cineva din acești trei, adică Constantin, Șerban și Antioh, când vor ajunge vârsta legală, după aprecierea Maiestății Voastre». Cantemir își exprimă dorința ca copiii lui să-și termine studiile în străinătate și ca ei să nu fie făcuți moștenitori până când nu vor căpăta cunoștințele necesare. Mai puțin se vorbește în testamentul lui Cantemir despre soția lui, căreia îi lasă bijuteriile, hainele și alte lucruri, pe care i le-a donat «atât înainte cât și după nuntă», dar cu o condiție, că toate aceste lucruri vor rămâne ca dotă fetei Smaragda. Mai departe Cantemir amintește, că socrul i-a făgăduit că-i va da 500 de dvoruri (curți țărănești, familii), pe care nu le-a primit, și de care va dispune socrul său cum va crede, dar cere ca fiica lui să «fie hrănită și educată după condiția ei». Nu-l uită Cantemir nici pe credinciosul cămăraș al său, Antioh, care l-a servit încă la Constantinople și căruia îi lasă grija averii lui de la țară¹⁾. Exprimându-și dorința de a fi înmormântat în mânăstirea grecească din Moscova, lângă prima soție a sa, Cantemir îl roagă pe țar să nu-l uite pe fratele său, Antioh, trimițându-i la Constantinople măcar câte 500 ruble pe an; dacă însă țarul nu va putea face aceasta, să-i trimeată această sumă din veniturile averilor sale. «Aceasta», scrie Cantemir, «fiindcă eu, trecând în serviciul Maiestății Voastre, am fost cauza, că fratele meu a căzut în disgrația sultanului, și înainte nu este nici o speranță să poată merge în principat sau prin alte mijloace să-și întreție casa cinstit»²⁾.

Testamentul se termină cu mulțumire către Dumnezeu că, Cantemir a trăit fericit și că țarul nu-i va uita copiii lui³⁾.

¹⁾ Cuvântul *Cămăraș* a trecut la ruși drept numele de familie al lui Antioh, administratorul moșiilor lui Cantemir. Pronumele adevărat al cămărașului Antioh a fost Himoni. О. Бееръ. Op. cit., p. 388.

²⁾ Țarul Rusiei a îndeplinit această dorință a lui Cantemir. Dela 1724 și până la moarte (1726), Antioh primiă câte 500 ruble din partea guvernului rus. О. Бееръ p. 273.

³⁾ О. Бееръ. Op. cit., pp. 306—310. Anexa LXIV.

Cum vedem, Cantemir în testamentul său nu pomenește nimic despre Moldova; eră și lucru natural: el cunoștea foarte bine situația de acolo, și grija de copii a căror viitor eră atât de necunoscut într'o țară străină eră departe de a-l dispune la iluzii.

Anastasia Cantemir, nemulțumită cu ultimile dispozițiuni ale soțului său, încearcă să pună stăpânire pe averile lui Dimitrie Cantemir; numai legăturile Mariei Cantemir cu Petru cel Mare, despre care vom vorbi mai departe, fac să rămână averea lui Cantemir în mâinile copiilor lui ¹⁾. Moartea lui Petru cel Mare și depărtarea din Petersburg a Mariei Cantemir de către împărăteasa Ecaterina, o îndeamnă pe Anastasia Cantemir să ridice din nou pretențiile sale. Chiar în anul morții lui Petru cel Mare, în Iunie 1725, Anastasia, prin unchiul său, generalul maior Iurii Trubețcoi, înaintează împărătesei o cerere în care între altele scrie: «După moartea soțului meu, am rămas cu fiica mea și trăesc până acum orfană în văduvie în cea mai extremă mizerie, așa că n'am nici casă pentru adăpost, nici hrană, întrucât după soțul meu, copiii lui au pus stăpânire pe toată averea mobilă și imobilă. Deasemenea diferite scrieri (scrisori) ale soțului și lucruri cari mi-au fost date ca dotă, până astăzi se găsesc la ei, iar pe mine, roaba voastră, văzându-mă în văduvia mea orfană, și fără ajutor, m'au lăsat fără nimic...» Mai departe ea arată că în conformitate cu decizia răposatului țar, văduvele au dreptul la a patra parte din averea bărbaților, decizie care s'a respectat cu privire la soția lui Cantacuzino, care a trecut împreună cu Cantemir în Rusia. Anastasia Cantemir arată în cererea sa că împărăteasa a fost de față când bărbatul ei «într'un oraș turcesc» a încheiat o convenție cu Petru cel Mare, trecând la supușenia rusă și dându-i-se moșii pentru întreținere. Aceste moșii au fost date ca să se folosească și moștenitorii lui, nu așa cum s'au dat altora numai pe viață; Cantemir în testamentul său n'a precizat ce să i se dea, dar el nu scrie să nu i se dea partea legală, ceea ce este o dovadă, că el n'a precizat, având în vedere decizia țarului. «De aici se vede», continuă ea, «că el cunoscând că prin decizia Maiestății Voastre împărătești mie mi s'a dat a patra parte, cum se dă tuturor văduvelor, și de aceea el n'a prevăzut pentru mine nimic din acele lucruri și nimic pentru întreținere; și să mă lase pe mine fără ca să-mi dea ceva pentru întreținere este imposibil și împotriva legilor dumnezeiești și a

¹⁾ И. И. Шимко, Новые данные къ биографіи кн. Антиоха Димитріевича Кантемира. Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія 1891, Апрель, р. 377.

Voastre și a însăși conștiinței lui...» Cererea se termină cu rugămintea de a dispune să i se dea a patra parte din averea rămasă după Cantemir ¹⁾).

Împărăteasa Ecaterina n'a rezolvat cererea Anastasiei Cantemir, și aceasta din urmă intentează mai târziu un proces lui Constantin Cantemir, care în anul 1729 pune stăpânire pe averea tatălui său.

Constantin se căsătorește cu fiica puternicului magnat, principele Dimitrie Golițin, mulțumită intervenției căruia Constantin Cantemir, prin decizia din 19 Maiu 1729 devine pe nedrept moștenitor al averii părintelui său. Procesul principesei Anastasia cu Constantin se termină abia în anul 1736, când curtea de casație mai mult ca o răzbunare asupra lui Golițin, care căzuse în disgrație, găsește cererea Anastasiei Cantemir dreaptă și îl pune pe Constantin să-i plătească 35.000 de ruble despăgubiri ²⁾).

Dar situația Anastasiei Cantemir se îndreaptă în curând și în afară de aceasta. În Ianuarie 1738, ea se recăsătorește cu prințul «Ludwig Iohann Wilhelm Landgrafens zu Hessen», care ocupă postul de general «Feld-Zeugmeisters» în armata rusă. Cu ocazia acestei căsătorii membrul și secretarul Academiei ruse I. Stählin, care eră și un bun «wersmaher» a alcătuit și niște versuri nemțești, cari au apărut în anul 1738 ³⁾). Fiica lui Dimitrie Cantemir, Smaragda (Ecaterina), născută din căsătoria sa cu Anastasia Trubețcaia, din anul 1744, devine camer-freilină a împărătesei Elisabeta ⁴⁾); în anul 1751 se căsătorește cu ambasadorul Rusiei la Viena, principele D. M. Golițin; moare la Paris în anul 1761 ⁵⁾).

E mult mai interesantă personalitatea fiicei lui Dimitrie Cantemir, Maria. Născută la 29 Aprilie 1700, Maria eră copilul cel mai mare și

¹⁾ Anexa LXXXI.

²⁾ И. И. Шимко Ор. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. Апрель, 1891, р. 403.

³⁾ Versurile lui Stählin au următorul titlu: «Glückwünschungs-Ode auf das hohe Beylager Sr. Hochfürstl. Durchl. Ludwig Iohann Wilhelm Landgrafens zu Hessen Ihro Russisch-Kayserl. Majest. hochbetrauten General-Feld-Zeugmeisters und Majors des Preobraschinskischen (sic) Garde Regiments, Ritters des St. Andreas und Weissen Adler-Ordens etc. mit der Durchlauchtigen Fürstin und Frauen Anastasia gebohrner Fürstin Trubezkoy des Weyland Durchlauchtigen Fürsten und Herrn Cantemir, Wallachischen Hospodars, und Russischen Reichs Fürsten, hinterlassenen Frau Wittwe Von Stählin Prof. P. S. Petersburg den 23 Januar, 1738». П. Пекарский. История, Импер. Академии Наукъ. С. Петербургъ 1870, vol. I, р. 541

⁴⁾ А. Волковъ. Дворъ русскихъ императоровъ. С. Петербургъ. 1900, р. 221, 229. О. Бееръ. Ор. cit., р. 358.

⁵⁾ Кн. А. Б. Лобановъ-Ростовский. Ор. cit., vol. I, р. 234. О. Бееръ *Ibidem*.

cel mai iubit al lui Dimitrie Cantemir. Principele Dimitrie Cantemir, cu toate peripețiile soartei lui nenorocite, cum am văzut, are o deosebită grijă față de copiii săi. El invită în calitate de educator al copiilor săi, pe eruditul grec Anastasie Condoidi, care-i învață limbile «elino-grecescă, latinește și italienește», pe Ivan Iliinski, un om de o cinste ireproșabilă și cu cunoștințe destul de mari în literatura și limba rusă; el asistă la lecțiile copiilor săi și este însoțit de familie chiar în călătoriile primejdioase, cum a fost aceea din Persia. Dimitrie Cantemir caută să dea fiicei sale aceeași educație, ca și fraților ei mai mici. Primele cunoștințe ea le capătă dela mama ei, o femeie bine educată și cultă, dela care probabil învață limba greacă ¹⁾. Învață limba latină și italiană dela Condoidi și cea rusească dela Ivan Iliinski. De mică copilă ea citește mult și capătă un gust deosebit față de literatură, ceea ce o face să se apropie foarte mult de fratele ei cel mai mic, literatul Antioh ²⁾. Dar pe lângă aceasta, ea moștenește și mintea practică și cumpătată a tatălui său, caracterul lui moderat. Din corespondența vastă a Mariei cu fratele său, Antioh, se vede că ea are grijă de frații săi chiar când ei devin majori, că ea le ține locul de mamă ³⁾. Cât timp a trăit tatăl ei, Maria Cantemir duce o viață de domnișoară din societatea înaltă din Rusia, îl însoțește pe Cantemir la balurile aranjate de către Petru cel Mare. Unele izvoare afirmă, că ea ar fi fost în legături intime cu Petru cel Mare, dar aceasta se pare că nu găsește confirmare decât în niște rapoarte secrete ale ambasadurului Austriei, contele Rabutin ⁴⁾, și reprezentantului Franței în Rusia Campredone, informație care a fost utilizată ulterior de către unii cercetători ai epocii lui Petru cel Mare. Așa C. Valișevski scrie în această chestiune următoarele:

«În depeșa lui Campredone din 8 Iunie 1722 se spune: «în caz când principesa va naște fiu, țarina se teme să nu divorțeze de ea și să se însoare cu amanta, după sfaturile principelui valah (moldovean)».

Aceasta se vorbea despre Maria Cantemir. Aliat al lui Petru cel Mare în nefericita campanie turcească din anul 1711, principele Dimitrie

¹⁾ И. И. Шимко. Ор. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Апрель, 3 р. 76.

²⁾ *Ibidem*.

³⁾ Corespondența dintre Maria și Antioh a fost publicată de către И. И. Шимко. Новые данные къ биографии князя Антиоха Кантемира. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Июнь, pp. 252—333.

⁴⁾ In Büsching's Magazin, XI, pp. 489, 490, 494. Acest izvor citat de noi după autorii ruși, nu l-am avut la îndemână.

Cantemir după pacea dela Prut și-a pierdut posesiunile și se plictisiă la Petersburg, în așteptarea recompensei făgăduite. Destul de multă vreme el speră s'o capete (recompensa) prin fiică-sa. Înainte de plecarea lui Petru cel Mare în campania din Persia, această nouă intrigă amoroasă, părea că se apropie de un sfârșit, nefavorabil pentru Ecaterina. Ambele femei îl însoțeau pe țar. Dar Maria a trebuit să rămână la Astrahan, fiindcă ea eră gravidă. Acest fapt întăreă speranțele complicei ei. După moartea micului Petre Petrovici (1719), Ecaterina a rămas fără un fiu, care putea să moștenească tronul, și toți erau convinși, că dacă după întoarcerea expediției, principesa Cantemir va naște un fiu, Petru nu va ezită de a se grăbi să scape și de a doua soție așa, cum a scăpat și de cea dintâiu. Dacă-i de crezut Scherer, amicii Ecaterinei au reușit s'o scape de acest pericol. După întoarcerea din campanie, Petru și-a găsit amanta în pat, într'o situație primejdioasă după avort. Ecaterina triumfă... ¹⁾).

Afirmația pare verosimilă, dacă reprezentanții Franței și Austriei nu confundă întâmplarea din Astrahan cu boala principesei Anastasia, care a dat naștere în acest oraș unui copil mort ²⁾).

Probabil, că în legătură cu acest fapt a fost și deportarea Mariei imediat după moartea lui Petru cel Mare din capitala Rusiei la moșiile Cantemireștilor.

Am văzut, că Maria reușește, cu toate legăturile pe care le avea Anastasia Cantemir, să-l convingă pe Petru cel Mare, să respecte testamentul tatălui său. Mai târziu însă se încalcă dorința lui Dimitrie Cantemir și moșiile lui trec la al doilea fiu, Constantin. Rămași fără avere, Maria și cei trei frați, o duc destul de greu până la venirea pe tronul Rusiei a împărătesei Ana Ioanovna, care arată o deosebită bunăvoință față de copiii lui Cantemir. Ea le hărăzește moșii întinse cu peste o mie de familii de țărani iobagi în județele Nijegorodschii și Breanschii ³⁾), o face pe Maria freilină, iar pe fiul cel mai mic al lui Cantemir, pe principele Antioh, îl numește ambasador la Londra. Dar viața pe lângă curtea împărătesei se vede că o plictisește pe Maria. Ea se simte străină în mediul rusesc, cum vedem din scrisoarea ei către Antioh din 13 Iulie 1733, în care povestește că într'o convorbire cu împărăteasa a rugat-o să nu-i uite, «fiindcă noi fiind străini, numai în ea avem

¹⁾ К. Валишевский. Петръ Великій. С. Петербургъ. 1911, pp. 368—369.

²⁾ О. Вееръ. Оp. cit., p. 318.

³⁾ О. Вееръ. Оp. cit., p. 295, 336.

nădejde»¹⁾). În timpul acesta Maria eră pe cale să se căsătorească cu un prinț georgian, cu condiția ca ea să învețe limba georgiană, dar nunta n'a avut loc ²⁾). Pe la anul 1736, Maria Cantemir se retrage dela curtea împărătesei la Moscova, unde trăește înconjurată de amicii tatălui său, de cămărașul Antioh, de un Radul Coleti, de fiul lui Anastasie Condoidi, de un oarecare Sevast ³⁾).

Femeie de o inteligență scânteietoare, Maria își petrece vremea în citirea cărților, pe cari i le trimite fratele ei Antioh din străinătate, în special cărți în limba italiană. Ea adeseaori vorbește despre literatură, se folosește de cunoștințele sale în scrisori, din care aproape toate sunt scrise în limba greacă, unele în italienește și nici una din cele 73 scrisori ale ei nu este scrisă în rusește, cum nu-i scrie în această limbă nici fratele ei Antioh, care se folosește în scrisorile sale de limba italiană și franceză. Finețea Mariei Cantemir și cultura ei literară se vede, de exemplu, din epitele ce le atribuie soției lui Constantin Cantemir, Anastasia, (născută Golițin), care nu se bucură de simpatiile ei. Ea o numește în toate scrisorile sale Ileana, făcând aluzie la Ileana, care îi dezbină pe zei. «Ea, ca frumusețe și caracter, mai degrabă seamănă cu un drac, decât cu un înger», ea este «colosul de Rodos», «Medeia», «Marea britanică», «nor care când tună, când dă ploaie», expresii cari fac aluzii la nervozitatea și nestatornicia caracterului cumnatei sale ⁴⁾). Maria crede, că ceeace a văzut în casa fratelui său Constantin, unde ea a stat câteva zile, ar putea servi ca «material bogat pentru o nuvelă» ⁵⁾).

Observațiile Mariei cu privire la literatură uneori sunt foarte nemerite. Dintr'un număr de cărți trimise ei de către Antioh, Maria remarcă operele lui Boccacio, care-i plac foarte mult în afară de romanul «Fiammetta», al cărui sfârșit nu-i place, întrucât el aici calomniază toate femeile în afară de cele sfinte. «După părerea mea», zice ea, «Boccacio, când scria această operă, sau a uitat că mama lui a fost femeie, sau o socotiă printre sfinte. Reproșul lui nu este tocmai îndreptățit. Cu toate acestea, eu în parte îl aprob, întrucât el îl învață pe cititor să-și dea seama de faptele sale... Acum citesc cartea, în care el descrie, cum Ameto intrând într'o pădure a dat peste nimfe, cari i-au luminat mintea

¹⁾ И. И. Шимко. Ор. cit., Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Апрель, р. 396.

²⁾ Ibidem. р. 396.

³⁾ Ibidem, pp. 385, 397, 407.

⁴⁾ И. И. Шимко. Ор. cit., Журн. Мин. Нар. Просв. 1891. Апрель, р. 382.

⁵⁾ Ibidem.

cu darul poeziei. Și cu toate că grădina mea de lângă casă amintește o pădure, până acum n'am putut găsi în ea nici o muză¹⁾. Intre cărțile de literatură pe cari le cetește Maria, găsim comediiile scriitorului spaniol din veacul al XVII-lea, Jan Batisti Djamanti, operele satirice ale poetului spaniol din veacul al XVI-lea Baccalini²⁾, scrisorile satirice ale lui Ariosto, poemele lirice ale scriitorului italian Paul Rolli, operele lui Horațiu, «*Orlando furioso*» de Ariosto, ale lui Petre Bembo «*Rerum Venedicarum*», «*Lettere vulgari*»³⁾ etc. Maria Cantemir cetește mai multe descrieri de călătorii. Cu privire la «Călătoriile lui Telemac», Maria scrie fratelui său la 10 Iulie 1737: «Aceasta este o carte foarte instructivă pentru acei cari o citesc cu atenție; un lucru însă pare straniu: autorului nu-i plac războaiele, cari există între muritori dela începutul veacurilor»⁴⁾.

În afară de cărți literare și de călătorii, Maria se interesează foarte mult și de istorie. Scriitorii greci și romani Maria îi cetește în original.

Pe lângă Corneliu Nepos, în biblioteca ei îi vedem pe Appian de Alexandria, Arrian de Nicomidia cu «Istoria războaielor lui Alexandru cel Mare», «Ephipica» lui Heliodor, etc. Iar din scrierile istorice noi, Maria cetește «Istoria cuceririi Spaniei», «Istoria Indiei de Est», «Istoria Italiei»⁵⁾. «Istoricul Iosif Flavii», scrie ea fratelui său, «mi place foarte mult. Cred că vă aduceți aminte, cum vă rugam încă când erați la Moscova, să-mi găsiți această carte, după ce mi-ați tradus ceva din limba franceză; am presimțirea, că ea va fi foarte interesantă, și întâi voi începe s'o cesc pe ea»⁶⁾.

Dar Maria Cantemir se interesează și de alte ramuri de știință. Așa în scrisoarea din 29 Iulie 1739, Maria îl roagă pe Antioh să-i trimeată «în afară de cărți grecești și italienești ceva din astronomie și geometrie»⁷⁾. Mariei îi place muzica, pe care, cum scrie ea la 1736, începe s'o înțelege «mai bine decât înainte», ea se ocupă serios de pictură, pictează chiar portretul fratelui său Antioh, căruia i-l trimite, cetește cărți cu privire la viața celebriilor pictori și muzicanți, la artă în genere. Cu

¹⁾ И. И. ШИМКО Оп. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1801 Апрель, р. 386.

²⁾ Roggnali di Parnasso.

³⁾ Ibidem., р. 388.

⁴⁾ Ibidem, р. 388.

⁵⁾ Ibidem, р. 387.

⁶⁾ Ibidem.

⁷⁾ Ibidem, р. 388.

toate că Maria cunoștea câteva limbi, ea intenționează să învețe și limba engleză ¹⁾.

Desigur că această femeie cultă, cu atâtea cunoștințe și cu interese superioare sufletești, nu se potrivea deloc cu mediul societății înalte ruse de atunci. Fără nici o exagerare se poate spune că Maria Cantemir a fost cea mai învățată femeie în Rusia veacului al XVIII-lea, mai cu seamă că femeia începe să se emancipeze în această țară abia pe la sfârșitul secolului, după domnia Ecaterinei a II-a. Ea se simțea singuratică, izolată cu desăvârșire. «Eu duc», scrie ea, «o viață liniștită, singuratică. Cetesc cărți pe cari mi le-ați procurat d-voastre și găsesc în ele distracție în grijile casnice. Se zice, că mai bine să rămâi fără companie, decât să te găsești în companie rea. Dela oameni nu vei auzi mult bine. La noi convorbirile sunt numai intrigi: cum te arăți undeva, încep să te întrebe, îți fac un întreg examen. Nu ar fi rău să aibi cu sine în asemenea cazuri un registru de răspunsuri, potrivite pentru orișice întrebări. Mie nu-mi place asemenea curiozitate stearpă» ²⁾.

Maria Cantemir nu găsește în societatea rusă nici o persoană, de care s'ar fi putut apropia. «Eu nici până acum nu mi-am putut găsi o amică; dar la ce-mi trebuiește ea!» scrie Maria lui Antioh la 8 August 1734 ³⁾.

Din scrisorile Mariei Cantemir se desprinde și figura morală a acestei femei. Ea își crează o filozofie proprie a vieții, în care, după ea, predomină viața intelectuală, interesele sufletești, iar viața materială este chemată să contribuie la dezvoltarea intelectului. De aici, idealul vieții ei, este viață liniștită, cumpătată, singuratică, al cărei izvor de plăcere este gândirea, imaginea. În anul 1737, un incendiu distruge casele Cantemi-reștilor din Moscova, și Maria scrie lui Antioh: «Credeți-mă, eu deloc n'am fost scârbită, luând în seamă în primul rând, că eu pierd un lucru nedurabil sau mai bine zis, fiindcă mie-mi rămân două, după cuvintele d-voastre, din cele mai prețioase comori — viața și cinstea; aceasta din urmă, cum mi se pare, nu-mi lipsește, cel puțin după afirmațiile oamenilor buni; restul se recapătă din nou» ⁴⁾.

Că viața este cel mai prețios dar al divinității, se vede și din scrisoarea Mariei din 15 Iunie 1738: «Intr'adevăr», scrie ea, «eu socot viața și sănătatea cele mai prețioase daruri, însă oamenii se duc să facă negoț

¹⁾ *Ibidem*, p. 389.

²⁾ *Ibidem*, p. 389.

³⁾ *Ibidem*, p. 389.

⁴⁾ Scrisoarea din 21 August 1737. *Ibidem*, p. 392.

peste mări îndepărtate și își pun viața la dispoziția furtunilor nebune și stâncilor îngrozitoare, ceeace eu de bună voie, nu aş face-o pentru milioane» ¹⁾).

Maria Cantemir are și un sentiment religios foarte dezvoltat. În scrisorile ei se citează adeseaori locuri din sf. scriptură, în special din psalmii lui David ²⁾, pe cari ea îi ia ca norme ale vieții.

«Omul», scrie ea, «trebuie să fie mulțumit cu ceeace are și să ceară la Dumnezeu milă. Omul, după părerea mea, în primul rând, trebuie să aibă minte, sănătate, să nu fie risipitor și să nu do-rească nici un fel de bogăție» ³⁾. «Eu îl rog pe Dumnezeu să mă în-vrednicească să fac lucruri bune», scrie Maria Cantemir la 1 Martie 1736 ⁴⁾.

Eră lucru firesc, ca Maria Cantemir, o femeie cu un suflet atât de variat, și cu o cultură atât de vastă, să-și dea seama de originea ei. În izolarea ei de societatea rusă se vede nu numai cultura ei aleasă, deosebită de cea moscovită, ci și instinctul ei de rasă. Inconjurată de vechile slugi ale tatălui său, creindu-și un mediu străin vieții rusești, Maria, în amintirea căreia trăia Moldova, visează să-și revadă patria ei de odinioară, ea speră că împrejurările se vor schimba și ea se va întoarce în Moldova, unde își va petrece în liniște restul zilelor. Și realizarea acestui vis Maria îl vede în ocuparea tronului Moldovei de către cel mai talentat frate al ei, de către Antioh Cantemir. Aceste iluzii ale prințesei Maria, pe care fără îndoială le nutreau și frații ei, găsesc expresiunea puternică în scrisoarea Mariei către Antioh din 29 Iulie 1736.

«Dorința mea cea de căpetenie», scrie Maria, «este de a aveă cu d-voastră o întâlnire. Noi am trăit numai o jumătate din viața noastră, și deacum înainte ea depinde de voia și îndurarea lui Dumnezeu. Poate noi vom vedea cândva patria noastră de odinioară, și în pace vom trăi veacul nostru, fiecare în așa fel, cum va dori. Dar mie mi se pare, că acela care va deveni stăpânitor al unei țări întregi, va trebui să-și ia asupra sa povara guvernării. Așa că dacă d-voastră veți fi sortiți să deveniți prințul moștenitor al țării noastre, veți fi nevoit să vă luați rămas bun dela viața singuratică de filosof» ⁵⁾.

¹⁾ *Ibidem.*

²⁾ *Ibidem*, p. 391.

³⁾ *Ibidem*, p. 393.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 394.

⁵⁾ *Ibidem*, июнь, p. 275.

Cu scopul de a asigura continuitatea dinastiei Cantemireștilor în Moldova, Maria Cantemir insistă, ca Antioh să se căsătorească ¹⁾).

Prințesa Maria, în câteva rânduri fu pe cale de a se mărită, ceea ce fără îndoială i-ar fi schimbat felul ei de viață, dar din diferite motive ea nu izbuti să-și realizeze unul din idealurile vieții ei, pe cari caută să-l impuie și fraților săi ²⁾). Anii treceau și prințesa Cantemir tot mai mult se închidea în singurătatea ei din Moscova și din satul ei Mariino, unde își petrecea verile. Sentimentul religios pătrunde și mai mult în sufletul ei și o notă pesimistă sună și mai pronunțat în scrisorile ei. «Mie», scrie ea lui Antioh la 4 Iulie 1735, «nu numai casa și moșiile, ci și însăși viața îmi sunt urâte» ³⁾). Când în anul 1725, Maria se îmbolnăvește grav, ea își promite, că dacă se va însănătoși va zidi o mănăstire, unde se va călugări. Această idee o exprimă Maria în aceeași scrisoare în următoarele cuvinte: «D-voastră știți, că prin concursul pe care îl voi cere la d-voastră în viitor, doresc să ajung la viață departe de ori și ce turburări lumești... la o mănăstire, pe care aș dori s'o zidesc. Acolo, departe de grijile zilnice, viața mea ar fi fericită» ⁴⁾).

Maria Cantemir, care nu lasă idea de a se închide în mănăstire până la moarte, nu-și îndeplinește promisiunea, numai mulțumită fratelui său Antioh, care în câteva rânduri, cu insistență o roagă, să nu se călugărească.

Scrisorile Mariei Cantemir, pline de înțelepciune, de sfaturi sănătoase către frați, denotă cuminența și judecata limpede ale acestei femei superioare. Toată viața ei, a fost o viață închinată cultului spiritului, ceea ce n'o împiedecă să aibă grijă de frații săi, în special de frațele său Antioh. Moartea timpurie a acestuia din urmă, probabil că o face pe Maria să se izoleze și mai mult; despre ea, dela 1744, nu se găsesc decât foarte puține date. Ea moare la 9 Septembrie 1757 ⁵⁾ înconjurată de câteva slugi credincioase rămase dela tatăl său. Cu o lună înaintea morții, Maria Cantemir lasă un testament, în care își exprimă dorința să se creeze o mănăstire la moșia ei, Mariino, unde dorește să fie și

¹⁾ *Ibidem*, p. 276.

²⁾ *Ibidem*. Апрель, p. 395.

³⁾ *Ibidem*, p. 399.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 400.

⁵⁾ Beyer (op. cit., p. 314) și după el Lobanov-Rostovschi (op. cit., p. 234), socotea că Maria Cantemir a murit la 9 Sept. 1754. Datele publicate de către I. Șimco stabilesc cu precizie anul morții prințesei Cantemir.

înmormântată. Scrisoarea către fratele ei Șerban, care însoțește testamentul ei, ne arată starea grea sufletească, în care se găseă Maria: «cu aceasta terminând», scrie ea, «și rămân în cea din urmă scârbă în această viață săracă a mea»¹⁾. Din diferite împrejurări, dorința Mariei Cantemir n'a fost îndeplinită: ea a fost înmormântată în mănăstirea grecească sf. Nicolae din Moscova, unde au fost înmormântați și frații ei.

Dacă în Maria Cantemir am găsit trăsături din caracterul lui Dimitrie Cantemir, dacă în cultul ei față de știință și literatură, în îndeletnicirile ei muzicale și pictură, ea moștenește ceva dela părintele său genial, precum moștenește și inteligența lui, și cumpătarea în viață, și sentimentul religios, fiul lui Dimitrie Cantemir, Antioh, cu toate că moare la vârsta de treizeci și șase de ani, n'a rămas cu mult în urma tatălui său. Celui mai talentat fiu al fostului domnitor al Moldovei i-a fost sortit să puie bazele literaturii nouă rusești, să joace un rol foarte însemnat în viața culturală a Rusiei. Peste numele principelui Antioh Cantemir nu trece nici un manual de literatură rusă, nu există în Rusia intelectual, care a trecut prin școala secundară, care să nu cunoască operele lui Antioh Cantemir, care cândva să nu fi învățat pasagii întregi pe de rost din acest autor. Antioh Cantemir încoronează numărul de oameni mari pe care i-a dat nația română poporului vecin, cum au fost Petru Movilă, Nicolae Miclescu Spătaru, Herescu, Bantăș-Camenschi și atâți oameni de știință și de litere până la Mecinikov, Buzescul, Gredescul, etc. din zilele noastre.

Antioh Cantemir²⁾ s'a născut la Constantinopole la 10 Septemvrie 1708, astfel că, atunci când părăsește Moldova, el încă nu împlinise trei ani și deci în sufletul lui nu se puteau păstra amintiri, cari puteau să-l lege de țara lui. Am văzut că Anastasie Condoidi și Iliinschi au fost profesorii lui și se vede că elevul dădea cele mai mari speranțe, întrucât, cum am amintit mai sus, tatăl lui, îl caracterizează ca pe «cel mai bun din toți» copiii săi «ca inteligență și ca știință». Nu încapă nici o îndoială că educația lui Antioh Cantemir s'a făcut sub influența directă a tatălui său,

¹⁾ Журн. Мин. Нар. Пр. 1891, Апрель, р. 424.

²⁾ În limba rusă asupra lui Antioh Cantemir s'au scris mai multe studii. În românește: C. Negruzzi, *Opere complete*, București, 1909, vol. II, pp. 161—175 o biografie a lui A. Cantemir, iar mai departe — trei poezii dedicate lui A. Cantemir, opt satire și câteva poezii traduse din A. Cantemir. *Ghenadie Râmnicenul*: Revista nouă, 1889, pp. 1—8. *Principele Antioh Cantemir* (biografie), pp. 140—147. *Principele A. Cantemir ca scriitor*.

că el i-a insuflat iubirea față de istorie, filozofie, drept și pictură, științe pe care A. Cantemir nu le-a putut învăța, nici dela Condoidi, nici dela Iliinski. Dela aceștia din urmă, Antioh Cantemir învață limbile greacă, latină, italiană și rusă, și Iliinski în special desvoltă în el gustul pentru literatura rusă. În cererea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 25 Maiu 1724, în care se roagă de a i se permite să plece în străinătate pentru a-și continua studiile și cere și un ajutor, Antioh indică și științele care-l interesează: «și înclinarea o vād», scrie el, «de a căpătă știința prin limba latină și anume cunoașterea istoriei vechi și nouă, geografiei, jurisprudenței și ceea ce are legătură cu Statul politic. Deasemenea nu puțină dorință am și pentru științele matematice și între care și pentru miniatură» ¹⁾. Adică științele care-l interesau pe Dimitrie Cantemir sunt acelea pe cari intenționează să le studieze principele Antioh Cantemir. Că Dimitrie Cantemir a format cadrul intereselor științifice ale lui Antioh, se vede și din afirmațiile primilor biografi ai lui Antioh, cari au căpătat informații dela el însăși. Astfel, editorul Beyer, vorbind despre călătoria lui Antioh cu tatăl său spre Persia, scrie: «In afară de cetirea încontinuu, însăși țările prin care treceau ei, îi țineau locul unei cărți deschise, în care vedeă el obiceiurile și moravurile popoarelor, comerțul și produsele pământului, ceea ce toate căutau să le explice prin discuții tatăl său ²⁾.

Până la trecerea lui Dimitrie Cantemir la Moscova, Antioh urmează și școala de pe lângă mănăstirea Zaiconospascaia din Moscova, care devine mai pe urmă Academie teologică, unde, cum am notat mai sus, Antioh rostește o cuvântare la 26 Octomvrie 1719.

Petru cel Mare, care trimitea cu forța tineri în străinătate pentru studii, lasă cererea lui Antioh Cantemir fără răspuns. Astfel că Antioh Cantemir fû nevoit să-și completeze studiile mai mult ca autodidact. Dar în curând, la Petersburg, se deschide Academia de științe, care la început eră nu numai o instituție științifică, o societate de savanți, ci și o școală superioară. În legătură cu chestiunea înființării Academiei ruse, ar merita să ne oprim puțin asupra părerii răspândite în literatura română, cum că Dimitrie Cantemir ar fi fost promotorul ideei înființării acestei instituții și chiar primul președinte al ei. Părerea aceasta nu găsește confirmare în nici un act oficial rusesc din timpurile acelea și în nici una

¹⁾ Anexa LII.

²⁾ О. Бееръ. Опр. cit., p. 332.

din numeroasele scrisori ale lui Dimitrie Cantemir. Este clar că Dimitrie Cantemir n'a putut să fie președinte al Academiei ruse, întrucât ea se deschide abia în Noemvrie 1725, iar proiectul ei a fost prezentat țarului la 22 Ianuarie 1724, adică, când Dimitrie Cantemir nu mai era între cei vii ¹⁾).

Însă nu este exclus, ca Dimitrie Cantemir, care devine membru al Academiei din Berlin, la anul 1714, să fi sugerat lui Petru cel Mare ideia înființării Academiei, cu toate că Petru cel Mare era în contact cu unii oameni de știință din țările apusene și el însuși era membru al Academiei din Paris ¹⁾. În tot cazul, savantul german Volf într'o scrisoare către un amic al său, din 11 Ianuarie 1721, scrie că țarul «are intenția să înființeze o Academie de știință și pe lângă ea o altă instituție, unde oamenii distinși ar putea studia științele necesare» ³⁾).

Antioh Cantemir intră ca student în această Academie, unde este foarte bine apreciat de către profesorii germani, cari formau Academia rusă de atunci. El studiază matematicile, fizica, istoria și filosofia. Între profesorii lui îl vedem pe Beyer, viitorul biograf al familiei Cantemireștilor și un admirator al lui Dimitrie Cantemir, pe Gross, care influențează foarte mult asupra concepției filosofice a lui Antioh Cantemir. Biografia lui Antioh Cantemir repetă știrea dată de către prietenul acestuia din urmă, abatele Venuti, cum că «Academia se miră de capacitățile largi și excelente ale lui Cantemir și în curând l-a ales ca membru al ei, sperând să-l aibă mai pe urmă ca șef al său» ⁴⁾. Însă și această știre nu se confirmă de către izvoarele rusești, în special de către istoricii Academiei ruse.

Sub influența lui Ivan Iliinski, profesorul de limba rusă al copiilor lui Dimitrie Cantemir, tânărul Antioh își încearcă talentul în literatură. În anul 1727 apare «Simfonia asupra psaltirii», o operă migăloasă, scrisă poate chiar cu ajutorul lui Iliinski, care alcătuiește o «Simfonie asupra Evangheliei». Este o lucrare, în care amatorii de învățăminte din psaltire puteau găsi cu ușurință citațiunile respective, aranjate în mod alfabetic. Merită să fie notat că tânărul scriitor, care își alege un

¹⁾ V. Monografia vastă asupra acestei chestiuni: П. Пекарский, vol. I și II 1870, vol. I, pp. XXVIII—XLII.

²⁾ П. Пекарский. История Академии Наукъ. vol. p. I. p., XXIX.

³⁾ *Ibidem*, p. XXVIII.

⁴⁾ В. Я. Стоюнинъ. Op. cit., p. XVIII. Venuti a scris prima biografie a lui Cantemir sub titlul: Vie du Prince Antiochus Cantemir. Londres, 1749.

subiect cu caracter religios și care odată cu aceasta scrie și cântece de amor ¹⁾, în precuvântare cere scuze cetitorului pentru neajunsurile lucrării, «întrucât această lucrare nouă și neobișnuită, cere arta cuvântului, nu a unui străin (cum sunt eu de fel), ci iscusința unuia de neam slavo-rosienesc» ¹⁾).

Cele mai de seamă opere literare ale lui Antioh Cantemir sunt scrise ceva mai târziu, începând dela anul 1729.

Antioh Cantemir, deși tânăr, atrage atenția cercurilor rusești și a străinilor aflători în Rusia, prin cunoștințele sale neobișnuite, ceea ce dă prilej abatelui Jubé, un călugăr cu o cultură mare, trimis în Rusia pentru propagandă catolică, să afirme la anul 1728, că, Cantemir eră singurul savant între nobilii ruși din acele vremuri ³⁾. Inzestrat cu o cultură vastă, cu o inteligență desăvârșită și cu un sentiment de realitate foarte puternic, Antioh Cantemir se asociază la un complot organizat de către nobilimea rusă împotriva câtorva uzurpatori ai puterii în Rusia, complot care a avut ca rezultat venirea pe tronul Rusiei a împărătesei Ana Ioanovna.

Antioh Cantemir, care joacă un rol principal în acest complot, și care redactează o adresă către împărăteasă în numele nobilimii, fû răsplătit împreună cu sora sa și cu frații săi rămași fără avere prin trecerea moșiilor lor în stăpânirea lui Constantin Cantemir, cu moșii nouă și cu numirea în calitate de reprezentant al Rusiei pe lângă curtea regală engleză. La 1 Ianuarie 1732, tânărul ministru plenipotențiar părăsește Rusia și după o călătorie destul de lungă, în care el se ocupă și de chestia ediției operelor tatălui său, ajunge la Londra. Numirea lui Antioh Cantemir ca ambasador al Rusiei la Londra a făcut o impresie excelentă în cercurile diplomatice din Anglia. Reprezentantul Angliei la Petersburg, Rondo, comunică guvernului său următoarele: «Principele Moldovei, numit în Anglia, a luat masa la mine câteva zile în urmă, împreună cu contele Osterman și cu mai multe persoane de vază ale curții de aici. Principele pare foarte tânăr, dar el este un om cu o judecată foarte sănătoasă, vorbește franțuzește și încă câteva limbi» ⁴⁾.

¹⁾ В. Я. Стоюнинъ. Ор. cit., р. XXI.

²⁾ Сочненія, письма и избранныя переводы кн. Антиоха Кантемира. С. Петербургъ. 1868, т. 2-й р. 340.

³⁾ П. Пекарскій. Наука и литература при Петрѣ Великомъ, vol. I., р. 43

⁴⁾ И. И. Шимко. Ор. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891. р. 252.

Curtea regală din Anglia îl primește cu cea mai mare dragoste; în special regina Angliei, Carolina, ține foarte mult la Antioh Cantemir, se interesează foarte mult de operele tatălui lui; sub îndemnul ei, Antioh Cantemir aranjează traducerea Istoriei Imperiului Otoman în limba engleză, cunoscuta traducere făcută de către Nicolae Tyndal ¹⁾).

Corespondența diplomatică între Rusia și Anglia de atunci, ne arată că Antioh Cantemir s'a dovedit ca un foarte abil reprezentant al guvernului rus, că el reușește să încheie la 2 Decemvrie 1734 un tratat de amicitie între ambele State pe timp de cincisprezece ani ²⁾). Om cu cultură mare, poliglot ca și tatăl său, un bun cunoscător al literaturii, istoriei și filosofiei, Antioh Cantemir a știut să cucerească cercurile intelectuale londoneze, a reușit să facă legături strânse cu oamenii de știință și de artă și în special cu colonia italiană din Londra; el începe să traducă în limba italiană, pe care o cunoșteă, cum afirmă biografia lui, ca pe cea maternă, Istoria Imperiului Otoman, traducere pe care n'a dus-o până la sfârșit ³⁾). În anul 1738 Antioh Cantemir trece în calitate de ministru plenipotențiar al Rusiei la Paris și cu această ocazie face un raport împărătesei Rusiei, în care descrie situația politică a guvernului englez și a raporturilor lui cu statele europene, raport în care aprecierile nemerite și sigure asupra oamenilor și stărilor de lucruri, denotă nu numai spiritul de observație al lui Antioh Cantemir, ci și cunoașterea adâncă a situației politice din Europa ⁴⁾).

La Paris, Antioh Cantemir are de luptat cu mai multe dificultăți cu caracter diplomatic, cari au proveniență în intrigile de pe lângă curtea împărătească rusă și cari fură învinse de către tânărul diplomat, care căpătase atâta iscusință în conducerea afacerilor statului rus. Și aici el duce aceeași viață de intelectual, întreținând raporturi de prietenie cu mai multe persoane din lumea științifică și literară, printre cari eră și membrul Academiei din Paris, astronomul Maupertius și Montesquieu. Pe la anul 1740, Antioh Cantemir se îmbolnăvește de stomac cu toată viața regulată pe care o ducea. Ingrijirile medicilor și cura la o stațiune de ape minerale, îl ajută puțin, dar în curând boala începe să progreseze și Antioh Cantemir moare la 31 Martie 1744.

¹⁾ И. И. Шимко. *Ор. cit.*, Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Июнь, р. 265. Д Бантышъ-Каменскій. *Ор. cit.*, р. 13.

²⁾ Д. Бантышъ-Каменскій. *Ор. cit.*, р. 12.

³⁾ Бееръ. *Ор. cit.*, р. 338.

⁴⁾ Д. Бантышъ-Каменскій *Ор. cit.*, pp. 14—16.

Prin testamentul său ¹⁾ Antioh Cantemir dispune de averea sa, pe care o lasă fraților și surorii sale și își exprimă dorința de a fi înmormântat fără nici un fel de fast în Moscova, în mănăstirea grecească, unde zăceau părinții lui, dorință care a fost îndeplinită.

Antioh Cantemir a fost una din cele mai importante figuri culturale din veacul al XVIII-lea nu numai pentru Rusia, căreia el prin cultura sa nu aparține, ci și pentru întreaga Europă. El era foarte bine apreciat de către cei mai de seamă oameni ai Europei, cum era Voltaire, cu care era în relații prietenești, Montesquieu, care după moartea lui Cantemir scrie Abatelui Guasco: «Alți prieteni îl vor înlocui pe acela, pe care l-am pierdut, dar Rusia nu-l va putea înlocui ușor cu un ambasador cu calitățile principelui Cantemir ²⁾». Nu se știe dacă moartea n'ar fi răpit atât de timpuriu această viață atât de bine dotată, această inteligență desăvârșită, unde ar fi ajuns ea, și ce ar fi dat lumii civilizate, mai cu seamă dacă Antioh Cantemir ar fi ajuns președinte al Academiei ruse, post pe care îl visă în timpul boalei sale și pe care i-l pregăteau amicii săi dela acea Academie ³⁾. El cunoștea la perfecție limba rusă, *moldo-venească* ⁴⁾, latină, italiană, franceză și neo-greacă, cunoștea bine limba engleză, spaniolă și latină ⁵⁾, ceea ce era o raritate nu numai în vremurile acelea.

Pe lângă literatură, ocupația lui de predilecție, Antioh Cantemir se ocupă, fără îndoială sub influența amicului său, Maupertius, de matematici în legătură cu filosofia, scrie chiar un manual de algebră, care însă rămâne needitat ⁶⁾. El se interesează foarte de aproape de filosofie, în special de filosofia morală. El moștenește de la tatăl său sentimentul religios-creștinesc, ceea ce se oglindește în întreaga lui activitate literară. După Antioh Cantemir, principiile politice nu trebuie să fie în dezacord cu cererile Evangheliei. Scopul fiecărui om politic este fericirea omenirii, și de aici decurg și obligațiunile oamenilor politici, în special ale suveranilor, cari ar trebui să fie părinți ai supușilor ⁷⁾. Liniștea sufletească și singurătatea, care-l face pe om să cugete și să cunoască

¹⁾ Testamentul lui Antioh Cantemir este publicat la Beyer, Op. cit., pp. 346—35

²⁾ Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III, p. 31.

³⁾ В. Я. Стоюнинъ. Op. cit., p. CVII.

⁴⁾ О. Бееръ. Op. cit., p. 356. Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., p. 30.

⁵⁾ *Ibidem*.

⁶⁾ О. Бееръ. Op. cit., p. 343.

⁷⁾ В. Я. Стоюнинъ, Op. cit., p. С.

lucrurile, sunt izvorul fericirii, de aici idealul fiecărui este de a nu se lăsa condus de patimi și de a se mulțumi cu puțin, filosofie care se oglinește și în operele lui literare și în scrisorile surorii sale Maria, care, cum am văzut, se găsește sub influența fratelui său.

Numele lui Antioh Cantemir este însă legat în Rusia de începuturile literaturii nouă. Până la Petru cel Mare, literatura rusă avea caracterul ei deosebit, specific rusesc, fără legături mai mult sau mai puțin temeinice cu literaturile apusene, fără un contact viu cu viața europeană. Curente literare din Europa, cari au pătruns prin Polonia, n'au fost în stare să influențeze asupra acestei literaturi religioase ca fond și ca formă și au trebuit reformele forțate ale lui Petru cel Mare, ca să se creeze o literatură nouă. Și Antioh Cantemir a fost primul scriitor în Rusia, în sensul european al cuvântului, care pune baze literaturii moderne rusești, care insuflă spiritul laic în acea literatură și care pune cuvântul scris în serviciul actualității. Cunoscător adânc al literaturilor antice și moderne, Antioh Cantemir, cum am văzut, își începe cariera sa literară printr'o lucrare scolastică «Simfonia» și printr'o traducere a unei satire din limba franceză. Cele mai principale opere ale lui Antioh Cantemir au fost satirele lui, cari au fost traduse în mai multe limbi europene și unele chiar în limba turcă. Activitatea lui literară în Rusia a fost însă mult mai largă. El traduce în limba rusă mai multe opere din scriitorii antici, cum au fost traduceri ale lui Horatius, C. Nepos, Virgiliu și Anacreon, cum a fost cronică la Manasie, istoria lui Justin traduse din limba franceză «Lettres persanes» de Montesquieu, «Entretiens sur la pluralité des mondes» de Fontenelle, opera lui Algarotti «Despre lumină», etc. Pe lângă aceasta, Antioh Cantemir începe să scrie un poem epic «Petrida», pe care nu-l termină, scrie poezii de amor, cari se răspândesc în manuscrise în societatea rusă de atunci, scrie un tratat cu privire la versificația rusă și dă la lumină câteva fabule, cari se referă la neajunsurile vieții rusești de atunci, cum a fost «Cămila și Vulpea», o fabulă adânc originală, în care se marchează și spiritul satiric al talentului lui Antioh Cantemir.

Cu înclinări vădite spre ocupații filosofice, cu o minte sintetică și cu un sentiment larg de umanitate, Antioh Cantemir devine un adânc înțelegător al situației din Rusia din vremurile lui. Inzestrat și cu un dar admirabil de observație, nedreptățit în viață prin trecerea averilor părintelui său la fratele său, Constantin, și prin intrigile dela Curtea rusească, Antioh Cantemir își alege ca armă de luptă satira. După moartea

lui Petru cel Mare, în Rusia continuă să se dea luptă între susținătorii tradiției vechi moscovite și între adepții reformelor nouă, ai culturii europene. Nu este greu de presupus la care curent se asociază Antioh Cantemir. În cele două satire, cari ne-au rămas dela Antioh Cantemir și cari au fost scrise, cum s'a dovedit, sub influența vădită a lui Juvenal, Horațiu și Boileau ¹⁾, Antioh Cantemir păstrând forma pseudoclasică și unele idei universal omenești, introduce un conținut rusesc de o adâncă realitate. În special, în cinci din satirile lui Antioh Cantemir (1, 2, 3, 5, 9), cu un caracter mai biciuitor, el se ridică vehement împotriva «dușmanilor științei» din toate categoriile sociale ale Rusiei, indicând adeseori și idealurile de cari se călăuzește el. În caracterele zugrăvite de către Antioh Cantemir, chiar când ele sunt împrumutate din autorii citați, se vizează adeseori persoane reale din societatea rusă, cu toate că, câteodată în satirile lui Cantemir se găsesc și anacronisme, ceea ce dovedește că el nu cunoștea unele amănunte din viața acestei societăți ²⁾. Două satire (4 și 8) ale lui Antioh Cantemir, au un caracter mai mult sau mai puțin autobiografic, iar satira a 6-a și 7-a sunt satire filosofice în cari autorul își zugrăvește idealul vieții, părerile sale asupra fericirii omului. În aceste două satire, cele mai interesante pentru noi, Antioh Cantemir face apologia culturii, a vieții intelectuale liniștite, moderate, fără pretenții mari, a singurătății, idealuri pe cari, cum am notat mai sus, le împărtășește și surorii sale și cari s'au creat fără îndoială și sub influența tatălui său. În una din cele două satire (6-a), Antioh Cantemir vorbește despre educație, care are ca scop de a-l face pe om fericit și bun, în mijlocul unei societăți fericite.

Scrise în versuri silabice, greoaie ca formă, operele poetice ale lui Antioh Cantemir formează o epocă nouă în istoria literaturii rusești, el a fost pentru această literatură, ceea ce a fost Petru cel Mare pentru Statul rus, transplantând curentele literare din apus în Rusia, dând o direcție reală literaturii rusești, care dela Cantemir încoaie, rupe cu tradițiile vechi religioase. Și aceasta îl pune pe Antioh Cantemir în rândul celor mai de seamă scriitori în Rusia.

¹⁾ М. Глаголевъ. Къ литературной исторіи сатиръ кн. А. Д. Кантемира. Извѣстія отдѣленія русск. яз. и слов. Импер. Академіи Наукъ 1913 г. XVIII кн. 2-й, pp. 143—187.

²⁾ А. В. Михайловъ. Лекціи по исторіи древней русской литературы. Варшава. 1912, p. 189.

Neamul Cantemireștilor de pe linia lui Dumitrie Cantemir se stinge cu moartea copiilor acestuia din urmă. Antioh Cantemir, ca și Maria, moare fără să se fi căsătorit. La Paris, Antioh Cantemir, intră în legături intime cu o oarecare domnișoară d'Anglebert, cu care a avut doi copii, despre soarta cărora nu se știe nimic. După moartea lui Antioh Cantemir, d'Anglebert intră în corespondență cu Maria Cantemir, care o ajută, precum o ajută și frații lui Antioh Cantemir. Ea păstrează cele mai pioase amintiri despre Antioh și sentimente de rubedenie cu familia Cantemireștilor, ceea ce n'o împiedică să se mărite în anul 1746, și împreună cu soțul său să continue de a fi în corespondență cu rudele lui Antioh din Rusia ¹⁾).

Dintre ceilalți fii ai lui Dimitrie Cantemir, cel mai puțin simpatice pare a fi fost Matei, pe care, cum am văzut din testamentul lui Dimitrie, acesta din urmă nu-l simpatizează și-l elimină dela moștenire. Matei s'a născut la Constantinopole la 18 Octomvrie 1703. După ce-și face studiile în casa părinților, la 1711, când Cantemir trece Prutul, Matei fu trimis să studieze «limba latină și științele» la Liov (Lemberg) în Polonia. Pe urmă îl vedem ca ofițer în garda țarului, în regimentul Preobrajenschi, unde împreună cu fratele său Șerban, duce o viață destul de destrăbălată, ceea ce o face pe Maria Cantemir să recurgă la ajutorul persoanelor de vază pentru aplanarea mai multor conflicte. ²⁾ În aceste conflicte Matei, care între altele eră și foarte risipitor, jucă primul rol.

Ceva mai târziu, Matei Cantemir se retrage din armata rusă pe motiv de boală, ca «căpitan-porucic» de rezervă, și se căsătorește cu principesa Agrafena Lobanov-Rostovscaia, cu care însă n'a avut copii.

Se ocupă de gospodărie, petrecându-și zilele la țară. Și acest fiu al lui Dimitrie Cantemir avea conștiința clară de originea lui și avea legături cu Moldovenii din Rusia. Igumenul mănăstirii Moldavița, Benedict, plecat într-o delegație în Rusia, îl vizitează deja pe bătrânul Matei Cantemir în anul 1770, fapt pe care-l descrie în următorul fel: «Dela satul Liubașci până la târgul Dimitrievca, a lui Matei beizade a lui Dumitrașcu Cantemir Vodă, sunt 20 de verste.. 24 Februarie: Mercuri în săptămâna a doua a sf. post, aflarea cinstului cap a sf. Ioan, am fost poftiți de

¹⁾ И. И. Шимко. Ор. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891 Апрель, р. 368. Июнь, р. р. 320-322. Aici se citează scrisorile d'Anglebert și ale soțului ei către frații lui Antioh.

²⁾ И. И. Шимко. Ор. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Апрель, р. 404.

Măria Sa beizade Matei a lui Dumitrașcu Vodă Cantemir la masă și la Măria Sa am mâncat bucate, primindu-ne cu mare dragoste»¹⁾. Prin moartea surorii sale, a lui Constantin și a lui Antioh, Matei devine moștenitor al averilor lor, se ocupă de binefaceri, construește niște chilii pe lângă mănăstirea grecească din Moscova²⁾, precum și o biserică la una din moșiile sale, unde a fost și înmormântat, când moare la 30 Noemvrie 1771³⁾.

Și mai puțin interesantă a fost viața lui Constantin Cantemir, al doilea fiu al lui Dimitrie. Și el s'a născut la Constantinopole în anul 1705, 29 Iulie. Devine și el căpitan în același regiment de gardă și demisionând, prin căsătoria cu fiica principelui Dimitrie Golițin, care jucă un rol foarte mare pe lângă curtea țarului Petru al II-lea, la 14 Maiu 1729, moștenește averea tatălui său, cu toate că avea mai puține drepturi decât Antioh, și cum am arătat mai sus, are un proces lung cu principesa Anastasia. Faptul că el moștenește pe nedrept averea tatălui său, produce o răceală în raporturile lui cu sora sa Maria și cu Antioh, raporturi, cari se îmbunătățesc mai târziu. Judecând după datele cari s'au păstrat, Constantin eră un om practic, destul de cult și se bucură de o reputație bună în societatea rusă. El moare la 19 Ianuarie 1747, fără să fi lăsat moștenitori⁴⁾.

Șerban (Serghie) Cantemir, al treilea fiu a lui Dimitrie, născut la 11 August 1706, la Constantinopole, îi supravețuește pe toți copiii lui Cantemir, murind la 24 Aprilie 1780 în Moscova⁵⁾. Cu toată sburdălnicia lui din tinerețe, Șerban a fost mult mai aproape de fratele său Antioh și de Maria, care-i poartă grija ca o mamă. El are ceva și din cuminenia și practicismul Mariei. «Eu îl stimez foarte mult», scrie Antioh Cantemir Mariei despre Șerban, la 16 Decemvrie 1738, «întrucât el a știut să-și creeze venituri fără capital, și regret că fratele Matei se dedă la patima sa rea, care-l duce la ruina rusinoasă». În calitate de ofițer

¹⁾ «Arhiva românească», red. M. Cogălniceanu, vol. I, ed. II, Iași, 1860. Călătoria la Petersburg de P. P. Bartolomei și Benedict, pp. 252—253.

²⁾ О. Бееръ. Оp. cit., p. 319. Beyer afirmă că Matei Cantemir ar fi construit și biserica Sf. Constantin și Elena de pe lângă mănăstirea grecească (Бееръ, ibid.); această știre însă nu este exactă, întrucât biserica a fost zidită de către Dimitrie Cantemir, cum s'a stabilit de către cercetările ulterioare. В. Шимко Оp. cit. Журн Мин. Нар. Просв. 1891, Юнь, p. 319.

³⁾ О. Бееръ. Оp. cit., p. 320.

⁴⁾ О. Бееръ. Оp. cit., pp. 321—322.

⁵⁾ О. Бееръ. Оp. cit., p. 328.

de gardă, Șerban ia parte activă la războiul ruso-turc în anii 1735—1740, asistă și la asediarea Ociacovului.

În anul 1762, Șerban Cantemir demisionează din armata rusă și se retrage la Moscova. După moartea lui Matei, Șerban Cantemir devenind singurul moștenitor al averii Cantemireștilor, se face stăpân pe două case în Moscova și pe mai multe moșii cu câteva mii de iobagi ¹⁾. El nu se căsătorește, dar are două fiice naturale cu o turcoaică, capturată în războiul ruso-turc. Una din ele, Elena, (născută la 19 Mai 1741) caută să păstreze cu sfințenie tradiția Cantemireștilor în Rusia, și cu ajutorul material al ei apare una din cele mai principale lucrări asupra familiei lui Cantemir: «Istoria vieții principelui Constantin Cantemir» scrisă de către T. Beyer ²⁾. Este interesant un amănunt din viața lui Șerban Cantemir. Cel din urmă reprezentant al familiei Cantemireștilor în Rusia, Dimitrie Cantemir, fiul lui Constantin și nepotul direct al lui Antioh Cantemir, fostul domnitor al Moldovei, după o carieră strălucită de ofițer în armata rusă și după campania în țările românești la 1771, în care el ia parte, înnebunește, fiind urmărit de ideea că el este domnitor al Moldovei ³⁾. În acest an el, ca colonel în armata rusă, se retrage din armată și cu toată boala lui pretinde la averea Cantemireștilor, ceea ce îl face pe Șerban să facă o plângere polițai-maistrului Moscovei, în care între altele scrie: «Eu rămân după părintele meu cel din urmă și cu moartea mea se curmă neamul lui; moșiile, ca donate de către coroană, după lege trebuie să treacă la stat; să treacă însă pe altă linie, ele pot numai cu îngăduirea împărătesei. Cu toate acestea, nepotul meu are răutate asupra mea; și găsindu-se acum în Moscova înebunit, am teamă, cu purtarea sa rea, să nu-mi ocazioneze sfârșitul zilelor, sau în caz de agresiune din partea lui, în apărare, să nu se întâmple vre-un omor, și prin aceasta să nu fiu nevoit a răspunde și eu și oamenii mei.» ⁴⁾

De altfel Dimitrie n'avea de ce să se plângă, cum scrie Șerban, întrucât el împreună cu Matei i-au donat o casă și o moșie tatălui lui Dimitrie, Constantin, de care se folosea agresorul. Dimitrie moare în anul 1820 și cu el dispare familia Cantemireștilor în Rusia ⁵⁾.

¹⁾ И. И. Шимко. Ор. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Апрѣль, pp. 353—359.

²⁾ О. Бееръ. Ор. cit., pp. 328—330.

³⁾ И. И. Шимко. Ор. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Апрѣль, p. 354. О. Бееръ, Ор. cit., p. 361, Кн. А. Б. Лобановъ-Ростовскій. Ор. cit., p. 229.

⁴⁾ И. И. Шимко. Ор. cit., p. 354.

⁵⁾ Кн. А. Б. Лобановъ-Ростовскій. Ор. cit., p. 221. Beyer indică numele încă

Ca să completăm datele de mai sus, rămâne să adăugăm câteva cuvinte asupra fiilor fostului domnitor al Moldovei, Antioh Cantemir, fratele lui Dimitrie. Se știe, că cu toate stăruințele lui Dimitrie Cantemir, Antioh nu putu trece în Rusia și moare la Constantinopole, în anul 1726. Cei doi fii ai lui, principele Constantin și Dimitrie, după ce îndurară mai multe mizerii, se strecurară în Rusia, la anul 1736 și se înrolează în armata lui Mûnich. Constantin Cantemir reușește să formeze din Moldovenii aflători în Rusia un regiment de husari, în capul căruia fû trimis în Moldova pentru recunoaștere. Mannstein povestește în memoriile sale, cum în anul 1739 «un prinț Cantemir», nu de mult venit din Moldova, fiind trimis spre Moldova pentru recunoaștere, «s'a abătut dela drumul său și a apucat spre Brodâ» ¹⁾. Aici el a fost arestat de către comandantul militar, polon, contele Potoțchi, care dă de știre Turcilor, vroind să-l extrădeze, dar Cantemir reușește să dea de știre Rușilor, care intervin pe lângă guvernul polonez pentru eliberarea lui. Cantemir pleacă din nou cu regimentul său spre Moldova și trece Nistrul. Ca să se răsbune asupra lui Potoțchi Cantemir face o incursiune de pe malul drept al Nistrului în Polonia, și devastează complet o moșie a lui Potoțchi, omorând toate slugile lui. Potoțchi se plânge asupra lui Cantemir, dar întrucât nu s'a putut dovedi precis cine anume a trecut Nistrul, regimentul lui Cantemir, s'au vreo unitate militară din Moldova, chestiunea a rămas în suspensie ²⁾. Mai departe, autorul memoriilor povestește că, Cantemir a pătruns adânc în Moldova, raportând că n'a întâmpinat nici un fel de rezistență ³⁾ și la 12 Septemvrie a intrat în Iași cu 3.000 de husari ⁴⁾. La Beyer episodul cu arestarea lui Cantemir se pune în legătură cu prințul Dimitrie, care ar fi venit în Rusia prin Polonia și fû arestat de către Potoțchi ⁵⁾. Versiunea lui Mannstein pare mult mai aproape de adevăr. Cu același regiment de husari moldoveni, Constantin Cantemir ia parte în campania rusă în Finlanda, iar la 1756 a fost trimis în sudul Rusiei cu regimentul său pentru paza liniei de cetăți de pe

a doi fii ai lui Constantin (fiul lui Antioh) Cantemir și anume Scarlat și Constantin, născuți din prima căsătorie a lui Constantin. Pe la anul 1783 ei, după ce au servit în armata rusă, se retrag în rezervă. Беевъ. Op. cit., p. 361.

¹⁾ Un oraș în Polonia. Ch. Mannstein, Beytrag zur Geschichte Ruslands vom Jahr 1727 bis 1744. Hamburg und Bremen, 1771, p. 350.

²⁾ *Ibidem*, p. 351.

³⁾ *Ibidem*.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 352.

⁵⁾ О. Беевъ. Op. cit., p. 361.

Nipru. În anul 1765 se retrage din armată cu gradul de general-porucic. Și el ca și fiul său Dimitrie, despre care am amintit mai sus, înnebunește pe chestia că el este domnitor al țărilor românești ¹⁾. A murit la anul 1776 la Rogani în guvernământul Harcov ²⁾. Fratele lui Constantin, Dimitrie Cantemir face o carieră militară în Rusia, mai puțin strălucită, și retrăgându-se din armată, având rangul de secund-maior, moare necăsătorit în anul 1758 în Moscova și fu înmormântat în mănăstirea grecească, locașul de veci al familiei Cantemireștilor în Rusia.

BIBLIOGRAFIE.

Ө. Бееръ. Исторія о жизни и дѣлахъ Молдавскаго господаря князя Константина Кантемира. Москва, 1783. XXXII + 407.

Este cea mai completă ucrare asupra familiei Cantemireștilor scrisă în rusește.

Lucrarea se compune dintr'o prefață a editorului (pp. I—XXXII), care găsește de cuviință de a reproduce în întregime prefața lui Dimitrie Cantemir la Cronicul romano-moldo-vlachilor în latinește, și rusește, din *De vita et rebus gestis Constantini Cantemiri principis Moldaviae* (pp. 1—261), în latinește cu text paralel rusc, o compunere a lucrării lui Dimitrie Cantemir alcătuită de către profesorul Academiei de științe rusești, Teofil Beyer, mort în Februarie 1738. Partea importantă a acestei cărți este «*Genealogia principilor Cantemir*» (pp. 264—362), care conține o mulțime de date precise și documentate privitoare la familia Cantemireștilor; nu mai puțin interesante sunt și «Informațiile despre boierii și ofițerii veniți în Rusia la anul 1711, împreună cu domnitorul Moldovei, principele Dimitrie Cantemir» (pp. 363—400). Aceste două părți, după părerea noastră, au fost alcătuite de către Nicolae Bantâș-Camenschi, unul din cei mai buni istoriografi ruși și rudă apropiată a Cantemireștilor. Cartea a apărut, cum am notat și în textul lucrării noastre, cu concursul material al fiicei naturale a lui Șerban Cantemir, Elena, care turcoaică după mamă ținea foarte mult la originea ei românească.

Моро де Бразе. Записки о походѣ 1711 года. Переводъ съ предисловіемъ А. С. Пушкина. Сочиненія и письма А. С. Пушкина. Ред. П. О. Морозова. Т. 6-й, pp. 190—242.

Notițele lui Moro de Braze dau mai multe informațiuni cu privire la campania rusă la Prut din anul 1711.

¹⁾ Кн. А. Б. Лобановъ-Ростовскій. *ibidem*.

²⁾ *Ibidem*, Бееръ. Ор. cit., p. 360.

Gh. Mannstein. Beytrag zur Geschichte Russlands vom Jahre 1727 bis 1744 Hamburg und Bremen. 1771.

Aici se găsesc ceva date cu privire la fiul lui Antioh Cantemir, domnitorul Moldovei, Constantin, pp. 350—352.

Журналъ или поденная записка, блаженныя и вѣчнодостойныя памяти Петра Великаго. Часть 1-а. С. Петербургъ. 1770. Часть 2-а С. Петербургъ 1772 г. Conține informațiuni cu privire la campania Rușilor dela anul 1711 (v. I, pp. 310—325), precum și articolul lui D. Cantemir «Miraculoasa revoluție» (v. II, pp. 291—313).

Димитрій Кантемиръ. Историческое, географическое и политическое описаніе Молдавіи. Москва. 1789.

Descrierea Moldovei tradusă în rusește, o carte foarte rară.

Дмитрій Бантышъ-Каменскій. Словарь достопамятныхъ людей русской земли. Часть III-а. Москва 1836.

Кантемиръ, князь Димитрій Константиновичъ. Pag. 34—42.

Кантемиръ, князь Антиохъ Кантемировичъ. Pag. 8—34.

Fiul lui Nicolae Bantâș-Camenschi, unul din cei mai buni istorici ai Ucrainei, în «Dicționarul oamenilor însemnați ai țării rusești» se ocupă cu foarte multă râvnă de Dimitrie Cantemir și fiul lui, Antioh. În lucrarea lui sunt foarte prețioase datele cu privire la lucrările lui Dimitrie și Antioh Cantemir.

И. И. Голиковъ. Дѣянія Петра Великаго. Москва 1838. т. IV. p. 226 et p.; т. V, p. 57, т. VIII, т. IX.

În lucrarea lui Golikov se găsesc mai multe informațiuni cu privire la trecerea lui Dimitrie Cantemir în Rusia.

Митр. Евгеній. Словарь русскихъ свѣтскихъ писателей. Москва, 1845. т. 1.

Кантемиръ, князь Димитрій Константиновичъ. Pag. 260—265.

Кантемиръ, князь Антиохъ Димитріевичъ. Pag. 265—271.

Conține date biografice și bibliografice asupra lui Dimitrie și Antioh Cantemir.

Н. Г. Петръ Великій на берегахъ Прута. Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія 1847. Январь. Pag. 29—76 Февраль. Pag. 41—123.

O traducere liberă a părții din cronica lui Neculce și din alte cronici românești, care privește campania lui Petru cel Mare la Prut.

П. Пекарскій. Наука и литература въ Россіи при Петрѣ Великомъ. т. I-й и II-й С. Петербургъ. 1862.

Monografia lui Pecarschi, a unuia din cei mai buni cercetători ai vieții culturale în Rusia, ne dă cele mai prețioase date asupra lui Dimitrie Cantemir, în special asupra operelor lui scrise în rusește (v. I, pp. 248-252, 254, 255, 262; II, pp. 268, 269, 321, 370, 652, 653).

Pecarschi publică scrisoarea Sinodului rusesc către Cantemir în chestia «Sistemului religiei mahomedane» și răspunsul lui Cantemir, precum și câteva scrisori ale lui Cantemir către Petru cel Mare (v. I, pp. 567—577). Deasemenea Pecarschi ne dă cea dintâi și cea mai completă notiță bibliografică asupra «Sistemului religiei mahomedane» (v. II, pp. 281—284). La Pecarschi se găsesc date și cu privire la copiii lui Cantemir.

Сергѣй Соловьевъ. Исторія Россіи. Москва. 1866. т. 16-й. Pag. 72—94.

Istoricul rus, Soloviev, în cap. al II-lea al acestui volum, vorbește despre războiul ruso-turc din anul 1711 și rapoartele lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare. Insistă asupra condițiunilor de alianță a lui Cantemir cu Petru cel Mare.

В. Стоюнинъ. Князь Антиохъ Кантемиръ. Сочиненія, письма и переводы князя Антиоха Дмитриевича Кантемира. Редакція П. А. Ефремова. С.-Петербургъ. 1867, v. I, pp. XI—CXIII.

Unul din cele mai bune studii cu privire la Antioh Cantemir. Conține și date asupra lui Dimitrie Cantemir, bazate pe lucrările lui Beyer și Bantâș-Camenschi. În vol. II (pp. 455—460) se dă o întinsă bibliografie asupra lui Antioh Cantemir. Studiul lui Stoiunin a fost reprodus în întregime în A. С. Венгеровъ. Русская поэзія т. I. С.-Петербургъ. 1897, pp. 1—19).

И. Чистовичъ. Теофанъ Прокоповичъ и его время. С. Петербургъ 1868. Pag. 50—54.

Cistovici face o analiză scurtă asupra obiecțiunilor lui Cantemir «Prima învățătură a pruncilor» a lui Teofan Procopovici — «Loca obscura in Catechisi» etc.

П. Морозовъ. Теофанъ Прокоповичъ, какъ писатель. Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія. 1880 Августъ, pp. 299—300.

Autorul se ocupă pe scurt cu «Loca obscura in Catechisi» a lui Dimitrie Cantemir.

И. Извъковъ. Одинъ изъ малоизвѣстныхъ литературныхъ противниковъ Ѳ. Прокоповича. Заря. 1870, Август, pp. 1—9.

Izvecov cel dintâiu a dovedit că «Loca obscura in Catechis» aparține lui Dimitrie Cantemir.

Александръ Кочубинскій. Сношенія Россій при Петрѣ І-мъ съ южными славянами и румынами. Москва. 1872.

Cociubinschi descrie împrejurările în cari s'a declarat războiul ruso-turc. Pag. 41—58 sunt consacrate lui Dimitrie Cantemir. Lucrarea lui Cociubinschi se bazează și pe cronicile românești.

К. Валишевскій. Петрѣ Великіи. Москва, 1908.

Lui Dimitrie Cantemir se consacră foarte puține rânduri.

И. И. Шимко. Новыя данныя къ біографіи кн. Антиоха Димитріевича Кантемира и его ближайшихъ родственниковъ. Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. 1891, Апрѣль, (pp. 352—425) Июнь (pp. 252—333).

Este una din cele mai prețioase lucrări cu privire la copiii lui Dimitrie Cantemir, în special la Antioh și Maria Cantemir. Autorul publică corespondența între Maria și Antioh Cantemir.

Т. М. Глаголевъ. Матеріалы для полнаго собранія сочиненій А. Д. Кантемира.

Извѣстія Имп. Академіи Наукъ. 1906, кн. I—II.

Т. М. Глаголевъ. Къ литературной исторіи сатиръ кн. А. Д. Кантемира. Вліяніе Буало и Лабрюйера. Извѣстія Имп. Академіи Наукъ. 1913, кн. II, pp. 141—187.

Ghenadie Râmniceanul. Principele Antioh Cantemir. Revista Nouă, 1889 No. 1, pp. 1—8. Biografia lui Antioh Cantemir, cu unele date greșite, după un articol al lui V. Stoiunin din revista rusească «Vestnic Evropâ».

Ghenadie Râmniceanul. Principele Antioh Cantemir, ca scriitor. Revista Nouă. 1889, pp. 140—147. Face analiza satirelor și vorbește în general despre activitatea lui literară după cercetătorul rus Porfiriev. Și aici se găsesc unele date eronate.

Ov. Densușianu. Notițe asupra lui Dimitrie Cantemir. *Revista critică literară*, 1894, No. 2, pp. 62—68.

N. Iorga. Carol XII, Petru cel Mare și țările noastre (1709—1714). *Analele Academiei Române*, Tomul XXXIII. Memoriile secțiunii istorice. Pag. 89—103.

N. Iorga. Istoria literaturii române din secolul XVIII. v.I. București. 1901, pp. 273—413.

N. Iorga. Histoire des relations ruso-roumains. Iassy, 1917. Pag. 97—131.

Dragoș Protopopescu. Stilul lui Dimitrie Cantemir. *Analele Academiei Române.* Tomul XXXVII. Pag. 125—170.

Dr. Giorge Pascu. Viața și operele lui D. Cantemir. București. 1924.

I. Nistor. Pomenirea lui Dimitrie Cantemir Voevod Domnitorul Moldovei la 200 ani dela moartea lui. Academia Română. Memoriile secțiunii istorice. Seria III, tomul II, mem. 5. București 1924.

I. Minea. Personalitatea și activitatea literară a lui Dimitrie Cantemir, Viața românească. 1924, No. 7 et passim.

A N E X E ¹⁾.

I

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Feldmareşalul contele Şeremetiev, din 4 Iunie 1711, din Iaşi ²⁾.

Excelenţă,

Scrisoarea Excelenţii Voastre, trimisă prin brigadierul Cropotov, am primit-o în bună stare, şi pentru trimiterea armatei Maiestăţii Sale prealuminate, după dorinţa mea, mulţumesc foarte mult şi făgăduesc a servi cu credinţă Maiestăţii Sale până la sfârşitul vieţii mele.

Astăzi vom trece Prutul, şi mă voiu întoarce cu armata Maiestăţii Sale până la Iaşi, pe care o voiu aşeza într'un loc potrivit, unde este multă iarbă şi apă şi voiu aştepta cu mare dorinţă venirea Excelenţii Voastre. Vă rog a vă grăbi cât se poate de mult, iar în ceea ce priveşte faptul că binevoiţi a-mi scrie, că şi d-voastră veţi fi degrabă la râul Prut în localitatea Țuțora, aceasta e foarte bine şi dacă va îngădui Dumnezeu, eu singur voi veni cu armata mea în acea localitate şi când ne vom vedea personal ne vom sfătui mai pe larg asupra lucrurilor cari ne interesează mai mult.

Astăzi dimineată eu am împărţit leafa armatei mele, şi voiu spune popoului că toate acestea duc la lucruri bune.

¹⁾ Cele mai multe din actele pe cari le reproducem în anexe au fost copiate de pe originalele ruseşti din arhivele din Moscova de către răposatul Gr. Tocilescu şi depuse la Academia Română, unde se păstrează sub No. 325 şi No. 326 (Raport. Analele Societăţii Academice Române, vol. IX, pp. 45—53). Copiile scrisorilor lui Cantemir sunt scrise în ruseşte. Noi redăm numai traducerea românească, având în vedere că originalele au fost scrise în limba latină. Celelalte acte, precum şi câteva scrisori în limba latină, sunt redată de noi şi în limba în care au fost scrise dela început. O parte din scrisorile lui D. Cantemir au fost publicate de către Pecarschi, op. cit., vol. I, pp. 567—578, de unde le-am tradus. Câteva acte sunt traduse după Beyer, op. cit.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326. Originalul a fost publicat în greceşte. O asemenea scrisoare a fost trimisă şi lui Sava Raguzinski.

Am trimis ordine în toate părțile principatului meu împreună cu manifestele D-voastre și am poruncit să se adune și să se înarmeze tot poporul și să vie sub conducerea armatei monarhului până la ziua 15 a acestei luni, și cine nu va veni din boieri, i se vor lua moșiile, iar poporul va fi dat judecării, nu numai celei lumești, ci și blestemului împărătesc. Prea iubitului nostru frate, domnitorului Munteniei i-am trimis scrisoarea D-voastre.

II

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din 27 Iulie 1711 ¹⁾.

Piissime Imperator,
Dne Dne Clementissime,

Sortes nostrae (secundum divinum Prophetam) sunt in manu Domini. Sortem autem meam (sic divina praedestinante Providentia) Suam Czaream Mttem protectorem, simul atque susceptorem, adeptam fuisse, jam innatae Suae Superlativae bonitatis erga me fausta indicia omnibus patent; nec dubito quin Sua Indeterminata Clementia de mea sorte, prout de fidelis, et sinceri servi Tui, providere dignaretur nec hoc meae audacitati ascribatur humillime rogo, fama fertur, ac Istro fluvio Suam Czaream Mttem praecessuram. Ubi in tot tantisque infortunis mei tenebris, si Suae Praesentiae privabor sole noctabo paene infinite, Ergo ad Sacratissimos Suae Czareae Mttis pedes devolutus, devotissime obsecro, ante Suae Mttis discessum de meo, meorumque vagabundo statu, quid sperandum, quidque expectandum erit jubere dignetur. Infallibili enim spe nitor, ut mea fert opinio, jussu solummodo, non solum ea quae servitio viginti duorum annorum asquisita voluntarie perdidi, (Gratiae enim Suae Mttis totum me litaveram) sed etiam quotquot per alios totidem annos acquirere potuissem, hocce breviusculo spatio, ab inexhausta Suae Clementiae Largitione, me obtinere posse. Si quidem post Deum, unum Te Dominum, Protectorem, et Patrem abalienationis meae agnosco, in cuius fidelibus sincerisque servitis aeternae manebo.

1711, Julij 27.

Servus humillimus et Perpetuus

Demetrius Cantemir.

(Adresa: Piissimo, Potentissimo Imperatori Dno Dno mihi Clementissim.
(Sigiliul e ca și cel precedent).

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

III

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către cancelarul Golovchin din Iulie 1711¹⁾.

Illustrissime, et Excellentissime Dne,
Frater Colendissime,

Hanc Supplicatiunculam ad Clementiam Suae Czarae Mttis Dni mei Clementissimi mittendo, Suam Excellentissimam Illustrem obsequiose rogo, eam tradere ne gravetur siquidem suam Excellentiam, ut justum Patronum, ac in omnibus meis ancepitibus rebus, sincerum adiutorem agnovi, et agnosco, cui aeternae manebo

Suae Excellentissimae Illustis Servus humillimus et ad obsequia frater paratissimus

Demetrius Cantemir.

Ladovae, 1711, Julij 25.

(Pe cuvertă): Illustrissimo, et Excellentissimo Sacrae Suae Czarae Mttis Supremo Cancellario etcae. Dno et fratri Colendissimo.

IV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către cancelarul Golovchin din 2 August 1711²⁾.

Uxor mea, iam octo mensium gravida peragrat, adeoque si plus in via commorabimur infans in partu una cum matre periclitabuntur; tempus enim autumnale superveniens omnia nobis gravissima et partui difficillima reddet: quam obrem S. C. dignetur Clementia nos secure quam citius Kioviam mittere.

Kioviae, ut relaxentur homines et jumenta, ac ressumant priores vires ad Kioviae Praefectum commendatoriae Literae nobis dentur, ut iuxta Catalogum, quem jumentis saltem ad sufficientiam subministrent; Deo enim confiteor propter nimia indispensabilia expensa summam habere indigentiam.

Kioviausque ad destinatum pro nostrae habitationis locum, quomodo secure iter absolvere possimus, et Securitatis gratia quis ordinabitur nos perducendes.

Equi nostri, caeteraque jumenta, nimis defatigata ex itinere longario pene deffessa sunt; adeoque nisi permutentur, penitus in via manebunt; qua de re humillime rogo, ut S. C. Dignetur Maiestatis prefectis mandatum

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

dare, ut quae nobis in via defficient, nobis minus jumenta quam caetera necessaria, sufficienter procurent.

Ex maneo

Illustrissimae vestrae Excellentiae, Servus humillimus, et frater ad servitia paratissimus

Demetrius Cantemir.

Campo, 1711, die 2 Augusti.

(Adresa): Illustrissimo, et Excellentissimo Dno Suae Czareae Mttis Supremo Cancelario etc., etc., Dno ac fratri aeterni Colendiss.

(Sigiliul de ceară, ca cel precedent).

V

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din anul 1711¹⁾.

Piissime Imperator,

1-um. In urbe, ubi Suae Csareae Maiestatis Clementia nostram habitationem destinare dignabitur, nos ut extranei et incolarum hominum naturae inscii, sine imperiali praesidio securi esse non possumus; quamobrem humiliter rogamus eius Clementiam, vel ex imperiali moscovitico exercitu nobis securitas designetur, vel imperiali stipendio saltem quingentos milites conscribere nobis facultas concedatur.

2-um. Testor Deum omnipotentem quod in hac expeditione plus quam decem milia talerorum impensimus, et ex imperialibus pecuniis plus quam sexcenti Rublones penes nos non remanserant, et in hac materia, generosa. S. C. M. Clementia deliberet quidquid honestum, iustumque sibi visum fuerit.

3-um. Debitum non mediocris summae quod Constantinopoli ad consequendum Principatum fecimus magna pars eiusdem summae Christianorum est. Justitia vero exigit uti cuilibet redatur quod suum est; nunc autem, absit nobis modus solvendi, dum abest administratio Principatus, et in hoc casu Christiana S. C. M. magnanimitas deliberet quidquid clementer indicaverit.

Suae Czareae Mattis servus perpetuus

Demetrius Cantemir.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

VI

*Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din anul 1711*¹⁾.

Piissime Autocrator Imperator,
Dne Dne Clementissime,

Non auderem Imperator potentissime his meis petitionibus te molestare, ne vitio temeritatis tribuendum mihi esset, nisi te Clementissimum, omniumque virtutum ornatissimum agnoscerem. Hinc, neque dignitatis titulo, neque servitutis merito, quod nullum habeo, infrascripta honesta puncta supplexoro, ut exaudire digneris, nisi per summam illam qua poles magnanimitatem, dignam tanto Principe. Quamobrem ego, meique liberi, mihiq; cari fortunam profundere, et sanguinem effundere, ubique Gentium parati erimus ad maiorem suae Csareae Maiestatis gloriam, suique Augustissimi Imperii extensionem.

1-um. Quoniam iuxta Capitulationum Clementissimas promissiones Moldaviae Principatus, sic divina praedestinante Providentia, sub suae Csareae Maiestatis patricinio non remanserit; restat ut quilibet Moldavorum cuiusq; sit conditionis, vel Principem concomitans, vel aliqua necessitate detentus posmodum secutus fuerit, illarum promissionum adimpletio in Imperio Suae Csareae Maiestatis fieri dignetur.

2-um. Ubicunque Principis Habitatio, Optimatum, caeterorumque sub eiusdem Principis protectione existentium, nec Princeps ullus, nec Generalis, nec Voivoda, nec Praefectus super illos iurisdictionis facultatem habere queat, sed tota sit penes ipsum Principem. Si vero acciderit, inter eiusdem Principis, et alterius Principis homines lis, vel aliqua vertentia, tum temporis ab utroque parte Vicegerentes praescribantur et quidquid iudicium, et iustitia decretaverit sceleris compos à suo Principe penam luat.

3-um. Si alicui cum Principe, vel prosapia sua, tam levis momenti quam gravi ponderis vertentia acciderit, non nisi ante Tribunal Suae Csareae Maiestatis causa tractetur.

4-um. Si aliquando divinae Clementiae placuerit ut Moldaviae Principatus sub imperio Suae Csareae Maiestatis pervenerit, nemo, vel necessariissima causa interposita, ad Principatus Dignitatem ascendere possit, nisi ipse Princeps, vel Haeres ipsius, tuncque confederate Suae Csareae Maiestatis, et Serenissimi Principis titulum perpetuo teneat, simulque servandis antiquis capitulationibus.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

5-um. Princeps, et Haeredes ipsius, per totum Russiacum Imperium visitandi gratia inducti, facultatem habeant circumire; et si filios suos ad liberales artes acquirendas, in urbes celeberrimas, aliasque Christianorum partes mittere vellet, ne prohibeantur.

6-um. Princeps sub auspiciis suae Csareae Maiestatis Clementer fautus, in praesenti statu, Serenissimi Principis titulum ipse et successores eius perpetuo teneant.

7-um. Princeps, Optimates, et reliqui sub Principis protectione existentes proprias res vendentes, ubicumque locorum fuerit à telonio immunes sint.

Suae Czareae Mttis Perpetuus servus,

Demetrius Cantemir

Cives, Rustici, et Villani, qui à Clementia Suae Czareae Maiestatis Principi dominantur, ab omni vectigali contributione in quacumque differentia temporis, immunes sint humilime rogamus.

VII

Petiția lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare cu rezoluția acestui din urmă (fără dată) ¹⁾. Rezoluția lui Petru cel Mare: Case și sate acum se dau în Charcov; la acestea se vor mai căuta altele.

1. Ca să i se indice lui, domnitorului, boierilor și celorlalți ofițeri locul unde să trăească și să-i dea lui, domnitorului, în Moscova curte cu palate de piatră, și altul în afară de oraș; și pentru întreținere să i se dea proprietăți în locuri bune și unde va fi el să fie garnizoană rusească.

2. Ca treburile cari vor privi eventualele neînțelegeri între principe și familia lui să fie sub judecata Maiestății Sale țarului, iar pe Români să-i judece el însuși.

3. Ca el principele să poată liber a merge la Moscova și în alte orașe de-asemena și trimișii lui, și fiii lui să poată fi trimiși pentru învățătură în orașe vestite și în alte țări creștine.

4. Ca el, principele, și ceilalți să-și vândă lucrurile fără taxă vamală, și cetățenii și țăranii cari se vor da principelui să fie scutiți de orice dări.

5. In această campanie s'au cheltuit peste 10.000 de efimici, iar suma de șase sute de ruble dată de către Maiestatea Sa țarul n'a mai rămas, pentru ce cerem mila Maiestății țarului.

¹⁾ П. Пекарский. Op. cit., vol. I, pp. 570—571.

6. Să fie el, principele, în grațiile Maiestății Sale și să aibă el și moștenitorii lui titlul Prealuminatului principe, și dacă în viitor principatul român va fi sub sceptrul Maiestății Sale, să nu fie nimeni admis ca domn în afară de el și moștenitorul lui.

7. Ca poporului românesc, care astăzi este nevoit să-și lase patria și vine în Statul rus și cari sunt în număr de peste 4000 suflete de gen bărbătesc și femeiesc, să i se dea pentru traiu ceva din slobozii sau proprietăți.

Banul Savin roagă să fie răsplătit deosebit pentru serviciile sale.

VIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din 26 Noemvrie 1711¹⁾.

Preasfinte și prealuminate stăpâne Impărat, preamilostive și ocrotitorule,

Din ordinul preasfintei Maiestăți imperiale, am venit la locul destinat pentru mine la Harcov, unde sub înalta protecție a Maiestății Voastre imperiale ducem o viață liniștită, ziua și noaptea (gândindu-mă) la atotputernicul Dumnezeu și la sănătatea Maiestății Voastre și trimițând rugile mele netrebnice, dar permanente atotputernicului Dumnezeu, ca el să-i cucerească puterii preasfintei Voastre Maiestăți pe toți dușmanii văzuți și nevăzuți. Odată cu aceasta (recurg) la nesecata bunătate imperială a Voastră, cutezând a mă predă ei, ca o slugă netrebnică și nedorită și rugând preaplecăt pe stăpânul și ocrotitorul meu preamilostiv să binevoască a-și arunca ochii săi asupra cererilor mele. În afară de Dumnezeu și Majestatea Voastră imperială, alți (ocrotitori) n'am, și nici nu doresc să am. Sunt mulțumit și cu aceea, că odată intrat în serviciu voi rămâneă pururea Sacrae Vostrae Caesarea Majestatis Perpetuus et in utilis servus:

Demetrius Cantemi: 2).

Din Harcov. Noemvrie 26.

IX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare³⁾.

Preasfinte și prealuminate stăpâne Impărat, preamilostive,

1. Cetatea orașului Harcov s'a făcut numai din lemn și nu este încă întărită cu pământ, fără șanț, și aceea puțin s'a stricat în trei locuri, despre ce

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Dosarul este trecut în anul 1711, ceea ce dovedește că scrisoarea a fost trimisă în acest an.

³⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326 (fără dată).

rugăm Maiestatea Voastră imperială să ordonați să se dea sub ascultarea noastră pentru construirea orașului un regiment întreg, fiindcă unii domni își apără pe supușii săi, iar locuitorii săraci ai orașului, acest lucru nu-l vor putea face. Cu aceasta vă trimitem și inventarul artileriei, ce se găsește acum față.

2. Rugăm cu umilință preasfânta voastră Maiestate imperială, să ni se dea nouă o decizie întărită prin dreapta Maiestății Voastre imperiale, prin care să ni se confirme toate moșiile, averile și vitele și toate lucrurile casnice potrivit primelor cărți inventariale date din mila Maiestății Voastre imperiale, fiindcă primele cărți inventariale într'adevăr sunt necunoscute Excelenței Sale domnului conte admiral și sunt alterate (falsificate) și în ele s'a micșorat mult, ceea ce dacă Maiestatea Voastră dorește să afle tot adevărul (pot invoca) mărturia primarului din Harcov, care știe tot și dela care se poate afla ce s'a micșorat.

3. Din aceea se vede evident că acolo au fost 24 de roate de moară pe râul Doneț lângă Izium; în orașul Izium o curte și o curte numită Zverineț în afară de oraș, alte mori și velnițe în aceleași locuri, iar lângă satul Ivanovschi patru cătune pe cari le-a stăpânit timp de cinci ani Șidlovschi și anume Gheniuvca, Malinovo, Mohnaci, Șoludca, lângă orașul Volunchi mori și două sate Nicolaevca și Mercic, cari astăzi ar fi a lui Laurentie Șidlovschi, colonelul Harcovului, și Novaia Soli, pe cari le-a înființat generalul, Uspesvacovți, și pe Iziumeț Colodeajnai și Nicolaevți și cătunile de lângă satul Rojdestvenschi cu velnițe, ale căror cazane le-a luat domnul ober-comandant, și lângă orașul care se chiamă Starâi Saltov, satele Novâi Saltov, Perevolocena și Ohrimovca, ceea ce totul lipsește în cărțile inventariale.

4. Cai, vite, fel de fel de animale, și albine se găsesc în multe locuri sub alt nume, cum este de pildă Piatna sub numele lui Șidlovschi, și câte sunt în altă parte nu putem ști, și despre aceasta nu se pomenește în cărțile inventariale.

5. Daniil Andrievschi care a fost judecător general la Șidlovschi știe despre toate bogățiile lui Șidlovschi, prin a cărui șiretenie și cu concursul ober-comandantului și al altor rude a lui Șiollovschi, au fost falsificate cărțile inventariale și după placul lor micșorate. Primăria orașului Harcov și alții au semnat totul și când vor fi întrebați vor spune adevărul fără nici o în-doeală.

6. Copia (de pe inventar) întregii averi a lui Șidlovschi, pe care ne-a dat-o domnul ober-comandant o trimit preasfintei Maiestății Voastre imperiale.

X

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din anul 1713 (fără dată precisă, probabil că i-a a fost trimisă cu ocazia Învierii). ¹⁾

Preaputernice Monarh,

Plecând din ordinul preasfintei Voastre Maiestăți împărățești din Ucraina, am sosit la Moscova împreună cu întreaga familie în anul curent 1713 la 18 Ianuarie, unde în fiecare zi și noapte ridic rugăciunile mele netrebnice către Dumnezeu pentru veșnic dorita sănătate a prealuminății Voastre Maiestăți împărățești. Dumnezeu bunătății și al îndurărilor prin mântuitoarea și sfânta înviere din morți să facă pe prealuminata Voastră Maiestate împărătească biruitor asupra dușmanilor văzuți și nevăzuți și triumfător asupra lor pentru vecie.

Eu însă netrebnicul rob al Maiestății voastre împărățești în afară de Dumnezeu și preasfânta Voastră Maiestate împărătească neavând pe nimeni ca apărător al vieții și existenței mele, cu trupul și cu sufletul cad la picioarele Maiestății Voastre împărățești, din adâncul inimii strig și preasmerit rog ca nu cumva să fiu șters din registrele credincioșilor robi ai voștri, până la uitare voi fi devotat. Cu această ocazie, luând în seamă preaplecatele mele rapoarte, să binevoiți a le aproba cu ordinul de monarh al vostru, iar eu voiu rămâne de sigur robul netrebnic și credincios al preasfintei Voastre Maiestăți

Dimitrie Constantin Cantemir.

XI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 30 Maiu 1714 ²⁾.

Preasfinte și preamilostive Impărate,

La fericita plecare, Maiestatea Voastră împărătească a binevoit să răspundă cu milă la preaplecata cerere a robului tău, că ai poruncit ca la toate nevoile mele să mă adresez domnilor senatori, dela cari însă la nimic (nici o cerere) n'am răspunsul limpede. Nici salariul pe acest an (cu toate că a trecut a șasea lună) n'au binevoit să mi-l dea. Dumnezeu știe, că și pentru cheltue-lile zilnice am nevoie. Și așa trebuind să plec, m'am pregătit, împrumutând bani. Aceasta dacă n'aș aduce la cunoștința Maiestății Voastre, n'are cine să-l asculte sau să-l compătimească pe robul tău. Eu nu cunosc pe nimeni

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

decât pe Dumnezeu și pe Maiestatea Voastră; și ce vei binevol tu, preamilostive împărate, aceea și fă cu mine. Dumnezeu atotputernic să predea dreptei tale biruitoare pe toți dușmanii văzuți și nevăzuți.

Al Maiestății Voastre împărătești robul cel mai netrebnic

Dimitrie Cantemir.

In Sanct-Petersburg, 30 Maiu.

XII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Ecaterina, soția lui Petru cel Mare, din 7 Octomvrie 1714 ¹⁾.

Preamilostivă Impărăteasă,

Pentru înaltmilostiva scrisoare a Maiestății Voastre împărătești, pe care am primit-o la 26 Septemvrie trecut prin ofițerul trimis de Maiestatea Voastră Andrei Semenovici, vă aduc preaplecata mulțumire. Mă bucur din tot sufletul că milostivul Dumnezeu v'a dăruit cu nașterea marei și scumpei principese Margareta. Și preaplecat doresc din toată inima ca același Dumnezeu să păzească pentru mulți ani sănătoși, fericiți, bucuroși atât pe Maiestatea Sa, cât și pe Maiestatea Voastră și pe iubiții copii ai Maiestății Voastre, și ca să binecuvânteze pe Maiestatea Voastră cu mulți copii. Deasemenea vă felicit că Maiestatea Sa împărătească împăratul nostru preamilostiv s'a întors cu triumf în casa sa, sănătos și fericit după ce a raportat victoria dorită asupra vrăjmașului. Să dea Dumnezeu ca întotdeauna să se înapoieze cu aceleași triumfuri și chiar cu mai mari.

Cu aceasta eu și întreaga casă a mea încredințându-ne milei Voastre împărătești, rămân pentru vecie preaplecatul rob al Maiestății Voastre împărătești

Dimitrie Cantemir.

P. S. Cu primul drum de iarnă, dacă Dumnezeu îmi va ajuta, voiu stărui să viu singur și să aduc preaplecata mea închinăciune Maiestății Voastre împărătești.

Din Moscova 1714, 7 Octomvrie.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

XIII

*Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către contele Golovchin, din 18 Octomvrie 1714*¹⁾.

Prealuminate și Excelente domnule conte, binevoitorul meu preamilostiv,

Aducând Excelenții Voastre salutul preaplecat ce vi se cuvine, cu rugămintă vă aduc la cunoștință următoarele. Un oarecare grec Dimitrie Gherghiev, negustor, care astăzi este în serviciul d-lui general-maior Cantacuzino, are următoarea chestiune în cancelaria afacerilor străine. La anul 1713 servitorul lui, al grecului, Apostol, a adus la un oarecare om de mahala din Caluga, Procofii Terentiev, 90 de vedre de vin românesc, și acesta în mod fraudulos a vândut vinul, nu seștie unde, și singur a plecat, și acum mai sus numitul grec a găsit pe un țaran dela curtea patriarhului, Vasilie Filigor, care a cumpărat vinul pe ascuns dela acel calujnean, și a făcut plângere în cancelaria afacerilor străine din Moscova și cererea lui este înregistrată. Și acum acel dosar împreună cu celelalte dosare ale cancelariei afacerilor străine, a fost trimis Excelenții Voastre la Sanct-Petersburg. Deaceea rog pe Excelența Voastră să-i faceți dreptate susnumitului grec, arătând mila sa față de el, ca el să nu se ruineze, pentru care ca și pentru celelalte binefaceri ale Excelenții Voastre voi fi obligat să vă mulțumesc cu plecăciune; rămân ca întotdeauna sluga binevoitoare și obligată a Excelenții Voastre

Dimitrie Cantemir.

Lângă Moscova, anul 1714, 18 Octomvrie.

XIV

*Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, dela 1 Ianuarie 1715*²⁾.

Preamilostive stăpâne Impărat,

Nimic nu se găsește în mine demn, netrebnicul rob, ca să mă prezint în fața Maiestății Voastre. Deaceea n'am îndrăznit să deranjez mai des prin scrisorile mele umile înalta milă a Maiestății Tale. Astăzi bucuria generală a lumii creștinești, mă face oarecum îndrăzneț, văzând întruparea eternului monarh ceresc, eternului Dumnezeu tatăl, eternului fiu al fecioarei neprihănite. Din suflet doresc și rog, ca împărăția lui să fie acoperământul și paza Maiestății Voastre împărătești și a întregii împărății, care aparține sceptrului tău invincibil și anul nou care vine să dea strălucire mare, fericită, care nu se teme

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

de uneltirile dușmănești, astfel, ca robii credincioși ai Maiestății Tale cu deplină bucurie să laude cu speranță pe unicul fiu al tatălui. Iar acei cari vor rămâne dușmăniți prin uneltirile dușmanilor să se închine plecat armelor Tale preamiloștive. Acei însă cari au cântat sus slava și pe pământ dumnezeasca pace, să vestească victoria Maiestății Tale și întregii Tale împărății creștinești pace neturburată și cu îngăduirea lui Dumnezeu veșnic s'o păstreze și s'o păzească.

Al Maiestății Voastre cel mai netrebnic rob

Dimitrie Cantemir.

Moscova, 1 Ianuarie 1715.

XV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 7 Decembrie 1715¹⁾.

Preanobile domnule secretar,

La 21 Noemvrie trecut am primit preamiloștiva scrisoare a prealuminatei Maiestăți împărătești, în care anunțând întregei lumi ruse dorita bucurie mă feliță, pentru care lucru aduc cea mai plecată mulțumire. In afară de aceasta mi s'a adus la cunoștință de către cămărașul meu, care se află în Moscova, că cu această veste frumoasă ați venit la Moscova d-voastră, și mie îmi pare foarte rău că n'am putut să vă văd și să vă aduc mulțumirile cuvenite, întrucât unele treburi m'au făcut să întârzii la țară încă câțva timp. Deaceea vă rog prin această scrisoare să mă aveți în favoarea d-voastră neschimbată și să mă recunoașteți ca îndatorat pentru servicii.

Al d-voastre binevoitor rob

Dimitrie Cantemir.

In satul Solomina, 7 Decemvrie 1715.

XVI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 7 Decembrie 1715²⁾.

Preamiloștive stăpâne Impărate,

Am primit cu cea mai mare bucurie înalta scrisoare a prealuminatei împărăteșei Maiestăți, a preamiloștivului stăpân, prin care se anunță bucuria dorită de toți, pentru care aduc mulțumirile preaplecate Maiestății Voastre

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

împărătești, și dorind din inimă, ca un rob adevărat și credincios, ca preamilostivul Dumnezeu, care a dăruit această bucurie întregii lumi rusești, ca acest nou-născut să fie moștenitorul nu numai al tronului, ci și al numelui și al hotarelor glorioase părintești, să crească în sănătate nestricată, iar părinții sănătoși, fericiți să-și vadă copiii trăind multe zile.

Cu aceasta, preaplecat vă rog ca și pe viitor să nu fiu lăsat de înalta milă a Maiestății Voastre împărătești, de care să nu mă dispensați..

Rămân pe vecie robul preaplecat al Maiestății Voastre împărătești

Dimitrie Cantemir.

In satul Solomina, 7 Decemvrie 1715.

XVII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 30 Decemvrie 1715 ¹⁾.

Preamilostive stăpâne Impărat,

Cu cât netrebnicia și prostia mea nu-mi permite printr'o scrisoare plecată, să mă înfățișez Maiestății Voastre Monarhale pentru a căuta atotputer-nica dreaptă a Voastră, cu atât înalta milă a Maiestății Voastre Impărătești către robii credincioși ai săi, mă întărește și mă face cutezător. Și mai cu seamă acum când aud, că Maiestatea Voastră s'a întors cu bine în orașul său, din care cauză bucurându-mă din inimă și suflet, cu umilință vă felicit și doresc preaplecat ca Impăratul împăraților și Stăpânul stăpânilor să dea Maiestății Voastre împărătești toate cele bune, după dorința inimei Voastre. Vă rog prea smerit să nu fiu uitat de mila Maiestății voastre împărătești.

Acel ce rămâne pentru vecie robul netrebnic al Maiestății voastre împărătești

Dimitrie Cantemir.

Din Moscova, 30 Decemvrie 1715.

XVIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 30 Decemvrie 1715 ²⁾.

Preamilostive stăpâne Impărate,

Terminându-se cu bine anul acesta și începându-se cel nou, îndrăznesc, căzând la picioarele Maiestății Voastre împărătești, preamilostivul stăpânul

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

nostru, de a aduce prin această scrisoare felicitările mele de rob, dorind cu tot zelul, ca Dumnezeu care s'a întrupat și în a cărui putere se află vremurile și anii să binevoiască să începeți și să terminați cu bine nu numai anul care vine, ci și mulți alții în sănătate nestricată pentru mărirea slavei; odată cu aceasta preaplecat vă rog să nu fiu lăsat de mila înaltă a Maiestății Voastre împărătești.

Acel ce rămâne veșnic preaplecatul rob al Maiestății Voastre împărătești

Dimitrie Cantemir.

Din satul Solomina, 30 Decembrie. Din Comarici,

XIX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 2 Februarie 1716 ¹⁾.

Preamilostive stăpâne Impărat,

Anul acesta la 29 Ianuarie, d-nul guvernator al Chievului principele Dimitrie Mihailovici Golișin, mi-a trimis mie, robului vostru, ordin din partea ocârmuitorului Senat, potrivit la aceia că se cere dela mine de pe moșiile preamilostiv conferite mie de către Maiestatea Voastră (pentru care în două rânduri s'a dat ordin din partea Maiestății Voastre și au fost aprobate și cu semăturile tuturor d-lor senatori) veniturile pentru cinci ani, cari se ridică la cincisprezece mii de ruble. Iar eu știind că acești bani prin milostivul ordin al Maiestății Voastre, sunt dați mie, robului vostru, i-am luat dela țărani și i-am cheltuit pentru nevoile casnice. Deaceia căzând la picioarele înalte ale Maiestății Voastre, preaplecat rog, nu mă lăsa pe mine, pe care m'ai pus în picioare, să sărăcesc din cauza altora, și să binevoiască Maiestatea Voastră să se ordone, ca acei bani să nu se mai ia dela mine, până când Maiestatea Voastră va binevoi să asculte preamilostiv chestiunea mea. În afară de Maiestatea Voastră n'am pe nimeni, care să mă susțină și să mă apere de suflele rele. După cuvântul tău împărătesc fă-mi dreptate, și binevoiește a-mi da ascultare cauzei mele drepte.

Rămân veșnic robul netrebnic al Maiestății Voastre împărătești

Dimitrie Cantemir.

Din satul Solomina, 2 Februarie 1716. Din Comarici.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

XX

*Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 6 Martie 1716*¹⁾.

Preaputernice și preamilostive Impărate și stăpâne,

Când Maiestatea Voastră împărătească este ocupată cu atâtea treburi de folos și se găsește la o distanță atât de mare, nu este oportun ca eu, preaplecatul rob al Maiestății Voastre, să deranjez cu cererile mele inutile pe Maiestatea Voastră, (dar îndrăznesc) întrucât n'am alt refugiu și ocrotire în afară de Maiestatea Voastră, preamilostivul stăpân al nostru.

La 29 Ianuarie trecut, anul 1716, d-nul guvernator al Chievului, principele Dimitrie Mihailovici Golițin, mi-a trimis mie, robului Vostru, un ordin al Senatului, potrivit căruia se cere dela mine de pe moșiile preamilostiv date mie de către Maiestatea Voastră (pentru care în două rânduri s'a dat ordin din partea Maiestății Voastre și au fost aprobate și prin semnătura tuturor d-nilor senatori) veniturile pentru cinci ani, a căror sumă după cum v'am arătat Maiestății Voastre în prima scrisoare se ridică la peste 15.000 ruble; astăzi am primit dela alteța sa d-nul guvernator al Chievului lista autentică pentru anii 1713, 1714 și 1715, după care reiese că de pe moșiile mele se cuvine 7926 ruble 20 altâni și 3 bani, iar pentru anul 1712 nu mi s'a scris nimic, iar eu știind că acești bani prin milostivul ordin al Maiestății Voastre, sunt dați mie robului vostru, i-am luat dela țărani și i-am cheltuit pentru nevoile casnice, de aceea căzând la picioarele înalte ale Maiestății Voastre împărătești rog preaplecat ca Maiestatea Voastră să binevoiască să asculte chestiunile mele și să vadă cu ochiul său de monarh ordinele date mie și atunci ce va ordona Maiestatea Voastră împărătească, ca un rob preaplecat sunt gata să execut după ordinul Maiestății Voastre împărătești, și voi fi gata să plătesc, dacă nu voi avea dreptate, nu numai suma arătată mai sus, ci de două ori mai mult; cu aceasta mă las în mila monarhală a Maiestății voastre împărătești și rămân pentru vecie robul netrebnic al Maiestății Voastre împărătești.

Dimitrie Cantemir.

Din satul Solomina, 6 Martie 1716. Din Comarici.

XXI

*Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 19 Iunie 1716*²⁾.

Preamilostive stăpâne Impărate,

Am deranjat prin două scrisori cu netrebnicele mele cereri pe Maiestatea Voastră împărătească, preamilostivul nostru stăpân, la care după cum văd,

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

aruncând preamiloștiva privire monarhală ai arătat multă bunăvoință față de preaplecatul rob al său. Pentru aceasta aduc umilele mele mulțumiri Maiestății Voastre împărătești și sunt gata pentru a servi pe Maiestatea Voastră, unde voi putea, să vărs și ultima picătură de sânge. Dar cum am înștiințat printr'un trimis al meu, ocârmuitorul Senat și acel ordin al Maiestății Voastre împărătești nu binevoiește să-l execute, dar mai tare se supără pe mine. Și ordinul pentru anularea datoriei mele până acum nu l-a trimis domnului guvernator al Chievului, care mă somează neconținut să plătesc acele datorii; deaceia preaplecat rog pe Maiestatea Voastră împărătească, să arătați, cercetând preamiloștiv (cazul), bunătatea monarhală pe care veți crede-o asupra robului preaplecat al său.

Al Maiestății Voastre împărătești preaplecatul rob

Dimitrie Cantemir.

Din satul Solomina, 19 Iunie 1716.

XXII

O cerere a lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare (fără dată) ¹⁾.

1. Pentru tot ce mi s'a dat mie în bani sau în moșii din mila prealuminetei Voastre Maiestăți împărătești, ordonă, stăpâne Impărate, să se dea confirmare pentru întreținerea mea pe vecie și moștenitorilor mei în proprietate, potrivit diplomei date până acum de către Maiestatea Voastră împărătească.

2. Pentru moșiile mele atât cele de lângă Moscova cât și cele din regiunea cazacilor, binevoiește prin clemența ta, atotputernice stăpâne Impărate, să nu se ia nimic în vistieria Maiestății Voastre împărătești, așa cum mi-a fost promis la început.

3. Românii cari au rămas aici să fie, așa cum au fost sub autoritatea mea și când mi-a impune necesitatea să am libertatea să intru la curtea prealuminetei Voastre Maiestăți fără nici un fel de piedici.

4. Domnii guvernatori, colonei și ceilalți comandanți să nu aibă nici un drept asupra supușilor mei, oriunde s'ar găsi ei.

5. Printr'o diplomă specială, stăpâne Impărate, să binevoiești a confirma împreună cu privilegiile date mie mai înainte, și pentru serviciile credincioase și drepte ale mele față de prealuminata Maiestate a Voastră, ordonă, atotputernice stăpâne împărate, ca acele să rămâie inviolabile și irevocabile.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

XXIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către contele Golovchin, din 18 Octombrie 1716¹⁾.

Prealuminate Domnule Conte, patronul și binefăcătorul meu,

Am deranjat de multe ori pe Excelența Voastră cu cererile mele. Dar întrucât n'am un alt protector, din nou îndrăznesc să deranjez pe Excelența Voastră cu scrisoarea mea. La 19 Iunie trecut, aducând mulțumirile prea plecate Excelenței Voastre, v'am adus la cunoștință că de pe moșiile mele nu s'a binevoit să se ridice birurile potrivit ordinului nominal al Maiestății Sale imperiale, pe motivul că eu n'aș fi scris cum trebuie Maiestății Sale imperiale așa cum mi-au propus Excelențele Sale, considerând aceasta ca o ofensă; de atâta nici n'au trimis ordinul despre scutirea de aceste dări domnului guvernator al Chievlui, rugând pe Excelența Voastră de a raporta la un moment potrivit Maiestății Sale imperiale, la care nu s'a primit răspuns până în ziua de astăzi, iar Senatul Ocârmuitor până acum încă n'a trimis ordinul despre scutirea de dări domnului guvernator al Chievlui, și la rapoartele și scrisorile mele răspund aceeaș ce mi-au răspuns și mai înainte.

Deaceea rog pe Excelența Voastră potrivit făgăduinței preamiloștive al Maiestății Sale imperiale să fie confirmată din partea Excelenței Voastre printr'un ordin nou către Ocârmuitorul Senat decizia de scutire de dări, căci țăranii din cauza svonurilor, că dările se vor percepe cu asprime, s'au speriat și au început să fugă. În afară deaceea, de pe moșiile mele, nu așa cum se procedează cu alți proprietari, să cere mai mult, întrucât în acea mie de curți țăărănești intră și 89 de curți de țărani fără pământ, care fie ale împăratului, fie ale proprietarilor, nu plătesc nici un fel de dări Statului. Deasemenea, acei cari au fost înscriși în cărțile lui Ușacov la anul 1710 cu căsuțe (colibe) deosebite, din acelea vătavul a trecut 72 de căsuțe ca curți. La proprietari să iau dări de pe curțile supuse birului, iar dela mine se cere de pe numărul de față al curților, ceea ce față de alții, mă ofensează, iar pe țărani îi duce la ruină. În afară de aceea, multe venituri neimpozabile, care se luau înainte în visteria Maiestății Sale imperiale, din ordinul Ocârmuitorului Senat și din dispoziția luată de către Excelența sa domnul guvernator al Chievlui, mi-au fost date mie în posesiune, pe care venituri eu le-am luat în anii trecuți, ca leafă a Maiestății Sale; acum însă toate se cer dela mine pe deasupra impozitului de pe țăranii boierești. Dacă nu se poate face să fiu scutit cu desăvârșire, vă rog cu plecăciune să dispuneți să se amâne luarea acestor dări

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române No. 326.

măcar până la întoarcere Maiestății Sale imperiale la Sanct-Petersburg. Și când însăși Maiestatea Sa imperială preamiliostiv va binevol să asculte chestiunea mea, totul se va face după voința și porunca Maiestății Sale imperiale. Pentru anul acesta 1716 sunt gata să plătesc toate dărilor Statului potrivit deciziei Maiestății Sale imperiale, dar Excelența Sa domnul guvernator al Chievlui acum cere și toate dărilor din trecut. Și deaceea a ordonat să se prindă țărani mei, să-i bată și să-i ție la pușcărie; ca mărturie anexas copii de pe scrisorile guvernatorului. Rog cu plecăciune pe Excelența Voastră, ca pe un patron și binefăcător al meu, ca dacă se poate să nu refuzați a mă ajuta în necazurile mele de acum, pentru care mă oblig a vă servi cu plecăciune.

Al Excelenții Voastre, milostivului patron al meu, servitorul plecat

Principele Dimitrie Cantemir.

Din Solomina. 1716, Octomvrie 18.

Din Comarici.

XXIV

*Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 19 Octomvrie 1716*¹⁾.

Preanobile Domnule Secretar,

La 14 Iunie trecut am primit dela Domnia Voastră înștiințare despre preamiliostivul ordin al Maiestății împărătești, prin care preamiliostiv ordonă să se anuleze datoria moșilor mele. În aceeași lună la 19 am răspuns aducând mulțumirile cuvenite Domniei Voastre și aducându-vă totodată la cunoștință că Ocârmuitorul Senat n'a binevoit să anuleze după acel ordin nominal al Maiestății Sale împărătești acea datorie; dar nu știu dacă aceasta (scrisoarea) a ajuns în mâinele Domniei Voastre. Deaceea, prin această scrisoare din nou vă aduc la cunoștință, că Ocârmuitorul Senat nici până astăzi n'a trimis în guvernământul Chievlui acel ordin despre anularea datoriilor, despre care fapt am scris și excelenților lor domnilor miniștri. În special vă rog să aduceți la cunoștință în momentul oportun Maiestății Sale împărătești, ca el cum a arătat și înainte asupra mea mila sa monarhală, așa și acum să ordone printr'o deciziune nouă confirmarea (acestui lucru) ocârmuitorului Senat, pentru care fapt mă oblig a vă servi cu ce voi putea, și voi rămâne întotdeauna servitorul credincios al Domniei-Voastre

Principele Dimitrie Cantemir.

Din satul Solomino. 19 Octomvrie 1716.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

XXV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 17 Ianuarie 1717 ¹⁾.

Preaputernice și preamilostive stăpâne Impărate,

Din diferite și mai multe izvoare am aflat, că preamilostivul stăpân al nostru, Maiestatea Voastră, a binevoit pentru binele general al creștinismului (cum are obiceiul să facă întotdeauna) să plece pentru oarecare timp în Olanda, intenție bună a Maiestății Voastre pe care Cel de sus o va încoronă cu succes. Și având speranță la mila monarhală a Maiestății Voastre îndrăznesc să vă rog preaplecat, ca printr'un preamilostiv ordin al Maiestății Voastre împărătești către Ocârmuitorul Senat, să mi se permită mie umilului rob al Maiestății Voastre să plec acolo, unde binevoește să se găsească Maiestatea Voastră. Aceasta din trei motive: primul, fiindcă de mult timp, de doi ani de zile n'am văzut prealuminata față monarhală a Voastră și doresc din toată inima să mă îndulcesc în necazurile mele, văzându-l pe preamilostivul stăpân al meu; al doilea, că potrivit obligațiunilor de supus (rob) și fidelității cinstite am ceva de propus Maiestății Voastre ce se impune de vremurile de astăzi; al treilea, că am mare dorință de a vizita acele țări. În afară de aceasta a-și avea ceva de spus (dacă va fi bunavoința Maiestății Voastre împărătești) și despre nevoile mele particulare. Pentru aceasta rog preaplecat, să se permită robului Maiestății Voastre să viu la Maiestatea Voastră acolo unde veți fi fără piedici cu trei-patru oameni de serviciu. Așteptând preamilostivul ordin al vostru, rămân robul preaplecat al Maiestății Voastre împărătești

Dimitrie Cantemir.

Din Solomino. 17 Ianuarie 1717.

Din Comanici.

XXVI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către contele Golovchin, din 8 Februarie 1717 ²⁾

Prealuminate Domnule Conte, binefăcătorul meu milostiv,

Funcționarul nostru care cu pașaportul Maiestății Sale Imperiale dat din partea Excelenței Voastre a plecat în anul 1716 (trecut) în Transilvania pentru nevoile noastre personale, cu ajutorul lui Dumnezeu s'a înapoiat cu bine și ne-a informat pe larg asupra situației în acele țări, ceea ce din cauza distanței mari nu v'am adus la cunoștință, dar despre care am scris amănunțit

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

prealuminatului principe Menșicov și l-am rugat pe Excelența Sa ca pe cât se poate de repede să trimeată Maiestății Sale imperiale.

Rog Excelența Voastră ca informațiile trimise de mine asupra situației acelor țări, să nu pătrundă în popor sub forma de povestiri, ci ca până la un timp oarecare să nu fie cunoscute tuturor, fiindcă din aceasta ar putea suferi foarte mult acei, despre cari se scrie acolo, dacă aceste zvonuri vor ajunge la urechile adversarilor. Celelalte le las la aprecierea cuminte a Excelenței Voastre și rămân pentru totdeauna sluga binevoitoare și obligată a Escelenței Voastre

Dimitrie Cantemir.

Din satul Solomino. Anul 1717, Februarie 8.

Din Comarici.

XXVII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 8 Februarie 1717 ¹⁾.

Al șaselea an trece decând mă bucur de îmbelșugata milă a Maiestății Voastre Împărătești, și fără a merita aceasta, fiindcă primesc salariu fără a aduce ceva servicii potrivite; până acum nu numai că nu mi-a permis ocazia să arăt vre un serviciu oarecare, ci chiar n'am fost folosit la vre-o treabă potrivită cu scrisul sau cuvântul. Astăzi însă, fiind însuflețit de iubire către patrie (pentru care este plăcut și să mori), nu pot să spun aceasta personal la distanță. Distanța (spațiul) nu mi-a permis, și mi-am pus speranța în preaplecata scrisoare, rugând cu umilință, ca preamiloștiva Maiestate împărătească să binevoască să dea un răspuns mântuitor cât se poate de curând acelor săraci, care n'au nici o speranță în afară de speranța în Dumnezeu și Maiestatea Voastră.

Fă preamiloștive și binecredinciosule monarh, ca să nu-i știe străinii pe acei moștenitori necunoscuți ca neam și religie, fără de a cunoaște munca cinstită a noastră, și să știe că turma lui Hristos are un păstor și ocrotitor dumnezeesc, și aceasta nu pentru sine, ci pentru slava lui Dumnezeu. In celelalte să fie voia lui Dumnezeu și a Maiestății Voastre împărătești, iar eu rămân veșnic preaplecatul rob al Maiestății Voastre împărătești

Dimitrie Cantemir ²⁾.

Din satul Solomino. 8 Februarie 1717.

Din Comarici.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Textul rusesc al acestei scrisori este atât de încurcat, mai cu seamă la sfârșit, încât l-am tradus liber, nefiind sigur că redăm adevăratul sens al scrisorii.

XXVIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din anul 1717 (fără dată precisă) ¹⁾.

Preaputernice împărate, preamilostive Stăpâne,

Douăzeci și doi ani am servit pe lângă curtea păgânilor, și n'aș fi schimbat această (slujbă) decât pentru Dumnezeu și pentru libertatea patriei, ceea ce am și făcut după indicațiile Maiestății Voastre împărătești. Dar Dumnezeu găsimd că e mai bine să aranjeze treburile creștinești astfel, nu am nici o dorință decât protecția făgăduită și mila prealuminatei Maiestăți împărătești. Și Dumnezeu este martor că în prezența Maiestății Voastre stând față în față cu inamicii, doream să mor. Dar soarta rea nu mi-a îngăduit să cad prin moarte cinstită pentru legea creștină și credința Maiestății Voastre Împărătești. Astăzi mă găsesc sub singura ocrotire a Maiestății Voastre împărătești, Stăpâne preamilostiv, și cu cugetul și inima rog să binevoască stăpânul împărat să confirme privilegiile date mie de către Maiestatea Voastră împărătească, rog preaplecător să nu fiu lăsat de către clemența Voastră împărătească; binevoiește, împărate Stăpâne, a ascultă milostiv cuvintele mele (scurte) unde este gândul meu, suferințele mele și unde se vede credința mea până la plecarea mea; voi rămâne sluga nedemnă a prealuminatei Maiestăți împărătești

Dimitrie Cantemir.

XXIX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Ianuarie 1718 ²⁾.

Preaputernice și preamilostive Stăpâne Împărat,

1. Fratele meu cel mai mare după naștere împreună cu întreaga sa familie se găsește încă în viață la Constantinopole, dar pe zi ce merge par'că moare, fiindcă după ce a fost amendat cu o sumă mare de bani, i s'a ordonat să nu se arate nici odată pe străzi sau să iasă din casă. Și-i al optulea an decând el nu se poate duce nici la biserică. Ce-a mai avut din avere, și-a pierdut-o toată, așa că a ajuns la o sărăcie extremă. Și toate acestea le suferă din cauza mea.

2. Roagă mila înaltă și bunătatea Maiestății Voastre imperiale să binevoască a i se da un ajutor anual.

3. Iar eu rog pe Maiestatea Voastră imperială să-mi se îngăduie să-l fur delă Țarigrad dacă se va putea pe fratele meu împreună cu familia lui și să-l

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

aduc sub protecția Maiestății Sale imperiale. Deasemenea și doi fii ai surorii mele, cari au rămas în Țara Română, temându-mă să nu fie furați de către păgâni, să mi se permită a-i aduce din Moldova, și pentru întreținerea lor să binevoiești milostiv a dispune după cum va dicta inima Maiestății Voastre.

4. Fratele meu, îndrăznim să declarăm, făgăduște să servească și la Țarigrad cu credință Maiestății Sale imperiale, numai ca acea corespondență în afară de mine să nu fie cunoscută de nimeni. La acestea rog preaplecător rezoluție preamilostivă.

Al Maiestății Voastre Imperiale preaplecător rob

Dimitrie Cantemir.

Anul 1718. Ianuarie...

XXX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Ianuarie 1718¹⁾.

Preaputernice și preamilostive Stăpâne Impărate,

1. Încă pe când eram în principatul Moldovei am primit poruncă din partea Maiestății Voastre imperiale de a sfătui și a convinge tot poporul moldovenesc ca să jure, că va servi cu credință pe Maiestatea Voastră imperială, și am stăruit atât din toate răsputerile, încât toți într'un suflet și-au asociat armele la oastea Maiestății Voastre imperiale împotriva tiranilor Turci, fiind atrași nu atât de chemarea mea, cât de cuvântul preamilostiv al Maiestății Voastre imperiale, care ați dispus, ca dacă vor jură credință veșnică și vor păstra fidelitatea și se vor ține de promisiunile sale, atunci și Maiestatea Voastră imperială nu-i va lăsa niciodată și întreg poporul moldovenesc va avea apărător în toate necazurile, cum se vede și din diplomă din articolele 13 și 17.

2. Împreună cu mine, robul tău, întreg poporul moldovenesc a sărutat sfânta cruce în mijlocul bisericii înaintea lui Dumnezeu și a Maiestății Voastre imperiale pentru a păstra fidelitatea și am păstrat credința în război și am ajutat după putință nu numai înaintea venirii Maiestății Voastre imperiale, ci și mai pe urmă am bătut mulți Turci și am făcut prizonieri.

3. Și când prin destinul lui Dumnezeu s'a făcut pace cu Turcii lângă Prut, s'au împrăștiat săracii Moldoveni în toate părțile, iar cei ce au rămas în Moldova au suferit fără margini și astăzi sufăr în fiecare zi tirania. Mulți sunt uciși, au fost (uciși) și atunci, iar anul trecut au fost luați în robie 80.000 de suflete și au fost stricate bisericile și sfintele mănăstiri incendiate și arse,

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

și în special mănăstirea noastră, punându-i-se mină, a fost distrusă și osemintele părintelui nostru scoase și profanate.

4. Incepându-se războiul între Cesar și Sultan, foarte mulți din bieții Moldoveni se omoară și se ruinează în fiecare zi cât din partea Cesarilor (Austrieilor) atât și din partea Turcilor și a Tătarilor, astfel că toți au ajuns la o ruină de nesuferit. Poporul moldovenesc ajungând la o așa mare nenorocire, câteva luni în urmă mitropolitul a trimis să ceară (ajutor) pe un arhimandrit, iar acum a sosit la Chiev arhiepiscopul de Roman, după cum am fost în cunoștiință de către el printr'o scrisoare. Boierul de primul rang Sturza a trimis aici pe doi fii ai săi, iar ceilalți boieri refugiați unii în Transilvania, iar alții în Polonia și în alte țări îmi scriu și roagă mila Maiestății Voastre imperiale ca să nu lăsați acest popor moldovenesc (care a jurat credința Maiestății Voastre și o ține și astăzi) să fie nimicit cu totul de către Turci, Tătari și Cesarieni, să-i ajuți într'un fel oarecare, iar pe urmă Dumnezeu va îndrepta inima și cugetul Maiestății Voastre, și potrivit făgăduinței sale să nu lași ca acest popor creștinesc și principatul să piară cu desăvârșire.

Asupra situației (de acolo) dacă Maiestatea Voastră imperială va binevoi să întrebe, eu care cunosc chestiunile acestor țări, voi comunica Maiestății Voastre imperiale părerile cum ar fi de procedat mai bine și cu mai multă siguranță.

Al Maiestății Voastre imperiale rob preaplecat *Dimitrie Cantemir.*
Anul 1718. Ianuarie...

XXXI

Cererea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 13 Februarie 1718¹⁾.

Preaputernice și preamiloștive Stăpâne Impărate,

Unii din Moldoveni scăpând din lanțurile tiraniei tătărești și turcești și îndreptându-se cu brațele și cu sufletele spre locul de scăpare ale acestui Stat rusesc, sunt ținuti arestați la Chiev și pier din cauza foametei și nu li se permite să vină în aceste țări.

Rog preaplecat mila Maiestății Voastre imperiale să ordonați să se trimeată o dispoziție domnului guvernator al Chievului, ca cei de origine moldovenească, ce se dețin la Chiev și cei cari eventual vor veni să aibă voie să vie fără piedici în această țară, ca prin ajutorul iubitorilor de Hristos dătători să-și poată măcar întreține viața.

Al Maiestății Voastre imperiale preaplecatul rob *Dimitrie Cantemir.*
Anul 1718. Februarie 13.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

XXXII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către cancelarul Golovchin, din 4 Martie 1719¹⁾.

Prealuminate Domnule Conte, patronul și binevoitorul meu deosebit.

Aducând Excelenței voastre felicitările mele preaplecate, îndrăznesc să vă deranjez cu următoarele: potrivit ordinului Maiestății Sale, preamiliostivului Stăpân al nostru, am încercat pe acest din urmă drum să viu la Sanct-Petersburg cu întreaga casă și m'am căsnit din răsputeri să trimit ceva rezerve, dar din cauza drumului rău și a prețurilor mari, fiindcă cer câte 40 de copeici de pud, n'am putut trimite; și acolo la Petersburg, n'am nici lemne, nici fân, întrucât încă n'am primit nici un fel de fermă, cu toate că este ordinul Maiestății Sale imperiale, dar mai cu seamă sunt împiedecat de faptul, că fiica mea cea mai mică mai bine de zece luni suferă de o boală numită ftizie și nu știu, merge spre însănătoșire sau spre sfârșitul vieții, întrucât în medici a rămas puțină speranță, ci numai în voia lui Dumnezeu; și din cauza acestor nenorociri nu pot să trec cu casa la Sanct-Petersburg, fiindcă cum binevești a cunoaște nu am pe nimeni din apropiații mei, cu care aș putea-o lăsa, de aceea rog pe Excelența Voastră ca la momentul potrivit să aduceți la cunoștința Maiestății Sale imperiale despre aceste nevoi ale mele, ca să mă scuze și dacă se poate să-i amintiți despre fermă și care va fi hotărârea Maiestății Lor imperiale, vă rog ca pe un părinte să mă anunțați. In celelalte doresc Excelenței Voastre toate cele bune și mă încredințez milei voastre de patron, nădăjduind cu tărie în ea și rămânând al Excelenței Voastre servitorul obligat

Dimitrie Cantemir.

In Moscova. 1719, Martie 4.

P. S. Ne scrie din Polonia hatmanul nostru Ioan Neculcea despre pustiirea și devastarea pământului românesc, care devastare neputând-o suferi locuitorii de acolo cer preaplecat protecția preaînaltă și preamiliostivă a Maiestății Sale imperiale, despre care lucru, fiind la Sanct-Petersburg am spus Maiestății Sale imperiale. Scrisoarea hatmanului către Excelența Voastră în această chestiune împreună cu copia trimisă mie o anexez. In afară de aceasta au mai venit la mine patru boiernași din Țara Română care mi-au povestit acelaș lucru. Numărul refugiaților s'a mărit deja, și nu am cu ce-i satisface. De aceea rog pe Excelența Voastră, ca dacă veți avea dorință să binevoiți și despre aceasta a raportă Maiestății Sale. Și ce va ordona Maiestatea Sa imperială, va binevoi să ne încurajeze cu mila sa monarhală, sau va binevoi

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

să ne refuze, ca să nu-i batem capul mai departe, binevoiește să mă anunți despre aceasta. Și câți în total și cine după rang și nume a venit după stabilirea mea în Statul rus, anexează la aceasta:

Căpitanul Constantin Racoviță, cu familia.

Gheorghe Vornic, cu familia.

Mihalache, fiul marelui Vornic Sturza.

Barbu, fratele lui Mihalache Sturza.

Ștefan Medelnicerul.

Ion Aslan, Postelnicul.

Vasilie Cudan (Codan?), Postelnicul.

Ion Capotâci.

Constantin Beldiman, Pârcălab.

Mihai Zărul, Armaș.

Și dacă va fi îngăduirea Maiestății Sale împărătești să li se dea acestor refugiați vreo leață pentru hrană, binevoiește a arăta mila ta după cum vei crede. Dacă însă nu li se va acorda atenția Maiestății Sale împărătești, binevoiește a ordona să li se dea câte un pașaport deosebit, ca ei să se poată înapoi unde vor crede.

Dimitrie Cantemir.

XXXIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 23 Noembrie 1719¹⁾.

Preanobile Domnule Secretar de Cabinet,

Cunosc îndestul iubirea prietenească a Domniei Voastre față de mine, dar acum am dovadă și mai evidentă dela omul (meu), față de care ați binevoit să vă arătați foarte binevoitor și îi dați milostiva îndrumare în afacerea noastră pentru ce mă simt obligat a vă mulțumi după puterile mele. Vă rog să binevoiți întotdeauna să păstrați neschimbat bunavoință față de noi. Am trimis acum o preaplecăță scrisoare către Maiestatea Sa, preamilostivul nostru Stăpân, deasemenea către preamilostiva Stăpână împărăteasă, pe care la momentul oportun, dacă omul meu nu va rămâne acolo, să le înmânați Maiestăților Lor, să binevoască să le citească până la sfârșit, și rezoluția pe care vor binevoi s'o pună, sau ce vor binevoi să spue în acea chestiune, vă rog printr'o scrisoare personală să mă înștiințați de urgență, sau să spuneți omului meu, prin care aș putea primi știre precisă și urgentă asupra chestiunii ridicate,

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

pentru ce cum v'am spus mai sus, mă voiu stăruî să vă servesc cu mulțumire, și rămân pentru totdeauna servitorul binevoitor al Domniei Voastre

Dimitrie Cantemir.

În Moscova, 23 Noemvrie 1718.

P. S. Intrucât eu în preaplecata scrisoare către Maiestățile Lor, am scris că, când se va stabili primul drum voi veni la Sanct-Petersburg, vă rog să înmânați acele scrisori cât se poate de repede, și să mi se trimeată răspuns înainte de plecarea mea de aici, ca să știu cum va fi rezoluția Altețelor Lor, și să pot aranja tot ce este necesar pentru această treabă, în care timp se va stabili și drumul.

XXXIV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 23 Noemvrie 1719 ¹⁾.

Preaputernice și preamilostive Stăpâne Impărate,

Din scrisoarea preamilostivă a Maiestății Sale împărăteșe, stăpânei noastre, către robul vostru din ziua 4 ale lunii curente prin care mi-se dă preamilostiva permisiune a Maiestății Voastre Impărătești, stăpâne și ocrotitorul meu preamilostiv, de a mă căsători cu fiica Alteței Sale a general-leitenantului Ivan Iurievici Trubețcoi, înțelegând clar, am primit cu obișnuita pentru inima mea umilință și ascultare, pentru ce aduc eternele mulțumiri Maiestății Voastre împărătești, preamilostivului Stăpân, și făgăduesc că voiu rămânea în serviciu cu credința până la sfârșitul zilelor mele. Și intrucât cu ajutorul lui Dumnezeu între noi și una din fiicile susnumitului domn general s'a făcut înțelegere și s'a confirmat, îndrăznesc să arăt aceasta cu această scrisoare nedemnă pentru ochiul Maiestății Voastre.

Un filosof oarecare arab a fost întrebat dela cine a învățat filosofia, a răspuns, că dela orbi. Fiind întrebat din nou: dar cum ai căpătat știință atât de desăvârșită a lucrurilor naturale dela acei cari n'au ochi? A zis: că imitându-i pe orbi niciodată n'am călcat cu piciorul, înainte de a cercetă cu cârja drumul. Asemenea exemplu și eu, robul Maiestății Voastre, am urmat aproape șase ani în căutarea cunoașterii lucrurilor naturale. Apoi Dumnezeu cum cred, care a îndreptat calea mea, cu permisiunea preamilostivă a Maiestății Voastre a pus capăt acestui exemplu de bojbăială și din trei fete ale prealuminatei principese Trubețcoi cu consimțământul părinților și a însăș miresei, am ales-o pe cea mai mică dela naștere, principesa Anastasia, cu ea am

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

Partea a doua a scrisorii la Pecarschi, op. cit., pp. 571—572.

făcut logodna obișnuită în această țară și hotărîrea nestrămutată la început în mod particular, iar primind pentru aceasta permisiunea preamilostivă a Maiestății Voastre, în mod public.

Rămâne acum, ca, căzând la preaînaltul piedestal al picioarelor Voastre preasârguincios să cer, ca eu în această iarnă după nașterea Mântuitorului, cât se poate de repede să intru în școala de anatomie (mă silește dorul preacunoscut de a cerceta mai departe), ca să pun capătul dorit a învățaturii și stăruinților mele. Așa, împărate, stăpânitorule, și ocrotitorule preamilostiv nu binevoi a ignora cererea smerită a robului, care n'a meritat prin nimic, dar care vă este credincios. Spune și va fi, ordonă și se vor face. Și dacă până acum asupra mea, modestului, s'a vărsat după natura s'a înalta clemență a Maiestății Voastre împărătești, ca și deacum înainte reîntemeindu-se casa mea, să nu ia dela mine dreapta ta neobositoare și față de dușmani, neînvinsă în binefacere, punând-o sub fericită ocrotire monarhală a Maiestății Voastre. Iar eu cu ajutorul lui Dumnezeu, pe acest drum de început de iarnă, mă voi stăruî din răspuțeri de a aduce cele mai plecate omagii înaltului piedestal al Maiestății Voastre împărătești, trăind pentru a-mi vărsa cu credință ultima picătură a sângelui meu. Dumnezeu să păzească pe Maiestatea Voastră împărătească pentru apărarea și mărirea patriei în sănătate și ani nenumărați.

Al Maiestății Voastre împărătești preamilostivului stăpânitor și ocrotitor preasupusul rob

Dimitrie Cantemir.

XXXV

Cererea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Februarie 1721 ¹⁾.

Preaputernice și preamilostive Stăpâne Impărat,

Binevoește preamilostiv a lua în seamă memorialul scris mai jos și a pune rezoluția împărătească.

I

Al zecelea an de când eu, găsindu-mă sub protecțiunea Maiestății Voastre monarhale, îmi petrec viața fără nici un rost, fără nici un serviciu recunoscut, din care cauză mi-se strecoară în minte cele mai grele îndoeli, că eu sunt considerat sau ca cel mai nemeritos sau ca necredincios. Dacă sunt considerat ca nedemn, ordonă-mi, ca unui nedemn și netrebuincios pentru Stat să mă retrag în viață privată care nici pentru mine nu ar fi

¹⁾ П. Пекарский. *Ор. cit.*, vol. I, pp. 573—574.

desgustătoare, nici pentru alții de invidiat. Dacă voi fi considerat ca necredincios — nu numai pentru viața particulară, nu voi fi demn pentru o singură respirație; aceasta recunosc și condamn singur.

2

E fericită soarta domnului general Cantacuzino (care în țara veche în demnitate eră egal nu mie, ci funcționarilor mei) — care pentru serviciu de zece ani după merite a putut căpăta fără greutate și rangul cel mai înalt. Iar eu până acum nu am fost considerat nici ca demn, nici ca un om de nimic, și fiind fără nici un serviciu recunoscut, nu știu ce speranțe am în viitor și ce disperări mă așteaptă — prevăd numai, că copiii mei n'au de moștenit nimic, decât netrebnicia mea.

3

Fratele meu cel mai mare după naștere și nepoții mei, care se găsesc unii la Constantinopole, alții în Moldova, suferind de cele mai mari lipsuri, abia au hrana de toate zilele, și aceasta din cauza mea, care am păstrat credința curată Maiestății Voastre. Despre acest (frate al meu) anul trecut am cerut respectuos, dar n'am primit nici un răspuns. Despre el, după rugămintea lui, respectuos vă rog din nou.

4

Curte în afară de oraș, despre care s'a dat ordin Senatului Ocârmuitor prin trei decizii nominale, încă nu mi s'a dat.

5

Lângă Petersburg n'am fermă, pădure și fânețuri, și din această cauză cumpăr cu bani tot, dar casa o țin după demnitatea mea din trecut și după titlul de principe preamilosiv dat de către Maiestatea Voastră, și sărăcind de bani în fiecare zi, am făcut datorii mari.

6

Profesorul, pe care l-am adus din Moldova pentru a-mi instrui copiii în limba grecească, latinească și italienească, astăzi în urma ordinului Maiestății Voastre este luat la Ministerul de Culte și întrucât e cu neputință de a găsi altul mai iscusit în aceste limbi, și neavând putere a-mi trimite copiii în țările europene, ei pierd timpul cu mare daună pentru mine și pentru sine.

7

În timpul campaniei Maiestății Voastre în Moldova, eu am dat comisarilor (în afară de acei care au fost cumpărați cu bani din visteria Maiestății Voastre) mai mult de 10.000 de boi și 15.000 de oi, și 10.000 de taleri, cu care am cumpărat grâu în Bugeac după ordinul Maiestății Voastre, dar care a fost luată

de Turci, pentru care astăzi nu cer nimic (cu toate că în articolele de despăgubiri date de Maiestatea Voastră se vorbește cu următoarele cuvinte: pentru pierderile cauzate de această campanie, despăgubirile se vor da ulterior), decât o oarecare mică milă a Maiestății Voastre, ca să pot da ajutor fratelui meu sărac și să pot trimite pe doi fii ai mei în țările europene pentru instrucție. Al Maiestății Voastre preaplecatur rob *Dimitrie Cantemir*, 1721. Februarie.

XXXVI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din Februarie 1721 ¹⁾.

Preanobile Domnule Secretar

Împreună cu felicitările cuvenite Domniei Voastre vă trimit și trei cereri, una a copiilor mei despre preotul Liberii Coleti, care se găsește din ordinul Maiestății Sale în exil la mănăstirea Soloveț, a doua despre fermă și a treia despre fratele meu; despre toate v'am vorbit și vă rog ca la momentul potrivit să le supuneți Maiestății Sale împărătești și vă mai rog să nu mă lăsați fără răspuns, asupra preamiloștivei rezoluții a Maiestății Sale împărătești atât la cererea mea înaintată mai înainte, cât și la acestea. Pentru acest deranj mă oblig a vă servi cu mulțumire și rămân servitorul binevoitor al Domniei Voastre

Dimitrie Cantemir.

Anul 1721. Februarie...

XXXVII

Petiția fiilor lui Dimitrie Cantemir înaintată de aceștia din urmă lui Petru cel Mare la 17 Februarie 1721 ²⁾.

Preaputernice și preamiloștive Stăpâne Împărat,

Intrucât fostul învățător al nostru, al robilor preaplecați ai Maiestății Voastre împărătești, preotul Anastasie Condoidi, care ne învață pe noi limbile elinogrecești, latinești și italienești prin dorința și porunca înaltă a Maiestății Voastre împărătești a fost luat în serviciul Maiestății Voastre, noi deja de patru luni ne găsim fără nici un fel de învățătură; iar pe altul cu desăvârșire iscusit în aceste limbi noi nu-l putem avea.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

Data zilei e ștearsă în actul original.

²⁾ П. Пекарский. Наука и литература въ Россіи при Петрѣ Великомъ. т. 1 р. 572.

Și așa fiind lipsiți de el cădem la picioarele Maiestății Voastre împărătești și cu umilință rugăm ca dacă se poate cu îndurare să binevoiți a ordona să ni se dea pe cuvântul nostru preotul Liberii Coleti, care din ordinul Maiestății Voastre a fost exilat la mănăstirea din Soloveț, întrucât el în aceste limbi este destul de bine iscusit. Și când va binevoi Maiestatea Voastră a-l cere dela noi, noi întotdeauna vom fi gata a vi-l înainta. Al Maiestății Voastre, robii preamilstivului stăpânitor al nostru, *Matei Cantemir, Constantin Cantemir, Șerban Cantemir, Antioh Cantemir*.

Anul 1721, în Februarie 17 zile.

XXXVIII

Petiția lui Antioh Cantemir către Petru cel Mare, din 17 Februarie 1721, semnată de către Dimitrie Cantemir¹⁾.

Preaputernice și preamilstive Stăpâne Impărat,

După ce a plecat de aici fratele meu în serviciul Maiestății Voastre împărătești cu credință vă fac cunoscut că eu mă găsesc sub ura veșnică a șefilor acestui Stat, astfel că nu mi-a rămas nici o speranță să capăt dela ei vre un rang sau să primesc vreo demnitate necesară pentru întreținerea mea în viață din cauza urii și disprețului căroră am ajuns la cea din urmă sărăcie. Având aceasta în vedere cad la picioarele Maiestății Voastre monarhale, cerând preaplecat milă să se binevoiască a mi se da ceva ca milă pentru hrana mea zilnică, iar eu cât voi fi în viață mă oblig a servi Maiestății Voastre în toate cât voi putea cu toată credința.

Al Maiestății Voastre împărătești preaplecatul rob *Antioh Cantemir* în locul căruia după cererea lui a semnat Dimitrie Cantemir.

Anul 1721, Februarie 17.

XXXIX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Februarie 1721²⁾.

Preaputernice și preamilstive Stăpâne Impărat,

Prin înaltul ordin al Maiestății Voastre împărătești s'a ordonat să se caute aici o fermă și să se dea preaplecatului rob al vostru, dar până acum nu mi s'a dat întrucât nu s'au găsit libere în apropiere.

¹⁾ П. Пекарский. Оп. cit., vol. I, p. 572.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

Deaceea rog preaplecat ca din ordinul preamilostiv al Maiestății Voastre împărătești să-mi se dea ferma Lans în ținutul Dorpat (care se numește și Sanct Hurgen), care a aparținut contelui Fleiming împreună cu casele și locurile virane.

Robul preaplecat al Maiestății Voastre

Dimitrie Cantemir.

Anul 1721... Februarie.

XL

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 24 Martie 1721 ¹⁾.

Preaputernice și preamilostive Stăpâne Impărat,

Prin preamilostiva decizie a Maiestății Voastre dată în Carlsbad către Ocârmuitorul Senat la 28 Septemvrie 1711 se ordonă să se dea mie robului Vostru o vilă în Moscova pentru care de mai multe ori am rugat Ocârmuitorul Senat dar până acum nu mi s'a dat întrucât nu se găsesc libere. Iar acum s'a scris pe numele Maiestății Voastre vila principelui Matei Gagarin pe Presna lângă râul Moscova. Deaceea rog preaplecat ca Maiestatea Voastră împărătească dacă va da preamilostiva îngăduire să ordone să se dea această vilă a lui Gagarin robului Vostru și despre aceasta să se facă milostiva decizie împărătească.

Al Maiestății Voastre împărătești robul preaplecat

Dimitrie Cantemir

In S. Petersburg. 24 Martie 1721.

XLI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, din 24 Martie 1721 ²⁾.

Preanobile Domnule Secretar,

Aducându-vă felicitările cuvenite Domniei Voastre și contând pe iubirea prietenească a Domniei Voastre, mai sunt încă nevoit să vă împovărez cu rugămintea de a binevol să aduceți aminte Maiestății Sale împărătești, Stăpânului nostru preamilostiv, despre cererile date de mine cu privire atât la fratele meu, cât și la fermă, întrucât Maiestatea Sa împărătească a binevoit să pună milostiva sa rezoluție, dar plecarea urgentă a Maiestății Sale l-a împiedecat. Fără fermă duc într'adevăr lipsuri extreme, neputând trăi numai cu salariul, fiindcă cumpăr totul cu bani, și fân, și lemne și toate cele necesare

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

pentru casă. Și despre rezoluția pe care o va pune-o Maiestatea Voastră împărătească, vă rog să mă încunoștiințați, pentru care lucru sunt gata să vă servesc din toată inima. Am mai trimis Maiestății Sale împărătești o cerere preaplecăță cu privire la o casă în afară de Moscova a principelui Matei Gagarin, despre care la un moment potrivit vă rog să raportați Maiestății Sale împărătești, și rog să mă anunțați despre rezoluția Maiestății Sale; în celelalte contând pe iubirea prietenească a Domniei Voastre rămân servitorul binevoitor al Domniei Voastre

Dimitrie Cantemir.

In S. Petersburg, 24 Martie 1721.

XLII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Macarov, secretarul lui Petru cel Mare, din 13 Aprilie 1721 ¹⁾.

Preanobile Domnule Secretar de Cabinet, binefăcătorul meu,

Am primit scrisoarea prietenească a Domniei Voastre eri, și vă mulțumesc foarte mult despre știrile pe care mi le aduceți în ea în ce privește buna sănătate a Maiestății Sale împărătești, a preamilostivului nostru Stăpân și a Maiestății Sale preamilostivei Stăpâne împărătese, și felicitându-vă și din partea noastră vă doresc toate cele bune și viață plină de bucurie și de sănătate, ceea ce dorește și familia mea și vă mulțumește pentru felicitări. Nu mă îndoiesc, că după cum făgăduiți, veți binevoi fără îndocală a aranja chestiunile mele. Vă rog încă odată să binevoiți a stăruî despre fermă, întrucât am mare nevoie de ea. Știrile pe care mi le-a dat domnul Cercasov le trimit cu aceasta, întrucât alte știri mai precise și mai evidente nu s'au putut căpăta. Rog ca în decizia Maiestății Sale (dacă va fi îngăduirea preamilostivei Maiestăți împărătești să mi se dea acea fermă) să fie amintit, că ea îmi este dată cu toate accesoriile, cari îi aparțin. In celelalte, sperând în iubirea prietenească a Domniei voastre, rămân servitorul binevoitor și obligat

Dimitrie Cantemir.

In S. Petersburg, 13 Aprilie 1721.

XLIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 28 Aprilie 1721 ²⁾.

Preanobile Domnule Secretar de Cabinet, binefăcătorul meu.

La 13 Aprilie curent trimițându-vă felicitările cuvenite, v'am scris despre toate nevoile mele, cunoscute domniei voastre: odată cu aceasta am trimis

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

și informații asupra fermei Lans, date de către Camer-Colegiu. Dar întrucât se apropie vremea de vară și noi n'avem nici un fel de rezerve și pasări, pe care nu le putem procura de nicăieri, și fără care e foarte greu de trăit aici, chiar cu o familie mică — Domnia Voastră cunoaște aceasta. Deaceea, conținând pe iubirea prietenească a Domniei Voastre, rog să binevoiți a aminti despre aceasta Maiestății Sale împărătești, preamiloștivului Stăpân al nostru, și dacă va fi sau nu va fi preamiloștiva îngăduire a Maiestății Sale, vă rog să mă anunțați, pentru ce sunt dator să vă mulțumesc din toată inima.

Dorindu-vă toate cele bune din toată inima, rămân servitorul vostru binevoitor

Dimitrie Cantemir.

In S. Petersburg, 28 Aprilie 1721.

XLIV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Ecaterina, soția lui Petru cel Mare, din 28 Aprilie 1721¹⁾.

Preamiloștivă Stăpână Impărăteasă.

Sperând în înalta milă a Maiestății Voastre îndrăznesc să vă aduc prin netrebica mea scrisoare omagiile mele și dorusc din toată inima ca cel de sus să păzească sănătatea Maiestății Sale în deplină fericire și bucurie. Odată cu aceasta mai îndrăznesc a vă supune următoarele: am dat aici Maiestății Sale împărătești, preamiloștivului nostru Stăpân, o preaplecă cerere despre o fermă numită Lans din districtul Dorpatului, întrucât a întreține aici casa și familia fără fermă e foarte greu, la care cerere când plecă de aici cu bine Maiestatea Sa a binevoit să spună preamiloștiv secretarului de cabinet, Domnului Macarov, ca să-i amintească acolo Maiestății Sale. Deaceea preaplecă rog mila înaltă a Maiestății Voastre, ca la un moment potrivit să binevoiți, a aminti preamiloștiv preabunului nostru Stăpân despre ferma, de care se vorbește în cererea mea, și să-mi acordeți în această chestie protecția voastră preamiloștivă.

Și dacă nu împovărez pe Maiestatea Voastră cu cererea mea netrebnică nu mă pot a mă abține să nu scriu și despre următoarele: anul trecut Maiestatea Sa, preamiloștivul nostru Stăpân, în casa general feldțehmeisterului Contelui Iacov Vilimovici Brus a făgăduit preamiloștiv să ordone să mi se facă un iaht în următoarele cuvinte: bine, voi ordonă să se facă. Dar domnul

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

Potiomchin nu va face aceasta fără ordinul scris al Maiestății Sale împărătești, cu toate că a auzit singur preamiliostiva promisiune a Maiestății Sale. Pe cel mic (iahtul) și foarte vechi, care se găsește la mine, Buian, este foarte periculos a merge, mai cu seamă când va ordona Maiestatea Sa să merg cu familia care se înmulțește.

Deaceea rog preaplecăt, dacă se poate, și despre aceasta să amintiți Maiestății Sale împărătești, sau să se ordone preamiliostiv să mi se facă unul nou, sau să mi se dea unul din cele vechi ale Maiestății Sale. Dar mai presus de toate rog să nu mă uitați pe mine, robul său, cu mila sa înaltă și căzând la picioarele înalte ale Maiestății Voastre rămân sluga preaplecată a Maiestății Voastre, preamiliostivei noastre stăpâne

Dimitrie Cantemir.

In S. Petersburg, 28 Aprilie 1721.

XLV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 12 Maiu 1721¹⁾.

Preanobile Domnule Secretar de Cabinet, binefăcătorul meu,

Am primit în regulă scrisoarea Domniei Voastre din 8 Maiu curent și vă mulțumesc foarte mult pentru iubirea prietenească a Domniei Voastre, pentru care după puterile mele mă oblig să vă servesc. Vă rog să puneți stăruința prietenească pentru fermă, întrucât duc o lipsă de nespun în cele necesare pentru casă. La 29 Aprilie trecut am trimis o scrisoare în plicul Domniei Voastre către preamiliostiva Stăpână împărăteasă, și despre aceasta vă rog să mi se comunice, dacă s'a găsit timpul potrivit ca să fie dat Maiestății Sale și ce a binevoit să răspundă după mila sa înaltă. Odată cu aceasta am trimis Domniei Voastre și scrisorile Alteții Sale, general-leitenantului, principelui Ivan Iurievici Trubețcoi: de va fi vre o rezoluție pe cererea lui, vă rog să nu fiu lăsat fără răspunsul potrivit iubirii prietenești a Domniei Voastre, întrucât omul Domniei Sale pentru aceasta stă aici. In celelalte dorind toate cele bune Domniei Voastre rămân pentru totdeauna servitorul binevoitor și îndatorat al Domniei Voastre

Dimitrie Cantemir.

In S. Petersburg, 12 Maiu...

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

Anul lipsește în manuscris. Dar din text reiese, dacă luăm în seamă alte scrisori, că scrisoarea este scrisă în anul 1721.

XLVI

*Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 27 Maiu 1721*¹⁾.

Preanobile Domnule Secretar de Cabinet, binefăcătorul meu,

Aducându-vă felicitările cuvenite Domniei Voastre, vă mai rog prin aceasta să binevoiți a lăsa să mi se comunice cererile de mai înainte; mai cu seamă asupra fermei, întrucât am nevoie extremă de cele necesare pentru casă, ceea ce este cunoscut și Domniei Voastre. Sperând în iubirea prietenească a Domniei Voastre rămân al Domniei Voastre binevoitor, gata pentru a vă servi,

Principele Dimitrie Cantemir.

In S. Petersburg, 22 Maiu 1821.

P. S. Am aflat că satul Perghino cu cătunele și localitatea virană Șapchina proprietățile lui Iacov Corsacov din ținutul Novgorodului, care înainte dețineau de admiralitate au trecut dela ea la camer-colegiu. Deaceia vă rog dacă nu mi se poate da ferma Lans, pe care am cerut-o prin scrisoarea mea de mai înainte, să mi se dea prin intervenția Domniei Voastre măcar acest sat Perghino cu cătunele și localitatea virană Șapchino, întrucât am mare nevoie.

Să nu uitați și de fratele meu, fiindcă el n'are altă speranță decât în Dumnezeu și în Maiestatea Sa împărătească, preamilostivul Stăpân al nostru.

Zilele acestea am primit dela Alteța Sa, general-leitenantul principele Ivan Iurievici Trubețcoi o scrisoare destinată pentru Domnia Voastră, pe care o trimit odată cu aceasta, și vă rog să dați milostivul ajutor la cererea lui, și să binevoiți a-mi comunica rezoluția care va fi pusă pe ea, iar eu o voi trimite-o Alteței Sale.

Scrisoarea anexată să binevoiești a o înmâna preamilostivei noastre Stăpâne împărăteșe, și răspunsul pe care îl va binevoi să-l dea, vă rog să binevoiți a mi-l comunica.

XLVII

*Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 17... 1721*²⁾.

Preanobile Domnule Secretar,

La plecarea Domniei Voastre n'am putut să vă văd și să vă vorbesc despre chestiunile mele și anume despre fratele meu și despre ferma din județul

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

In original nu se indică luna.

Dorpat, despre care am scris în cererea mea. Dacă stăpânul nostru preamilostiv, Maiestatea Sa, nu va dispune să mi se dea acolo, să se ordone să mi se dea ferma lui Adam Adamovici Veide, dacă ea a trecut pe numele marelui nostru Stăpân.

Deaceea vă rog prin aceasta să binevoiți a mă anunța printr'o scrisoare, dacă ați binevoit a supune Maiestății Sale împărătești (cererea mea) și dacă este pe ea vre o rezoluție a Maiestății Sale. Dacă încă nu este pusă nici o rezoluție vă rog să nu uitați să raportați Maiestății Sale împărătești, și să nu mă lăsați fără înștiințare despre rezoluția Maiestății Sale, pentru care lucru mă oblig a vă servi cu mulțumire.

Servitorul binevoitor al Domniei Voastre

Dimitrie Cantemir.

S. Petersburg ...17, anul 1721.

XLVIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Septemvrie 1721¹⁾.

Preaputernice Impărate, preamilostive Stăpâne,

Este cunoscut Maiestății Voastre, că ambiția care se pretează la onoruri și demnități pentru gloria zadarnică și nedemnă, este urită; și este de laudă aceea, care cu demnitate are în vedere folosul obștesc, care se caută și se capătă prin servicii credincioase și laudabile aduse împăratului său și Statului. Fiind pătruns de aceste adevăruri, căzând la picioarele preasfintei Maiestăți a Voastre, preaplecător, ca la cererea mea scurtă să binevoiești a te uita cu preamilostivul tău ochiu.

Am venit în serviciul Maiestății Voastre cu inima deschisă și de bună voie chemat fiind de manifestele Maiestății Voastre, pentru folosul general al creștinismului. Pentru aceasta părăsind patria și moștenirea părintească, frații și rudele, nu am stat la îndoială de a mă expune împreună cu copiii la cele mai mari nenorociri și, cu toate că omului îi place mai mult aceasta, am ignorat și am nesocotit onorurile sultanului (care nu mi-ar fi rușine să spun, că între principii creștini din acest imperiu, aveam întâietatea) pentru Maiestatea Voastră. Eram gata să mă expun cu dragoste la nenorocirile de astăzi, și cele care puteau fi.

Fiind la Constantinopole, n'am călcat făgăduințele pe cari le-am dat excelentului domn Petre Andreevici Tolstoi, ceea ce poate mărturisi însăș Dumnezeu și Excelența sa. Iar cum am venit în Moldova, înainte și după venirea Maiestății

¹⁾ Manuscrisul Academiei, Române No. 326.

Voastre în țara noastră, am păstrat aceeași credință, pe tine te pun martor, Stăpânul și împăratul meu.

În această campanie a Maiestății Voastre și în acțiunea de lângă Prut, colaborând cu pana și spada, am servit prin cuvânt și muncă și am ajutat cu cea mai mare râvnă armata Maiestății voastre, mai mult, eram gata să-mi jertfesc viața, dacă ar fi cerut voia Maiestății Voastre și soarta mea.

După aceea când Dumnezeu așa a orânduit, după ce Maiestatea Voastră ați plecat de acolo și eu am venit în această sfântă împărăție, aproape zece ani am stat fără treabă, nu deatâta că n'am vrut, ci fiindcă n'am avut ordin, și aceasta întotdeauna am regretat — însăși Maiestatea Voastră și conștiința mea pot fi martori.

Ținând minte, preamilostive stăpâne, ordinul de multe ori repetat al Maiestății Voastre, că să bat cu mâna cutezătoare în ușa Clementiilor Voastre, și dacă aș dori ceva, mila Maiestății Voastre niciodată nu mi-ar refuza; dar vitregia vremurilor și exercițiile militare, și mai cu seamă nevrednicia mea, întotdeauna mă făceau să tac. Când însă după înalta binevoință a ta dispuneai să îți orândui la oarecare serviciu, întotdeauna o primiam și o primesc cu bucurie sufletească. Sunt mulțumit cu ceea ce mi s'a dat, nu mă îndoiesc de îndeplinirea celor promise, întrucât știu, că cuvintele împărătești au aceeași putere, ca și lucrurile, cu toate că îndeplinirea dorită a lucrului rămâne în nepotrivirea timpurilor.

Am trăit până acum fără de a avea precizat rangul ce mi se cuvine, fiindcă îmi era indiferent și pentru că sau cel cu rangul mai sus putea să aibă necaz sau cel de jos să invidieze. Acum însă, prea milostive stăpâne, întrucât ai binevoit a da fiecărui supus rangul potrivit lui și cu severitate ai ordonat ca ele (rangurile) cu sfințenie să fie păstrate și fiecărui să i se dea al lui, cu titlul de consilier secret (care în tabela claselor este egal cu rangul de general-maior) mie mi se aduce o jignire extremă. De aceea rog prea plecat Maiestatea Voastră să binevoiești a dispune să mi se dea rangul dacă nu de clasa întâia cel puțin de a doua. Dacă și pentru aceasta voiui părea nevrednic Maiestății Voastre să binevoească Maiestatea Voastră a pune asupra mea cele mai grele treburi. Poate cu ajutorul lui Dumnezeu ducându-le cu bine la capăt înainte de a ajunge la adânci bătrânețe (dacă mi s'ar mai prelungi viața) mă voiui arăta cel mai demn între prietenii și dușmanii Maiestății Voastre.

Al Maiestății voastre stăpânitorului prea milostiv robul prea plecat

Dimitrie Cantemir.

XLIX

*Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macoaru, din 19 Septembrie 1721*¹⁾.

Domnul meu, Alexei Vasilievici,

Intrucât zilele acestea eu personal n'am putut prezenta Maiestății Sale împărătești, stăpânului nostru preamilosiv, punctele scrise pe scurt după ordinele Maiestății Sale vă rog, ca dacă se poate astăzi, alegând momentul potrivit să binevoiți a le supune Maiestății Sale împărătești, ca să primesc prea milostivul răspuns, înainte de plecarea d-lui doctor Policala; fără de acest răspuns nu știu ce să scriu fratelui meu, pentru care răspuns, dacă va îngădui Dumnezeu voi veni personal dimineată la d-voastră. Despre aceasta și vă mai rog să nu scăpați ocazia potrivită, în ce privește celelalte, pentru iubirea prietenească a d-voastre mă oblig a vă servi din toată inima și rămân servitorul d-voastre credincios și obligat

Dimitrie Cantemir.

19 Septembrie 1721.

L

*Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către marchizul Chateauneuf, din anul 1722*²⁾.

Illustrissime atque Excellentissime,

Dne Dne Gratosissime,

Mira sane res quod rebus faustiora meis, tempus, quod omnia delere posse creditur, restituere videatur.

At non mirum vicissim duco, dum accipio Ex: Dnum Marchionem de Chateauneuf et incolumem esse et rebus praevalere. Etenim quid rei urget necessitas ut vetustae correspondentiae cineres paulo plus discutiam, non importunum forsitan existimabor, si notiora quaedam Tuae referam memoriae. Meministi ni fallor mi Dne Senis illius Constantini Cantemijrii Principis quondam terrarum Moldaviae. Si illius? Credo etiam filiorum eius, Antiochi nimirum et Demetrii, qui Tecum non solum Constantino-poli sed Adrianopoli quoque et in Sultaneis castris saepissime conversabantur, et stricta, nec non quasi familiari amicitia fruebantur.

Hoc igitur in memoriam revocato, diffidere haud possum quin super contingenti occasione (de qua Ills Dnus de Camperdon fusius notificandum sumpsit). Te omnimodum humanitatis ac pietatis officium exhibendum

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

haud dedignaturum. Quo de negotio cum essem expediturus filium meum Constantinum Cantemirum ad faustam Regiae Mttis Aulam, consultius iudicavi, eundem detinendum, donec videlicet Tuis sponsoris, ut firmiter spero, fuero animatus, quibus de Tuo Patricinio ac favore certior factus, nulla deinceps aduocata mora, ad obsequia Regs Mttis, et Tuae Ex: promptissime expediam, per quem de modo ac commodum ieundi negotii, prolixius, quia et tutius, scribam. Interim si aliquo in officio idoneus fuero existimatus, Regiae Mtti, et vobis alacriter in serviendum, me haud abnegaturum, Dnus de Camperdon, ut vir omni aestimatione, et fide dignus, testis erit oculatus. Quemadmodum et hisce diebus, cum Sua Rosso-Imperatoria Maiestas in mea domo coenaret, curavi ut copiam haberet, semotis arbitris, commodum et quiete sua colloquia Suae Mttis Dno Clementissimo communicare. Nec in posterum cessabo, pro viribus conari, quo firmitus fortiusque coalescat bene fundate, et egregie stabilita tam maximorum, ac Potentissimorum Principum Amicitia. Quibus maneo, ut et

Tuae Ill: Ex: Antiquus Amicus et Servus fidelis

Demetrius Cantemir.

Petropoli, 1772.

Pe plic:

A son Excellence

Monsieur le Marquis de Chateauneuf, Conseiller d'État, Prevost des marchands.

à Paris.

LI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Ianuarie 1722 ¹⁾.

Preaputernice, prealuminate Impărate și a toată Rusia stăpânitor
Petre cel Mare, părintele Patriei și stăpâne preamiloștive!

Nu vă voi vorbi, în ce, cât și decât timp slujesc fără a călca credința către Maiestatea Voastră, deoarece acestea toate Vă sunt mult mai bine cunoscute, decât aș putea eu să le arăt. Imi îngăduesc numai să reamintesc Maiestății Voastre, că nu meritele mele, ci marea binefacere împărătească a Voastră a făcut totul. Nu odată mi s'a dat poruncă ca să cer Maiestății Voastre împărătești ce voi dori cu credință; dar Maiestatea Voastră nu va îndepărta cererea dreaptă și cu puțință. Dar deoarece vremurile de până acum au fost tot turburi, m'au făcut să tac. Liniștea însă de astăzi mă face să grăesc următoarele

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

cuvinte: mare bogăție, prea milostive și în făgăduela Ta statornic împărate, nu cer, deoarece sunt mulțumit cu ceea ce am; dar cer aceea ce dreptatea ta împărătească o cere (spre care totdeauna râvnești) și statornicia ta pe care niciodată nu o uiți. Binevoiește, prea milostive stăpâne, a băga în seamă umilita mea rugămintă, arătată mai jos.

Domnitorul muntean, Brâncoveanu, în campania trecută, făgăduind numai credința, (pe care nu a arătat-o însă) a primit dela Maiestatea Voastră mila și cinstea de cavaler al ordinului Sf. Apostol Andrei. Iar eu robul Vostru, păstrat-am cu sfințenie cuvântul dat de făgăduință, îndeletnicindu-m'am cu fapte bune, fost-am următor și îndeplinit-am cu credință tot cât am putut (pentru care pot avea ca martor pe însăși Maiestatea Voastră). Ce voi cere dela Tine, o, judecătorule drept și prea milostive stăpâne? Cere-voiu ceea ce însăși dreptatea ta cere, adică talentul perfidului ca să mi-l dai mie, credinciosului robului tău. Dacă și acum mă voi arăta nevrednic, cu plecăciune Vă rog, ca să porunciți a mi se da o așa slujbă a căreia îndeplinire mi-ar putea aduce cândva aceeași cinste. Deasemenea, în ceea ce privește împărțirea rangurilor în deobște, doresc să știu în care clasă și după ce anume obraz voi avea locul meu, înștiințându-se Senatul prin prea milostiva Voastră hotărîre împărătească. Iar după publicarea ei să dai poruncă spre a mi se da brevetul Vostru împărătesc.

Al Maiestății Voastre prea plecatul rob

Dimitrie Cantemir.

1722, Ianuarie.

LII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Septembrie 1722 ¹⁾.

Preamilostive Impărate,

Salariul, moșiile și casele pe cari înalta Maiestate a Voastră mi le-ați conferit mie și moștenitorilor mei sunt următoarele:

1. Salariu în bani șase mii de ruble.
2. În S.-Petersburg curtea pe care a avut-o în posesiune Corsacov.
3. Lângă Moscova, satele cari au aparținut principelui Vasilie Golițin, satul Ciornâia Greazi cu cătunele și satul Bulatricovo, în ele după registru sunt 37 de dvoruri, cu heleștee și mori construite de mine.
4. Mi-a fost dat și satul Saburovo, dar a fost luat.
5. 91 de desetini de fânețe în luncile Socolovschie.

¹⁾ П. Пекарский. Оп. cit., vol. I, pp. 575—576.

6. 79 de desetini de fânețe pe râul Moscova, în dreptul satului Saburov.

7. În volostea Comarniți 1000 de dvoruri cu cei bătrâni neînșurați, cu case speciale, pământ arabil, lunci de fânețe, păduri, mori și heleștei cari le aparțin (satelor).

8. În județul Cursc, sătișorul Ucolovo care a aparținut fostului general-maior Șidlovschi.

9. Vila dela Moscova încă nu mi s'a dat.

Intrucât sunt atins destul de greu de boală și pentru cele arătate mai sus n'am nici un fel de diplomă din partea Maiestății voastre, care ar confirma că Ocârmuitorul Senat mi le-a indicat potrivit ordinelor nominale ale Maiestății Voastre, deaceia îndrăznesc să rog prea plecat să binevoiți a aproba cu mâna împărătească a Voastră toate cele arătate mai sus după registrul sumar, că sunt date mie din mila Maiestății Voastre înalte prin decizii senatoriale, ca să fie pe vecie date și copiilor mei, și altor moștenitori adevărați dacă se vor ivi. Iar în locul satului Saburov, rog să mi se dea satul lui Gagarin Sofiino, sau care va ordona Maiestatea Voastră.

Prea plecatul rob al Maiestății Voastre

Dimitrie Cantemir.

Anul 1722, Septemvrie.

LIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 8 Maiu 1723 ¹⁾.

Eminente domnule Secretar, binefăcătorul meu,

Am primit cele două scrisori ale Eminenței Voastre, una din 11 Aprilie, pe care am primit-o la 28 Aprilie, iar alta din 15 Aprilie, sosită la 15 Maiu, la care răspund. Din ordinul Maiestății Sale, mi-a scris din Moscova la 25 Februarie Excelența Sa domnul Petre Andreevici Tolstoi, trimițând scrisoarea printr'un sergent de gardă special, Petre Vechentiev, ca armeanul Carabet să fie trimis imediat la S.-Petersburg, scrisoare pe care am primit-o la 9 Martie. Dar întrucât acestui Carabet i-am ordonat să plece înaintea primirii acestei decizii din Pavlovsc direct spre Moscova, împreună cu lucrătorii tipografiei cărora li s'a dat de către noi un bilet general de liberă petrecere, noi am trimis din satele noastre din Cursc cu numitul sergent (care a sosit la 7 Martie) pe un dragon special, ca pe acel armean oriunde l'ar găsi, să-l dea pe mâinile lui Vechentiev. Acel sergent a plecat dela noi la 10 Martie, l-a ajuns pe armean

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

la 60 de verste dincolo de Voronej în satul Lozovca și l-a luat în primire dela dragonul nostru cu piatra și lâna, care au fost pregătite pentru probă; despre luarea lui în primire ne-a scris, iar copia de pe acea scrisoare o alăturăm la aceasta; unde și din ce cauză zăbovesc așa de mult, nu putem ști. În ce mă privește vă anunț, că venind la țară (la satele mele) cu speranță de îmbunătățire a sănătății, nu văd nici un fel de ușurare, ci găsindu-mă într'o slăbiciune extremă, nu mă scol din pat; și nu știu ce să aștept mai mult — însănătoșire sau sfârșitul vieții, întrucât leacurile nu-mi ajută deloc, doar va fi o îndurare deosebită a lui Dumnezeu. În celelalte aș dori să am înainte de moarte din partea Eminenții Voastre o binefacere și anume, ca la cererile făcute de mine să se ceară rezoluția definitivă a Maiestății Sale, mai cu seamă cu privire la diplomă asupra moșiilor date mie; deasemenea și despre satul Saburovo, care a fost luat dela mine pe nedrept în urma raportului nejust al ober-hofmarșalului Matvei Dimitrievici Asufiev; aici însă este voia Maiestății Sale, iar eu am fost justificat, întrucât satul acela mi-a fost dat din partea Ocârmuitorului Senat nu prin intrigile mele, ci prin ordinul Maiestății Sale, ceea ce se poate vedea la Senat. Același ober-hofmarșal mi-a luat fânețele dela Socolov și moara fără ordinul Maiestății Sale, despre care fapt vă rog să-i amintiți prea milostivei stăpâne-împărătese, și despre toate acestea să mă anunțați în scris. Deasemenea vă rog să mă ajutați în chestiunea salariului, despre care am scris Ocârmuitorului Senat. Într'adevăr, n'am cu ce face față nevoilor, pentru care lucru dacă voiui trăi, voiui fi gata să vă servesc, iar dacă se va sfârși viața mea, vor fi obligați să servească Eminenții Voastre copiii noștri. În celelalte vă mulțumesc pentru felicitările d-voastre prietenești cu ocazia sărbătorii preaslăvitei și mântuitoarei învieri a lui Hristos și deasemenea vă doresc cele bune și zile îndelungate, rămânând sluga binevoitoare a eminenții voastre

Dimitrie Cantemir.

În Dmitrievscoie, 8 Maiu 1723.

LIV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către soția lui Petru cel Mare, Ecaterina, din 21 Maiu 1723 ¹⁾.

Prealuminată Împărăteasă, stăpână prea milostivă,

N'aș fi voit să împovărez pe Maiestatea Voastră, prea milostiva noastră stăpână, cu această scrisoare netrebnică, dar la aceasta mă silește nevoia pe

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

care o aduc la cunoștința Maiestății Voastre cu umilință prea plecată. Astăzi a venit la mine un curier special din partea ocârmuitorului Senat cu ordinul Maiestății Sale, a preamilostivului meu stăpân, din 30 Aprilie, în care mi se ordonă să plec imediat la Petersburg; iar eu nu pot să mă scol din pat, și cu atât mai puțin să plec într-o călătorie atât de lungă; și nu numai că nu voi putea suporta greutatea unei asemenea călătorii, ci am puțină speranță chiar la viața mea, doar va interveni miraculoasa îndurare a lui Dumnezeu, întrucât din mine a rămas numai sufletul, trupul supt și oasele. Nu aș dori prea milostivă stăpână să fiu departe de Maiestatea Sa, prea milostivul nostru împărat, nici pentru o oră, și dacă aș avea puțină să suport măcar drumul, nu aș aștepta ordin, ci aș pleca singur cu cea mai mare grabă. Dar și Dumnezeu, care vede tot și oamenii, cari m'au văzut în situația mea de astăzi, știu că sub nici un motiv nu pot pleca. Deaceia rog prea plecat pe Maiestatea Voastră să fiu scuzat prea milostiv față de Maiestatea Sa împărătească să nu se supere pe mine, ca pe un rob leneș; Dumnezeu îmi este martor, că doresc din toată inima să îndeplinesc dorința lui monarhală, dar nu pot deloc, și dacă aș ajunge (ceceace este imposibil) n'aș fi potrivit de loc pentru serviciul Maiestății Sale din cauza slăbirii mele extreme; pe conștiința mea, nu spun un neadevăr și rog preaplecat să se trimită aici cineva de încredere ca să se convingă, și văzând situația mea să aducă la cunoștința Maiestății Sale, cum stau lucrurile. Arată, prea milostivă stăpână, mila Ta față de prea plecatul rob și nu îngădui să mor fără rost. Iar eu până la cea din urmă suflare rămân acum, ca și înaintea robul prea plecat al Maiestății Voastre

Dimitrie Cantemir.

21 Maiu, 1723.

LV

Scrisoarea lui Dimitrie Caniemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 21 Maiu 1723¹⁾.

Contând pe iubirea prietenească a Eminenții Voastre rog prin aceasta, ca cererea aici alăturată să fie supusă la timpul oportun Maiestății Sale împărătești, stăpânului nostru prea milostiv, ca să binevoiască a-și arăta mila față de mine și față de bieții moldoveni, cari au venit cu mine și în ce privește plata dărilor să ordone să se dea termen până când mă voi însănătoși și voi vedea prea luminata față monarhală a Maiestății Sale. Din cauza acestor griji slăbesc tot mai mult, și oamenii mei sunt reținuți, unii în Moscova, alții în

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

provincia Sevscului și a Curscului și se găsesc arestați de mai mult timp, și sunt puțini aceia cari au rămas ca să caute de mine în timpul bolii mele. Deasemenea și bieții Moldoveni, cărora înalta milă a Maiestății Sale împărătești li s'a dat în Ucraina moșii, neștiind legile rusești și procedeele, sub numele de cercași (oameni liberi, negustori mici) din necunoștință țineau țărani cari aparțineau altora și cari fugiseră dela aceia (vechii proprietari), și deaceia sunt foarte strâmtorați să plătească dările, pe cari n'au de unde le plăti; și nu numai pe acei cari din necunoștință erau considerați ca cercași, ci și pe acei cari le-au fost dați și se numiau cercași, pe toți din ordinul Maiestății Sale împărătești i-au înapoiat proprietarilor anteriori, și ei (Moldovenii) au rămas numai cu pământul și mor de foame. Și chiar dacă s'ar vinde împreună cu soțiile și copiii lor și atunci n'ar putea plăti acele dări, fiindcă s'au ruinat până la extremitate. Și când mă voiu învrednici să văd prea luminata față a Maiestății Sale împărătești, voi fi gata a face după ordinul Maiestății Sale. Din nou vă mai rog (vă plictisesc) să raportați Maiestății Sale împărătești să mi se dea leafa pe anul acesta, întrucât duc mari lipsuri: numai pentru leacuri se duce o sumă foarte mare și cu toate că stau la țară din cauza bolii mele grele, cumpărăm cu bani pâinea și toată hrana și încă suntem nevoiți să împrumutăm și țăranilor, întrucât ei n'au pâine deloc și ce dispoziție va fi din partea Maiestății Sale împărătești la cererea mea, vă rog să binevoiți a mi-o comunica prietenește, și dacă Maiestatea Sa va dispune să mi se dea eafa, va primi-o omul nostru Radion Coleti, care se găsește acolo. În ce privește starea mea vă aduc la cunoștință că cu câteva zile înainte am avut un atac foarte puternic, astfel că eram într'un mare pericol, și am avut paroxisme dese și puternice, pe cari le-am alinat puțin cu clistirul, fiindcă nu putem avea un medic iscusit, iar acum mulțumită lui Dumnezeu, mi s'a făcut mai bine, numai că mă simt foarte slăbit. Despre celelalte sunt în așteptarea binefacerii iubitoare de oameni, rămân pentru totdeauna al D-voastre binevoitor gata pentru a Vă servi

Dimitrie Cantemir.

In Dumitrievscoie, 21 Maiu 1723.

P. S. După ce-am terminat această scrisoare a venit aici cu un ordin al Maiestății Sale împărătești un curier special trimis din Moscova din partea Ocârmuitorului Senat și în acel ordin cu mâna ober-secretarului, d-lui Maslov, la 2 Maiu se scrie, că Maiestatea Sa împărătească a dispus să viu imediat la Petersburg; dar eu mă găsesc atât de bolnav (slăbit), încât sunt numai cu suflul și nu mă scol din pat. Nu numai că nu voi putea ajunge până acolo, dar nu sunt sigur nici în viața mea, doar dreapta lui Dumnezeu o

va menține-o. Deaceea vă rog ca pe un binefăcător al meu să binevoiți a aduce despre aceasta la cunoștința Maiestății Sale, ca să nu mor pe drum fără de vreme și năprasnic. Dar mai cuseamă că eu, pentrucă nu pot veni, să nu cad în disgrația Maiestății Sale împărătești. Scrisoarea mea prea plecată anexată aici să binevoiești a o îmmână prea milostivei noastre stăpâne împărătese.

LVI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 21 Maiu 1723 ¹⁾.

Eminente domnule Secretar,

Scrisoarea Eminenții Voastre din 30 Aprilie curent am primit-o la 15 Maiu curent, fiind în satele mele din Sevsc foarte bolnav (foarte slăbit) și ca răspuns la ea am scris la Moscova către principele Dimitrie Mihailovici să procedeze după ordinul Maiestății Sale împărătești; cu toate că armeanul Carabet nu se găsește în Moscova, imediat să trimită ordin guvernatorului Astrahanului, ca armenii deacolo cari vopsesc cumaciu (stofă roșie) să strângă vreo trei puduri de piatră deaceea și s'o trimită cât se poate de repede la Moscova, întrucât toți armenii au acea piatră, iar iarba din care se face acea piatră se chiamă ciogan și se găsește lângă Terec, aproape de cinstita cruce. Am scris la 18 Maiu curent și general-guvernatorului Chievului, principelui Ivan Iurievici Trubețcoi, ca să se caute acea iarbă în Ucraina, dar nu știu dacă se va găsi și dacă este vre un om care o cunoaște, ea nu se va găsi în alt loc decât lângă Bahmut, întrucât ea se face pe locuri sărate.

Mă mir foarte mult, că acel armean până acum n'a venit la S.-Petersburg și nu știu de ce și unde a întârziat atât de mult, întrucât noi i-am poruncit să plece din Pavlovsc direct la Moscova împreună cu tipografii; în afară de aceasta din ordinul Maiestății Sale împărătești a fost trimis dela Petre Andreevici Tolstoi cu o scrisoare, unter-ofițerul de gardă Petre Vechentiev, ca să-l ia pe susnumitul armean. Și eu am trimis pe acest Vechentiev după armean și ca să fiu mai sigur am trimis și un dragon special, ca să-l dea pe acel armean lui Vechentiev și acel Vechentiev mi-a trimis o scrisoare cu mâna proprie despre primirea lui din 18 Martie, din satul Lozovca, după ce a trecut Voronejul, despre ce am scris la 8 Martie Eminenții Voastre, trimițându-vă și copie de pe scrisoarea lui Vechentiev; și armeanul aveă cu el și două puduri de lână lucrată din ordinul Maiestății Sale împărătești la Astrahan și o parte

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

din acea piatră, cu care se poate face probă cu lâna. În celelalte dorind iubirea statornică a Eminenții Voastre și sperând că nu ne veți lăsa uitării, rămân întotdeauna binevoitorul Eminenții Voastre, gata pentru a vă servi

Dimitrie Cantemir.

În Dumitrievscoie, 21 Maiu 1723.

P. S. Găsind prima scrisoare și confruntând-o cu cealaltă, am răspuns, că acele scrisori au ajuns și armeanul probabil a ajuns și a scris despre acea piatră la Astrahan și în Ucraina. În limba lor piatra se chiamă *Cali*.

LVII

*Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către principele Golițin, din 21 Maiu 1723*¹⁾.

Prea luminate principe, Domnul meu,

Odată cu felicitările cuvenite Alteții Voastre, vă aduc la cunoștință următoarele: la 15 Maiu curent am primit o scrisoare din partea secretarului de cabinet, Alexie Vasilievici Macarov, în care îmi scrie, că Maiestatea Sa a dispus ca armeanul Carabet, care este adus din Derbent și care din ordinul Maiestății Sale a mers cu noi, să fie predat Berg-colegiului din Moscova unui membru al acelui colegiu rămas acolo; iscusința lui constă în aceea, că el din iarba care în acele localități se numește ciogan face piatră sau cenușă, care se numește cali și care se întrebuițează la lucrarea lânii pentru a o face mai moale, și ca să facă experiențele necesare la Moscova măcar cu o bucată de postav; dacă însă nu se va găsi acea iarbă din care se face numita piatră, ași propune ca Senatul să trimită din Moscova imediat după acea iarbă la Astrahan sau la Terec, aș dispune să se caute acea iarbă și în Ucraina; acel armean a fost trimis de către noi încă din Pavlovsc direct la Moscova în luna Martie. În afară de aceasta mi-a mai scris la 25 Februarie din ordinul Maiestății Sale Petre Andreevici Tolstoi printr'un sergent din gardă, Petre Vechentiev, trimis special din Moscova, ca să dau imediat drumul armeanului; și a venit acel sergent în satele din Cursc la 9 Martie; l-am trimis imediat după armean, însoțit și de un dragon special de ai mei pentru mai multă siguranță; și acel sergent l-a ajuns pe armean la 60 de verste dincolo de Voronej în satul Lozovca, și l-a luat pe seama sa dela dragonul nostru la 18 Martie, trimițându-mi despre aceasta o scrisoare, a cărei copie o anexez aici; la acel armean eră și piatra pentru experiență și două puduri de lână, pe care le-a lucrat ca probă

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

din ordinul Maiestății Sale încă dela Astrahan, și a luat totul cu el. Unde zăbovesc până acum și ce s'a întâmplat cu ei nu știu, și cu toate că acel armean nu este în prezent în Moscova, din ordinul Maiestății Sale s'a trimis imediat ordin guvernatorului Astrahanului să adune dela armenii, cari vopsesc cumaciu (stofă roșie) vreo trei puduri de acea piatră și s'o trimită la Moscova cât se poate de repede, întrucât toți oamenii deacolo au acea piatră. Susnumita iarbă, ciogan, se găsește dela Terec până la cinstita Cruce; am scris și la Chiev general-guvernatorului, principelui Ivan Iurievici Trubețcoi, ca să găsească asemenea iarbă, dar nu știu precis dacă se va găsi acolo vre un om care s'o știe și cred că ea nu se poate găsi în altă parte decât lângă Bahmut, întrucât ea se face pe locurile sărate. Dacă acel Carabet va veni la Moscova, binevoiți a-l trimite la berg-colegiu și să-i ordone să facă din acea lână pe care a adus-o pentru experiență din Astrahan postav, atâția arșini, cât vor ieși. Dacă el nu se găsește nici la Moscova, nici la Petersburg, trebuie găsit susnumitul sergent Vechentiev și întrebat, ce a făcut cu acel armean; și Alteța Voastră să binevoască a face toate acestea cum prescrie ordinul Maiestății Sale, iar eu fiind obligat să aduc la cunoștința Maiestății Voastre despre acestea, rămân gata a servi întotdeauna pe Alteța Voastră

Pr. Dimitrie Cantemir.

In Dimitrievscoie. 21 Maiu 1723.

LVIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 21 Maiu 1723 ¹⁾.

Prea luminate, prea puternice Impărate și atotstăpânitor al întregii Rusii, Petre cel Mare, părintele patriei, stăpâne prea milostive,

Fiind, în ceeace privește sănătatea, extrem de slab, mai sufăr greu și din cauza pretențiilor din partea mai multor proprietari în ce privește dările pentru țărani (iobagii) lor, cari mi-au fost dați de către Maiestatea Voastră prea milostivă; și în această stare grea a mea mai n'a rămas nimeni din oameni; de casă ai mei, ca să mă caute, întrucât aproape toți sunt ținuti arestați la Moscova și în provinciile Cursc și Sevsc. Deasemenea și toți Moldovenii noștri, cărora li s'a dat mila Maiestății Voastre, necunoscând legile și procedeele rusești, sub forma și numele de cercași, au avut țărani veniți dela alții, pe cari conform ordinului i-au trimis (pe la stăpânii lor), și sunt foarte mult

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

strâmtorați în ce privește dările; chiar dacă s'ar vinde ei înșiși de șapte ori câte șapte, nu ar avea cu ce plăti, fiindcă au rămas fără țărani. Prea milostive stăpâne, vă rog arătați bunătatea Maiestății Voastre față de mine, robul tău, care este grav bolnav și către bieții Moldoveni, ruinați cu desăvârșire și dispuneți să se acorde un termen pentru plata dărilor până când eu mă voiu însănătoși și mă voiu învrednici să văd prea luminata față a Maiestății Voastre.

Al Maiestății Voastre prea plecat rob

Dimitrie Cantemir.

21 Maiu 1723.

LIX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul Cabinetului, Macarov, din 23 Iulie 1723¹⁾.

Domnul meu, Alexie Vasilievici,

Nu voiu stărui asupra sănătății mele, care slăbește pe zi ce merge. Această slăbire se mărește din clipă în clipă, plecându-se către sfârșit, în loc să meargă spre însănătoșire. Am mare nevoie de bani, astfel că dacă milostivul Făcător mi-ar da ceva tărie, nu voiu avea cu ce pleca la drum; iar dacă îmi va sosi sfârșitul vieții, nu se va găsi cu ce să mă înmormânteze. Deaceea te rog ca să-mi dai tot ajutorul prietenesc după iubirea binefăcătoare, ce o ai față de mine pentru a mi se da anul acesta o leafă fixă. Intr'adevăr am mare nevoie, căci nu am cu ce face față trebuințelor casnice, căci cu toate că trăim la țară, totuși din pricina sdruncinatei sănătăți, cumpărăm totul cu bani peșin. Încă odată te mai rog să nu îndepărtezi această cerere a mea, pentru care dacă voiu mai trăi, voiu fi gata a te sluji cu cea mai mare râvnă. Rămân cu nădejdea în iubirea d-tale prietenească.

A d-tale slugă veșnică și binevoitoare

Dimitrie Cantemir.

LX

Scrisoarea familiei lui Dimitrie Cantemir despre moartea lui, către Ecaterina, din 22 August 1723²⁾.

Prea milostivă Impărăteasă!

După cum găsim orice fericire în izvorul cel nesecat al milei Maiestății Voastre, tot astfel și în nefericire, în doliu și nenorocire nu avem alt adăpost decât la Maiestatea Voastră. Fără multe cuvinte, cădem prea umiliți la

¹⁾ П. Пекарский. Op. cit., vol. I, pp. 576—577.

²⁾ П. Пекарский. Op. cit., vol. I, p. 577.

picioarele Maiestății voastre, o văduvă amărită și ceilalți orfani săraci, dându-vă de știre, prea milostivă Stăpână, că în luna lui August deacum în 21 de zile, după amiază, credinciosul rob al Maiestății Voastre, soțul meu și părintele nostru, Dimitrie Cantemir, după o lungă și grea boală (fiind în satele Sevschie) sfârșit-a cursul acestei vremelnice vieți, și s'a mutat la cea veșnică. Deaceea cu lacrimi rugăm pe Maiestatea Voastră, să nu fim îndepărtați dela înalta milă a Maiestății Voastre ca să nu pierim cu desăvârșire întru această durere. Despre înmormântarea trupului lui, pe care zilele acestea îl vom duce la Moscova, vă rugăm cu multă umilință spre a aduce la știința Maiestății Sale imperiale și ce va binevol să dispună Maiestatea Sa, să hotărască printr'o poruncă.

Ai Maiestății Voastre prea plecați robi:

Matei Cantemir

Principesa Nastasia Cantemir

Șerban Cantemir

Principesa Maria Cantemir

Antioh Cantemir

Principesa Smaragda Cantemir

În Dmitrievscoe, August în 22 zile 1723.

LXI

Scrisoarea Anastasiei Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 7 Octomvrie 1723¹⁾.

Domnul meu, Alexei Vasilievici,

Scrisoarea d-voastre, a stăpânului meu, trimisă din Petersburg la 4 Septemvrie trecut am primit-o la timp, pentru care vă aduc, Domnul meu, mulțumiri și vă rog ca și pe viitor să nu fiu lăsată de bunătatea d-voastre în situația mea nenorocită de astăzi. Că binevoiți a-mi scrie că din bunătate veți solicita o hotărâre ca să se plătească salariul cuvenit răposatului, iubitului meu soț, vă rog cu supunere să arătați bunătatea d-voastre, pentru care vom fi obligați să vă servim, stăpânul meu, deasemenea vă rog să aveți în vedere și alte nevoi ale mele în nenorocirea mea, despre care va vorbi amănunțit Vasilie Mihailovici Guriev. Vă rog, Domnul meu, nu mă lăsați cu ajutorul bunătății d-voastre, pentru care suntem obligați a vă servi cu mulțumire cu întreaga familie.

În celelalte rămân gata pentru a vă servi

Principesa Anastasia Cantemir.

Din Moscova, 5 Octomvrie 1723.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

LXII

*Cererea lui Antioh Cantemir către Petru cel Mare, din 25 Maiu 1724*¹⁾.

Prealuminate, atotputernice Impărate și autocrat a toată Rusia,
Petre cel Mare, părintele patriei, stăpâne prea milostiv,

Am mare dorință de a studia, și simt înclinarea de a căpăta știință prin limba latină, și anume știința istoriei celei veche și nouă, geografia, dreptul și ceeace are legătură cu politica Statului. Nu puține înclinări am și către matematică, deasemenea între altele către miniatură.

Dar întrucât susnumitele științe se capătă mai ușor și cu mai mult succes în academiile celebre din țările vecine, se cere și ședere de mai mulți ani acolo și întreținere bănească, dar orfanagiul meu și lipsa extremă de bani sunt cunoscute îndestul Maiestății Voastre împărătești, fără să vi le mai explic.

Deaceea prea supus rog, să ordone înalt stăpânirea Voastră să mi se dea drumul mie preaplecaturii în țările vecine pentru a-mi însuși științele sus amintite, și pentru orfelinagiul meu, după mărinimia Voastră monarhală să mi se dea prea milostiv măcar ceva pentru întreținerea mea acolo.

Al Maiestății voastre împărătești prea plecatul rob

Principele Antion Cantemir.

Data în 25 Maiu 1724.

LXIII

¹⁾ *Memoriul lui Dimitrie Cantemir asupra situației în Țările românești din anul 1717*²⁾.

Informații pe cari ni le-a adus trimisul nostru în Transilvania cu pașaportul Maiestății Sale Imperiale, plecat la 19 Septemvrie 1716 și întors la 3 Februarie 1717.

Despre starea lucrurilor în Muntenia.

1. După prinderea principelui Munteniei, Nicolae Mavrocordato, boierii cari prin muncă și sânguință au contribuit la aceasta, bazându-se pe diploma dată întru fericita pomenire de către Cesarul Leopold, iar mai pe urmă confirmată de către Cesarul de astăzi, toți s'au mutat împreună cu familiile lor în Transilvania, rugând ca prin mijlocirea protecției general-comandantului Steinvel, introducând buna ordine potrivit făgăduelii de mai înainte, să fie pus cu titlul complet al principatului (ca principe) fiul întru fericita pomenire a prințului Șerban Cantacuzino, Gheorghe Cantacuzino, cumnatul nostru adevărat.

¹⁾ П. Пекарский. Op. cit., vol. I, p. 578.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

2. Dar Maiestatea Sa nu numai că nu și-a îndeplinit făgăduela, ci boierii susnumiți au cunoscut jaful și devastarea de nesuferit și fără nici un respect creștinesc a averilor mobile și imobile din partea oastei Cesarului, și în loc de mângâierea așteptată am auzit: cine i-a făcut pe ei să-și lase locurile lor și să treacă în Transilvania? armata nebiruită a Cesarului putea și fără concursul lor să cucerească acele locuri și să le aducă la țara Cesarului.

3. În afară de aceea, boierii Munteni și ceilalți nobili din acea țară prevăzând, că în aceste țări se vor încrucișa armele Cesarului cu ale sultanului, fiecare ce a avut mai scump, adică aur, argint, pietre scumpe etc., tot au adus pentru păstrare în orașul Transilvaniei numit Cronștadt (Brașov). Aceste lucruri susnumitul general-comandant, stricând lacătele și violând peceteile stăpânilor acestor lucruri, le-a luat pe toate și le-a întrebuințat pentru necesitățile Maiestății Sale cesărești, ca și cum ar fi avutul dușmanilor, din care cauză s'au întristat foarte tare toți, și plângându-se despre cele petrecute, cu lacrimi i-au povestit în mod confidențial trimisului nostru, aducându-și aminte și glorificând pietatea și mila Maiestății Sale Imperiale și a întregii armate rusești, pe care au cunoscut-o locuitorii Moldovei în campania trecută cu Turcii.

4. Dar a survenit o confuzie și mai mare, întrucât s'a ordonat ca acel principat muntenesc să fie transformat într-o simplă provincie, și domnitorul să nu aibă titlul de principe sub următoarea condițiune rece: dacă susnumitul principe Gheorghe, fiul lui Șerban Cantemir se va mulțumi cu titlul de guvernator fiind subordonat general-comandantului Transilvaniei, atunci va fi trimis însoțit de armata Cesarului să ia în ocârmuire acea țară.

5. Această condiție a fost respinsă cu bărbăție de către Gheorghe Cantacuzino împreună cu toți boierii, și au spus-o pe față că ei nu pot suporta altă supușenie, decât sub forma domniei independente, cum a fost și sub stăpânirea turcă. La aceasta n'a căpătat nici un fel de răspuns hotărâtor din partea general-comandantului, care s'a scuzat, arătând că el fără ordinul Cesarului nu poate nici făgădui, nici face nimic. Li s'a admis numai să trimită patru deputați ai săi la curtea Maiestății Sale cesarului, ca să capete deacolo răspunsul său definitiv. Dar nu poate fi mare speranță (de reușită), întrucât când acolo eră încă trimisul nostru, general-comandantul a trimis în țara muntenească aproximativ două mii de armată ușoară în frunte cu general-locotenentul baronul Tâj, căruia i s'a ordonat nu să întreție ocârmuirea acelei țări, ci să ia și birul anual rămas, așa cum se luă de către sultan, mai cu seamă dijma și celelalte dări locale, toate să se perceapă fără cruțare.

6. Dar mai rău decât ori și ce (cum povestesc ei cu lacrimi) și mai insuportabil este faptul, că s'a răspândit svonul, cum că s'ar fi îngăduit iezuiților ca mănăstirile și alte instituții, cari le vor plăcea lor, să fie transformate în biserici papistașe și să înființeze colegii, însă ordinul Cesarului sau al Episcopului încă n'a fost făcut cunoscut.

7. Adunarea mai susnumiților boieri munteni și a tuturor episcopilor și a altor persoane din cler văzându-și situația în astfel de încurcătură s'au confăcut împreună și în taină s'au legat cu jurământ și cu anatemă bisericească, că dacă deputații trimiși la curtea Maiestății Sale Cesarului nu vor putea obține ca domnia acestui principat să fie independentă și Gheorghe Cantacuzino să fie principele lor după obiceiul strămoșesc, au hotărât unanim să suporte ori și ce persecuție chiar captivitatea și în acest scop să se împartă în alte țări și să ceară cu respect protecția altor monarhi. Îndeosebi mă însărcinează pe mine să intervin pe lângă Maiestatea Sa Imperială.

8. Și cu toate că din cauza fricii, ei nu-și manifestă intențiunile lor în scris, dar au comunicat verbal cunoscutului nostru despre situația lor încurcată cu scopul de a ni se aduce la cunoștință, dorind a afla părerea noastră, ce să facă în asemenea încurcătură, văzând clar, că ei nu pot trăi sub stăpânirea germană, și mai cu seamă știind că sub Cesari ei vor avea de suferit mult mai mari greutatea decât sub Turci.

9. Celelalte, cari mai mult se referă la interesele Maiestății Sale Imperiale, temându-se ca aceasta să nu părtundă sub formă de povestire sau știre în popor, ceea ce i-ar duce la mari nenorociri, au rugat să aduc despre aceasta la cunoștința Maiestății Sale Imperiale verbal, la ce voi așteptă la Sanct-Petersburg ordinele Maiestății Sale Imperiale.

Despre starea lucrurilor în Moldova.

1. În Moldova Cesarii au ocupat unele locuri muntoase: Ocna, Bacău, Naliz (Haleș?) și mănăstirea părintelui nostru Constantin Cantemir, care se găsește la distanță de trei ore dela Focșani spre Transilvania, precum și vechea mănăstire Cașinul. Boierimea și locuitorii acestor țări sunt jefuiți complet și vrând-nevrând au plecat în Transilvania și s'au plâns general-comandantului despre jafurile din partea Cesarilor, arătând că ei n'au arătat nici un fel de ostilitate și au rugat, ca moșiile luate dela ei să li se restituie, dar n'au căpătat nimic în afară de promisiuni vagi și deșerte.

2. Aceștia, cari au plecat în Transilvania îmi fac o scrisoare de rugămintă în care nu tocmai pe față, dar clar roagă protecția Maiestății Sale Imperiale,

exprimându-și dorința prin următoarele cuvinte: să fie o singură turmă și un singur păstor.

3. Deasemenea și boierii cari au rămas în Moldova pe lângă principele său și sunt ținuți înconjurați, ca în captivitate, de către Turci și Tătari, pe două căi ne-au trimis știri de două feluri: Una către Excelența sa general-maiorul Cantacuzino (despre care mărturisește scrisoarea lui către noi), din care se vede că boierimea refugiată în păduri și locuri ascunse din Moldova a ținut sfat și roagă să mi se aducă la cunoștință mie și prin noi Maiestății Voastre despre situația lor nenorocită. A doua prin arhimandritul mănăstirii Suceava, trimis de însăși mitropolitul, care arhimandrit se găsește acuma pe lângă noi. În scrisori către mine și către Maiestatea Voastră el nu scrie nimic, având în vedere greutatea călătoriei, și luând în seamă că însăși arhimandritul dacă va îngădui Maiestatea Voastră va aduce la cunoștință personal sau va binevoi (Maiestatea Sa) să-l întreb eu despre toate și pe urmă să raportez Maiestății Sale Imperiale.

4. Din boieri (cari fiind forțați de către principele de astăzi de a urmă spre Prut împreună cu armata turcă) unul și anume Sturza, marele vornic, cu consimțământul tuturor a trimis la mine pe cei doi fii, pe cari i-a avut, fără nici un fel de scrisori și fără nici o poruncă și povață, ei fiind încă mici de ani; li s'a poruncit numai de către părinte din tabără, ca ei să treacă în Polonia și acolo, ca și când n'ar ști unde-s, să mă caute pe mine și imediat să vie la mine. După ce au venit la mine, au fost întrebați de ce în asemenea împrejurări grele au luat asemenea cale; ne-au răspuns scurt: ni s'a poruncit să mergem la tine. Celelalte (cuvintele tatălui lor) vor fi cunoscute toate în ce privește situația de aici principelui și Maiestății Sale, când noi fiind luați cu forța în armata turcă, trimitem copiii noștri Maiestății Sale.

5. În afară de aceasta trimisului nostru i s'a comunicat cu consimțământul general al tuturor boierilor, că jurământul de fidelitate Maiestății Voastre Imperiale pe care l-au depus în mijlocul bisericii, îl vor păstra până la sfârșit. Se tem foarte mult de persecuțiile violente ale Cesarilor în primăvara care vine și ca nu cumva Maiestatea Sa Cesarul să pretindă supușenia Moldovei. Cu umilință roagă ca Maiestatea Sa imperială în această situație nenorocită să nu-i îndepărteze dela protecția sa monarhală. Ca dovadă a credinții lor este că dacă Maiestatea Sa va binevoi să dispună prin mine, toți lăsându-și patria lor, fără nici un regret, doar dacă ar fi ținuti în lanțuri de către Turci, cu bucurie ar veni la bine sau la rău (ferească Dumnezeu) și vor trece sub prea milostiva protecție a Maiestății Sale Imperiale. Dacă însă vor fi lipsiți de această speranță ei sunt hotărâți mai bine să treacă Dunărea în veșnica

sclavie turcească, decât să stea sub stăpânirea nemțească, sub care ei ar pierde (cum s'a văzut cu Muntenia) nu numai libertatea de care ei s'au bucurat atâtea veacuri chiar sub Turci, dar prevăd că li s'ar știrbi și religia ortodoxă.

6. Comandantul principal al armatei moldovenești, care în campania dela Prut eră cu noi, trăind încă deatunci la granița poloneză, îmi scrie în numele întregii armate, rugând să-i dau un sfat, ce să facă, fiindcă unii din ei nu mai pot suportă mizeria și se înclină spre făgăduințele nemților; ceilalți mai statornici așteaptă răspunsul meu definitiv.

Din Constantinopole.

1. Am primit știrea nu numai dela negustorii greci, cari vin dela Țarigrad, în Transilvania, ci și dela o oarecare rudă a noastră, că Turcii au o frică foarte mare, stau la îndoeală și nu știu ce să facă — să mai continue războiul sau să ceară la Cesar încheierea păcii. Dacă vor cere pace, li se vor impune condițiuni insuportabile din partea Maiestății Sale Imperiale, adică de a cedă Belgradul, principatele Moldovei și al Munteniei și întreaga curgere a Dunării până la Marea Neagră, ceea ce ar fi pentru ei (Turci) egal cu încătușarea benevolă de mâini și de picioare. Cu Nemții și cu Venetienii ei încă ar mai putea continua războiul, dar se tem de armata rusă, ca nu cumva să intre în regiunile lor și mai cu seamă că știu că în Polonia stă un corp destul de mare. Zidurile cetății Hotinului care au căzut, încă nu-s reparate și poate numai în vara ce vine se vor îndreptă, din care cauză au o frică foarte mare. Oastea care o apără, atât ienicerii cât și spaghii, fug câte unul, câte doi. Același lucru se povestește și despre Bender.

2. Un oarecare căpitan al oștirii ungurești ușoare, ce să chieamă catanii, a fost trimis cu vreo trei sute de oameni să devasteze locurile de pe lângă Focșani, la hotarul muntenesc, și a avut ordin dacă va putea să ajungă până la Brăila. Acest (căpitan) când i s'a spus de către țăranii munteni, că nu departe se găsește armata turcă, n'a crezut și s'a îndreptat spre Brăila. N'a mers nici două ore și a dat peste 2000 de turci și de tătari și în urma unei ciocniri ungurii au fost bătute, au luat-o la fugă și s'au închis în Focșani într'o mănăstire de piatră, unde au fost asediați de către Turci și Tătari, și neavând pulbere și gloanțe toți au căzut împreună cu căpitanul lor în mâinile dușmanilor.

LXIV

Memoriul lui Dimitrie Cantemir adresat, probabil lui Petru cel Mare, în chestiunea Țărilor românești, la anul 1718 ¹⁾.

Mijloace pentru ajutorarea poporului nostru ajuns în nenorocire.

1.

Intrucât unii insistă să se apere cu arma deschisă în vremea de astăzi nevoile acestui popor, s'ar putea pierde mai mult decât câștigă, fiindcă nimeni care are judecată sănătoasă n'ar sfătui ca ajutându-i pe alții la nevoi, ar aduce nevoi la ai săi. Dar iată (în ce constă chestiunea):

2.

În chestiuni cari privesc Statul și Maiestatea sunt trei principii cari se pot discuta: statornicia cuvântului dat, onoarea Maiestății și interesul de Stat; în aceste chestiuni trebuie procedat în așa fel, ca prin înflorirea și păstrarea unuia din ele, să nu se aducă vre o știrbire sau vre un neajuns altuia. Aceasta stabilind

3.

mergem mai departe, ca să găsim o modalitate, să ajutăm acest popor nenorocit în așa fel, ca să se păstreze și puterea cuvântului, să strălucească și cinstea Maiestății și Statul angajându-se în alte lucruri să nu sufere. Smerita mea expunere este următoarea:

1. Maiestatea Sa nu demult prea milostiv a făgăduit că prin scrisoarea sa împăratească va confirma, că el niciodată nu va lăsa poporul nostru fără ajutor. Dar judecând că în vremea de astăzi e greu de a le da leafă sau a le ajuta deschis (cu arma), a binevoit să dispuie să plece în Polonia ca să dau speranță acestor nenorociți, ca să rabde greutățile pe cari le vor avea de învins măcar până la anul viitor. La anul viitor li se va da tot ajutorul posibil cu armata Maiestății Sale. Deaceia cred că este foarte necesar să plece în Polonia în primăvara aceasta de unde aş putea anunța acest popor în siguranță și ne-fiind suspectat din partea dușmanilor despre ajutorul și protecția Maiestății Sale Imperiale.

2. Dar în realizarea acestor lucruri n'ar fi bine să fie pus în curent tot poporul. Cred că ar trebui ca eu să-i pun în curent numai pe cei mai de seamă, adică pe mitropolitul și pe unii din boieri, a căror credință și fidelitate ne este cunoscută, prin oameni cunoscuți și nu prin scrisori, iar ei având aceste speranță și cunoștință despre promisiune, ar da sfat poporului și i-ar convinge să stea la locurile lor până la timpul fixat.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

3. Dacă însă unii vor opina că prezența mea în Polonia va da naștere la oarecări bănueli din partea Turcilor și înainte de sosirea timpului fixat se va începe ceva contrariu, pentru evitarea acestor bănueli sunt mai multe modalități.

1. *Polonia* este o republică liberă și ori și cine poate intra și ieși din ea liber, ceea ce este cunoscut tuturor.

2. Noi avem familia noastră (rubedenia) în Transilvania și ar trebui să avem din partea Maiestății Sale Imperiale pașaport, cum că noi am avea nevoie să mergem din Polonia în Transilvania; și mai cu seamă că avem acolo pe soacra, care are aproape șaptezeci de ani, și care cere prezența mea acolo pentru facerea unui testament și pentru împărțirea averii ei mobile și imobile.

3. În afară de aceea, noi avem o sumă destul de mare de bani comună, parte din care se găsește cu iscălitură la Cesarul Leopold, parte la soția lui Brâncoveanu, luată de mine, fostul domnitor al Munteniei, care dacă nu va fi confirmat prin testamentul soacrei noastre, dacă ea se găsește în viață, se vor pierde pentru vecie.

4. Dacă nevoia ne va face să ne zăbovim mai mult timp în Polonia, mai este încă și altă justificare dreaptă, fiindcă în timpul domniei întru fericita pomenire a tatălui nostru, Ioan Sobeschi, regele Poloniei, a luat moaștele Sf. Ioan de Suceava cu multe pietre prețioase date de către părintele nostru și de către alți domnitori. Și acum îmi scrie mitropolitul Moldovei și roagă ca prin intervenția Maiestății Voastre imperiale, aceste moaște să fie trimise de acolo la Chiev. Și folosindu-ne pe față de acest prilej fără a da de bănuț s'ar putea face prin oameni credincioși pe ascuns ori și ce corespondență în siguranță și cu certitudine.

5. Intrucât Maiestatea Sa Imperială prea milostiv mi-a dat libertatea de a scăpa pe fratele meu din robia turcească, cred că aceasta nu-se va putea face decât dacă mă voi duce în Polonia sau Transilvania de unde îi voi putea scrie mai des și în mai multă siguranță și voi putea primi scrisori dela el și vom judeca împreună despre modalitatea de a-l elibera. Pentru acest scop, rog pe Maiestatea Sa Imperială, de a-mi da o scrisoare de recomandare către ambasadorul extraordinar al Maiestății Sale regale franceze în Olanda, către d-l de Șatnov, (Chateaufort) prietenului vechiu al nostru și al părintelui nostru, deasemenea și către Maiestatea Sa creștină regală. Nu cred că fratele meu ar putea fi eliberat de acolo fără primejdie, decât numai în corăbii cari se găsesc sub protecția Maiestății Sale regale franceze, numai acestea intră și ies liber astăzi din Țarigrad. În afară de aceea, fiindcă eliberarea lui este un lucru greu, natural că aceasta nu se poate face decât cu foarte mari cheltuieli, și după

părerea mea, nu este suficient să fiu eu acolo. Deaceea pentru eliberarea lui cer milă din partea Maiestății Sale cât îi va pune în inima Maiestății Sale Imperiale Dumnezeu.

Zilele acestea a sosit aici din Țara moldovenească arhiepiscopul Romanului, care văzând devastarea întregului principat din partea Cesarilor, precum și a Turcilor și Tătarilor, biserici și mănăstiri distruse prin foc și mai bine de 8000 ¹⁾ de suflete luate în captivitate, făcând sfat cu alți doi din cei dintâiu, a venit aici să ceară Maiestății Sale Imperiale milă și protecție. Povestește că săracii locuitori deacolo nu mai pot suferi tirania, dacă nu-i va ajuta Dumnezeu într'un chip oarecare și Maiestatea Voastră Imperială.

Principele moldovenesc deacum, Racoviță, a cărui soție și copii sunt ținute la Țarigrad ca ostatici, fiind disperat de lipsa ajutorului creștinesc, se arată mai mult credincios sultanului și a devenit el însăș tiran fără milă și fără frică creștinească, și-i lasă pe Turci și pe Tătari să se năpustească și să-și bată joc de acești săraci.

LXV

Scrisoarea lui Ion Neculce către cancelarul Golovchin, din 27 Noembrie 1718 ²⁾.

Prea luminate al meu făcător de bine, Măria ta, Graf Golovchin, cu multă plecăciune mă'nchin Măriii tale.

Dau știre și țipliculesc (suplicuesc?) Măriii tale de amarul și greul păcatelor noastre celor multe, ci-au rămas în pământul nostru pân la acest cias de nu să mai ridică, care am tot nădăjduit din cias în cias pe marea mărirea puterii și milosului sudar creșcinesc, ca oricum și cu ce de fel mijloace, nu ne va da uitării, să ne lasă în focul cel nestâns la păgân să rămânem să perim. Văzând că au sfadă păgânii și cu alți monarhi nădăjduem și noi tare că va mijloci puternicul împărat de ne va scoate și pe noi dintr'acest foc. Acum înțeleasem că păgânii cu alți monarhi s'au așezat și s'au împăcat; numai pentru pământul nostru Moldovii nimea nu s'au pus. Șciindu-ne că ni-am dat protecției prea sâninatului mării Impăratului creșcinesc pravoslavnic, când au venit mărirea sa la noi în țară, acum păgânii văzând că nimea pentru noi nu se pune nici se pomenește ni-au cuprins de toate părțile, de ni-au luat pământul și ni-au încungiurat toate granițele țării care numai am rămas cu

¹⁾ In scrisoarea din Ianuarie 1718 a lui Cantemir către Petru cel Mare, este vorba de 80.000. Probabil că cifra din memoriul lui Cantemir e mai aproape de adevăr.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

suspin la Dumnezeu de cătăm cu ochii în sus, iar altă nădejde di pre nici o parte nu avem; și ne eu femeile și copiii de-i busurmănesc, ș'am rămas numai cât Dumnezeu ne crede, de multe prăzi și nevoi am sărăcit; să fugim, să lăsăm locul-n'avem unde, ce acmu la noi atât au rămas or toți de vii să ne îngropăm, or să ne busurmănim; ce ne rugăm măririi împăratului să fie milostiv asupra noastră, ca un monarh slavnic ce este pe toți creștinii pravoslavnici să nu ne lase să perim, că noi cu câtă puțință am avut la vreme când au vinit mărirea sa la noi în țară cu mare bucurie ni-am închinat măririi sale și ni-am nevoit spre slujbă ca tot sângele nostru să-l vărsăm pentru libovul legii Măririi Sale cu mare dreptate n'am avut dela Dumnezeu cias la acea vreme. Acmu pentru acea deatunce perim cu toții. Unii sântem lipsiți din pământul nostru deatunce, dela acea vreme p'în țări streine cu mare lipsă și fără nici o așezare, alții cari sânt în țară (ii) pierd păgânii, ș'ar vre să fugă și n'au unde, văzându-ne la noi cei înstrăinați, că trăim cu mare lipsă fără nici o așăzare, ce ne rugăm prea sfântului Sudar cu toții să facă milă cu noi de neste (este) cias acmu cu alt posob (?) să facă voină cu Turcii, sau să pomenească Mărirea Sa să ne rădice Hotinul din spate și să ne lasă în obiceiile cele vechi. Ne rugăm Măriei Sale să fie milostiv să ne de o bucată de loc unde s'ar socoti de o parte cum este pe Nipru or din sus de Chiev or din gios vo două polcuri supt protecția Măriei Sale cneazului Dimitrie Cantemir, Domnului nostru, care cum ar scăpă din păgân să aibă razăm la acel loc supt mila împărăției să-și chivernisească vieața păn la dată și cias, că s'au umplut țara leșască de podanii noștri, iar de noi de boierii este greu și nu putem să fim podani de n'a fi mila împăratului cu noi numai ne caută să ne busurmănim, ce ne rugăm Mării tale să stai la Mărirea sa împărătească să ne scoți răspuns și ni-l va trimite la noi Măria sa cneazul Dimitrie Cantemir Domnul nostru și mila lui Dumnezeu cu Măria ta.

A Mării tale mai mică slugă *Ion Neculce*, biv hatman Moldavschii i gubernator Suceavschii mă închin Mării tale împreună și cu alți boieri moldoveni.

U Nijboj Noebr. 27.

LXVI

Testamentul lui Dimitrie Cantemir ¹⁾.

Sănătate bună, prea milostivă stăpână Împărăteasă,

1. Fiica mea Maria Dimitrievna va aveà la ea diamantele și alte pietre și lucrurile pe cari i le-am făcut deosebit și i le-am dăruit ei; deasemenea toate

¹⁾ О. Беевъ. Оп. cit., pp. 306—310.

diamantele, pietrele și hainele pe cari le făcusem întru fericita pomenire surorii ei Smaragda și pe care i le-am dăruit fiicei mele Maria, pentru cari are și scrisoare la mână; deaceea la acele lucruri să nu se amestece frații ei și copiii mei și fiica mea Smaragda care s'a născut din soția mea Anastasia Ivanovna. Toate aceste lucruri cred că valorează până la treizeci mii de ruble, ori mai mult, ori mai puțin.

2. Când eram la Moscova a cerut-o în căsătorie principele Ivan Grigorievici Dolgorucov, ceeace mi-a spus-o de câtev? ori mie și soției mele; eu eram înclinat spre aceasta, dar fiica mea n'a voit, întrucât principele Ivan Grigorievici n'avea nici un rang în slujba Maiestății Sale. Dacă principele Ivan Grigorievici s'a logodit deja, eu las soarta fiicii mele în mila lui Dumnezeu, la bunătatea și îndurarea Maiestății Voastre.

3. Din fiii mei și anume din Mateiu, Constantin, Șerban și Antioh, vreau și rog să-mi fie unul moștenitor din cei trei (în afară de Mateiu), cum se prescrie în legi, și din acești trei socotesc, mai bun pe Constantin, iar având în vedere că în privința inteligenței și științei cel mai bun din toți este acel mai mic, dacă mai pe urmă nu se va schimba în rău, aveam intențiunea să-l las pe el moștenitor. Dar și în chestia aceasta rog (a dispune) pe Maiestatea Voastră, ca după cum se vor purta să alegeți ca moștenitor pe cineva din acești trei, adică pe Constantin, Șerban și Antioh, când vor atinge vrâsta egală după aprecierea Maiestății Voastre.

4. Din veniturile satelor mele, din alte înțepinderi și din salariul Maiestății Voastre (dacă va mai rămâne) să se dea câte trei mii de ruble pe an pentru instrucția copiilor, față de care să arătați mila Maiestății Voastre și să-i trimiteți în alte țări, unde va crede Maiestatea Voastră. Și până când nu vor fi încercați în știință și alte deprinderi, cari sunt necesare împăratului și Statului, să nu fie rânduiți ca moștenitori.

5. Soția mea Anastasia Ivanovna să aibă ea toate diamantele, hainele și alte lucruri pe cari i le-am donat ei înainte și după nuntă; copiii mei să nu aibă amestec în acele lucruri, numai cu o singură condiție, ca ea să le păstreze ca zestre pentru fiica mea Smaragda.

6. Cum a fost înțelegerea mea când m-am logodit cu soția mea Anastasia, cu toate că această treabă am lăsat-o la discreția părinților ei, mama ei, principesa Irina Grigorievna, i-a făgăduit până la cinci sute de dvoruri (familii de robi), iar mai pe urmă principele Ivan Iurievici a confirmat tuturor să-i dea (ei?) tot avutul mobil și imobil, (cum o dovedesc scrisorile lui trimise din Ucraina), dar asupra acestui lucru eu n'am nici un fel de pretenții. Ceeace va vrea tatăl să-i dea fiicei și nepoatei sale, cu acelea să rămână. Numai fiica

mea să fie crescută și educată după condiția ei; dacă Dumnezeu îi va da viață să caute să găsească un bărbat bun, cinstit și neîndoios în credința împăratului.

7. Nepotului meu Grigorie Bantâș, care nu demult a venit din țara noastră, din banii întreprinderilor mele să i se dea cinci sute de ruble, și rog pe Maiestatea Voastră să fie primit ca paj, fiindcă sper că va fi cuminte, capabil pentru ori și ce știință și deprinde orice repede.

8. Celelalte lucruri casnice ale mele și animalele care se găsesc în Moscova și la țară, și toată gospodăria să fie date sub supravegherea cămărașului meu Antioh Pavlov, până când va fi orânduit moștenitorul meu, iar pentru supravegherea lui Maiestatea Voastră să binevoască a numi pe cineva din persoanele venite (din Moldova), ca la fiecare șase luni să-i vadă socoteala, și ce se va mai ivi să se predea în mâinile lui și să se înscrie în condică fiecare lucru aparte.

9. Cămărașului Antioh să i se dea din veniturile mele pentru întreținere câte o sută ruble în fiecare an, iar în natură (rezerve) cât va avea nevoie și aceasta să i se dea atunci, când va servi copiii mei pe lângă casă, așa cum m-a servit pe mine cu credință și neprihănit dela Constantinopole și până acum.

10. Dacă se va întâmpla să mor pe drum, rog ca păcătosul meu corp să fie trimis la Moscova și înmormântat în mănăstirea grecească aproape de prima mea soție. La înmormântarea mea să nu se facă nici un fel de cheltueală nefolositoare cu ceremonialul (cum este obiceiul acum), să slujească numai un arhiereu, un preot și un diacon; deasemenea și în celelalte zile în cursul anului să se facă după obiceiul bisericesc și după putință să se împartă cerșetorilor și pușcăriașilor milostenie.

11. Față de fratele meu Antioh din Constantinopole să fie mila Maiestății Sale. Pentru serviciul meu credincios să i se dea măcar câte cinci sute de ruble pe an, iar el potrivit promisiunii sale și jurământului sper că va servi acolo cu credință. Dacă împăratul nu va binevoi să-i dea din visteria sa, moștenitorul meu să-i trimită această sumă din veniturile mele; aceasta pentru că eu trecând în serviciul Maiestății Sale, am fost cauza că fratele meu a căzut în disgrăția sultanului, și pe viitor nu există nici o speranță ca el să se poată întoarce în Principat sau să-și întreție casa sa în mod cinstit.

12. In cele din urmă mulțumesc Ziditorului și Dumnezeului meu că la sfârșitul vieții mele mă pot socoti fericit: întâiu, că am scăpat de necazurile acestei lumi în mâinile monarhului ortodox; al doilea, că copiii mei nicideată nu vor vedea furia mahomedană; al treilea, sper, că serviciile mele credincioase nu vor fi uitate, și copiii mei nu vor fi lăsați și îndepărtați. Și, în sfârșit, Dumnezeu să ție stăpânirea Voastră neclătinată întru întărirea credinței

pravoslavnice și pentru slava lui Dumnezeu-Tatăl, lui Hristos Mântuitorul și Duhului sfânt, îndeplinitorul. Amin.

LXVII

Diploma de membru dată de către Academia din Berlin lui Dimitrie Cantemir ¹⁾.

Praeses, Propraeses et Directores Regiae Borussiae, quae Berolini condita est, societatis scientiarum, omnibus quorum interest notum testatumque facimus.

Si quando Parnassus reviruisse et post rigidas, quas subinde expertus est, hiemes, furentesque irruentis barbarici tempestates, frondosum verticem in auras extulisse dici potuit, id nostrorum temporum felicitati merito vindicamus. Rediere felicia saecula, quibus praetium eruditioni, et honor bonarum artium cultoribus seu post liminio restituta conspiciuntur. Certant inde ab avorum memoria viridissima ingenia, ac velut Olympio igne incensa faciem ab Antecessoribus acceptam quam longissime proferre impetu quodam contendunt. Crescit ardor studiis contententium et continuis progressibus incitatio plus ultra in dies connititur. Favet incrementis maximorum Regum gratia, qui auctoritate et opibus sublevant ad summa tendentium conatus, nec contenti singulorum industriam excitare, ceu agmina eruditorum conscripta expugnandae felicius ignorantiae in aciem emittunt. Unum restabat, quod Platoni in votis fuisse legimus: ἡ τοὺς Φιλοσόφους βασιλεύειν, ἡ τοὺς φασίλεις Φιλοσοφεῖν.

Sed hoc quoque, optandum magis quam sperandum, eo tempore quo Marti quam Palladi litare magis Regium censetur, impletum admirantes contuemur, dum serenissimus et celsissimus Demetrius Cantemirus S. Rossiaci Imperii Princeps, nec non terrarum Moldaviae haereditarius Dominus quanto rariore, tanto laudatore exemplo, suum cum indagatoribus scientiarum illustre nomen profiteri, suaeque accessione societati nostrae splendorem et ornamentum eximium inferre dignatur. Gratulamur merito nobis novam felicitatem, tamque propensam laudatissimi Principis in nos studiaque nostra voluntatem venerabundi agnoscimus. Atque ut eius rei publicum extaret monumentum, ex decreto concilii in acta Telato potestate a serenissimo fundatore in nos collata, praesentes literas consulta subscriptione sigilloque Societatis maiore comunivimus. Dabantur in regione Dorotheopolitana, urbis Berolinensis di XI. Julii, anni a reparata salute MDCCXIV.

Joh. Carol Schott.

Serenissimi et Potentissimi Prussiae Regis Consiliarius ab antiquitatibus et Bibliotheca, Regiaeque scientiarum societatis P. T. Propraeses.

¹⁾ Beyer. Op. cit. pp. 315—316.

LXVIII

Decizia Sinodului rus în chestia cărții lui Dimitrie Cantemir «Sistemul religiei mahomedane»¹⁾.

Trebuește cerut la prealuminatul autor, să ne expună în scris: tot și fiecare lucru în parte din cele zugrăvite în lucrarea lui, sunt drepte și cunoscute nu numai la poporul de jos, ci și la cei aleși din adepții lui Mahomed, și ele se consideră ca adevăr de confesiunea lor? Și de urde a cunoscut acestea autorul? Dela scriitorii acestei secte sau dela creștini, și cine sunt aceștia, sau ceilalții sau și unii și alții la un loc? Și dacă autorul ne va da o asemenea scriere, se va tipări la începutul sau sfârșitul lucrării. Dacă aceasta nu se poate, trebuește cerut dela autor să mărturisească în scris, că a luat acestea în lucrarea sa nu dela scriitori oarecari, ci din legendele cele mai răspândite în popor la mahomedani, cunoscute și știute de toți și din gura mai multor bărbați, cunoscuți în această sectă. Și această mărturie a lui, scrisă cu mâna proprie sau semnată, se va tipări la începutul sau sfârșitul lucrării.

Acestea le cere Sf. Sinod nu de geaba și nu fără rost, ci din două cauze principale, dintre care prima este, ca nu cumva mahomedanii, dacă ceva s'ar răspândi de către noi despre secta lor, ca luat dela ei, mai cu seamă dacă aceasta li este aproape, sau se crede de ei, vor avea ocazie prielnică de a se plânge și a ne dezaproba ca pe niște calomniatori mincinoși și fără

Требовати надлежить отъ сiятельнѣйшаго автора, дабы на письмѣ намъ изъявилъ: вся ли и каждое по единому въ дѣлѣ его изображенная, яко извѣстная и твердая не токмо отъ простолюдства, но и отъ избраннѣйшихъ Мухамеду послѣдующихъ содержатся и яко истинная исповѣданiемъ ихъ утверждаются? И откуда авторъ о сихъ извѣстися? Отъ писателей ли оныя секты или отъ христіанъ, и кто суть сiи, или оныя, или обое поимянно? И аще таковое о свидѣтелѣхъ писаніе покажетъ авторъ, напечатается оное въ началѣ или въ концѣ дѣла.

Аще еже сіе быти не можетъ, требовати надлежить отъ автора, да поне засвидѣтельствуется писаніемъ, яко нѣкая въ своемъ дѣлѣ не отъ писателей коихъ либо, но отъ сказанiй, у махомеданъ въ народѣ употребительнѣйшихъ, всѣмъ же знаемыхъ и пріятыхъ и отъ устъ множайшихъ мужей, въ сектѣ оной знаменитыхъ, пріялъ. И сіе его свидѣтельство, своеручно написанное или подписанное, въ началѣ или въ концѣ дѣла напечатано будетъ.

Сихъ же отъ автора Святѣйшій Синодъ требуетъ не всуе, и не безъ важности, но двухъ ради важнѣйшихъ причинъ, отъ нихъ же первая есть, да не како мухамеданамъ, аще бы что отъ насъ о сектѣ ихъ разславлено было, аки пріятное отъ нихъ, обаче оное ниже предано имъ есть, ниже вѣруется ими, удобный подастся случай жалитися и порицати насъ, яко лживыхъ и

¹⁾ П. Пекарскій. Ор. cit., vol. I, pp. 567—569.

rușine; deasemenea a țipă, că noi fără nici o pricină și dovezi evidențiale am alunecat spre răutate și inventând batjocori, îi supărăm pe dușmani. Din care cauză va fi, că ei mai mult se vor încredința de nelegiuirea lor și în desertăciunea de cuvinte nebună, ca în adevărul cel nebiruit și tare, vor triumfa cu mai multă mândrie. Chemarea noastră este de a dori, rugă și cât se poate de munci și duce grija mântuirii tuturor, și mai cu seamă trebuie să ne păzim ca să nu dăm pildă necredincioșilor de lipsă de blândețe.

A doua cauză a cererii este, ca nu cumva noi înșine și creștinilor, bărbaților iscușiți în toate lucrurile, ca foarte înclinați spre credință ușoară, să le arătăm discuții inutile, ușoare și demne de răs, dacă dispunem să se facă cunoscut ceva tuturor prin tipografie, măcar despre o sectă nebună și necredincioasă în toate, mai cu seamă când ea arată că în părerile sale este o invenție calomnioasă și străină a altora.

Și întrucât toate cărțile, cari apar din această tipografie la început au cunoscuta noțiune, că se zice că sunt tipărite din ordinul împăratesc, trebuie să ne păzim foarte mult, chiar să avem teamă, ca nu cumva tipărind aceste legende, care n'au o mărturie dreaptă, să fie departe de religia istorică și să fie supusă batjocorei și râsului celor pedepsiți în înțelepciune și însăși numele sfânt al augustului nostru stăpân ar fi expus ușor la necinstire, fiindcă trebuie să se creadă și să se cetească ceea ce s'a scris din porunca lui.

безстыдныхъ клеветниковъ, купно же и вопити, яко мы въ недостатку причины и оскуденіи явныхъ доводовъ, къ злохитрію уклонилися и, вымысливъ поруганія, супостатомъ досаждаемъ. Отчего будетъ, что болѣе въ нечестіи своемъ утвердятся и о безуміѣишемъ своемъ суесловіи, аки о крѣпчайшей и непрепобѣдимѣйшей истинѣ, кичливѣе восторжествуютъ. Наше же званіе есть желати, просити и елико быти можетъ трудится и пещися о спасеніи всѣхъ, колыми паче блюстися подобаетъ, да не подадимъ соблазнъ непреклонства невѣрнымъ.

Другая требованія причина есть, да не како насъ самихъ и христіанамъ искусныхъ во всякихъ вещьхъ мужемъ, аки зѣло къ легковѣрству преклонныхъ, разсужденія же праздныхъ и посмѣянія достойныхъ и легкосердыхъ, аще что печатнымъ тисненіемъ обнародовати повелимъ, хотя о сектѣ по всему безумной и нечестивой, обаче оная отъ своихъ мнѣній то весьма чуждо и по клеветѣ себѣ отъ другихъ вымыслено быти изъясляетъ.

И понеже всѣ изъ типографіи нашей происходящія книги сіе знаменитое въ началѣ имутъ начертаніе, яко по повелѣнію Императорскому напечатаны быти глаголются, всячески блюстися намъ подобаетъ, паче же и бояться, да не како сицевая сказанія печатая, яже не имутъ правильного свидѣтельства, отъ вѣры исторической далеко отстоятъ, поруганію же и посмѣянію въ мудрости наказанныхъ подлежатъ и самого Августѣйшаго Государя нашего священному имени безчестное оное наведемъ легкости шарованіе, ибо

Fiind călăuzit de aceste binecuvântate motive, Sfântul Sinod propune aceste două din cele arătate mai sus cereri prea luminatului autor, și roagă omenos ca principele-scriitor să nu se supere de a trimite la aceasta răspuns.

După porunca Sf. Sinod a semnat consilierul aceluiaș Sinod și protectorul școlilor și tipografiilor Gavriil, arhimandritul Ipatului.

вмѣнится Его Величество вѣрити и удостовѣрять, яже по повелѣнію Его напечатана читатися будутъ.

Сими убо благословными причинами подвижшися, святѣйшій синодъ обоя изъ вышерѣченныхъ сіятельнѣйшему автору предлагаетъ требованія, и да на оная отвѣтствіемъ довлесотворить писатель-князь не отягчится, челоуѣколюбнѣйше просить. По повелѣнію Св. Синода подписалъ тогожъ Синода совѣтникъ, школь и типографіи протекторъ Гавріиль, архимандритъ Ипатскій.

LXIX

Răspunsul lui Dimitrie Cantemir Sinodului rus, în chestia «Sistemului religiei mahomedane»¹⁾.

Răspuns preacinstului p. arhimandrit și altora al autorului cărțicei numite «Sistemul religiei Mahomedane» să ne bucurăm întru Domnul.

Cererea Sf. Sinod care conține hotărâri, adresată mie sub numele cuvioșiei voastre primind-o cu respectul cuvenit, am cetit-o și răspund.

La prima cerere a Sf. Sinod afirm, că chestiunea numită nu cere alte mărturii, întrucât întregul text expus în această carte dovedește suficient și în multe locuri pe ce argumente se bazează adepții acelei religii: numai să ordone Sinodul să se revadă cu cea mai mare atenție.

La a doua cerere răspund că din aceeași carte Sf. Sinod are răspuns (satisfacție) deplin, întrucât fiind treaba mea editura, nu văd nici o nevoie să mă conving eu ca scrierile mele se le confirm prin noi scrieri. Cine însă este luptător pentru nebunia mahomedană și va încerca să dovedească că întreaga carte sau unele părți ale ei sunt false, pe acesta (cu ajutorul lui Dumnezeu) sunt gata să-l demasc, că mereu se ține de gânduri rele. Din această pricină, cred că nu trebuie să ne temem de creștinii, care cunosc arta limbilor și a obiceiurilor orientale, fiindcă și ei vor mărturisii aceeași ce am expus noi asupra nebuniei lor, cetind în cărțile mahomedane, sau auzind dela însăși mahomedani; ce se vor stăruia să scornească în apărarea lor adepții religiei mahomedane, nu pot să prevăd eu.

¹⁾ П. Пекарскій. Опр. cit., vol. I, pp. 569—570.

La aceia, că n'ar fi fără grijă și temere, ca nu cumva desprețuitorii cărticelei acestea luate sub scutul numelui preamiloștilui nostru monarh, ar spune nebunește ceva împotriva-i și batjocoritor. Vă propun cu supunere părerea, că nu trebuie să cereți semnătura mea, ci să cereți ordinul și încuviințarea prevăzătoare a monarhului, care nepunându-mă pe mine în cunoștință, a ordonat supraveghetorului tipografiei, d-l Abramov, s'o tipărească. În fine adaog, că eu am scris în urma ordinului aceea ce am căutat să știu prin experiența de douăzeci și doi ani. Se va tipări sau nu scrierea mea, întrucât n'a fost consimțământul meu, n'am nici putere. Binevoitorul și sluga cuvioșiei voastre, autor

D. C.

LXX

Decizia lui Petru cel Mare dela 1 August 1711, prin care se dă lui Dimitrie Cantemir titlu de principe rus și se făgăduesc case și moșii¹⁾.

1. Maiestatea Sa sfântă împărătească binevoiește a-l avea în mila sa pe principele Cantemir, boierii și ceilalți ofițeri și-i confera titlul de prealuminat principe al Rusiei lui, principelui Dimitrie, și moștenitorilor lui.

2. Maiestatea Sa împărătească binevoiește a-i dăruî prințului Cantemir case cu curți de piatră în Moscova și de a-i căută sate în acele localități, despre care lucru s'a trimis ordinul Maiestății Sale Ocârmuitorului senat; s'a poruncit să se dea principelui curtea din Harcov cu fermele și cu satele fostului general-maior Teodor Șidlovski cu dvoruri și cu animale și cu toate bunurile deacolo.

3. Maiestatea Sa împărătească binevoiește a luă sub judecata lui chestiunile provenite din certurile principelui cu familia sa; iar pe Români în ce privește chestiunile lor proprii să-i judece principele Cantemir.

1. Его Царское Священное Величество изволяетъ его князя Кантемира, бояръ и прочихъ офицеровъ и Волоховъ, которые нынѣ при немъ, имѣти въ милости своей и титулъ Свѣтлѣйшаго князя Россійскаго содержать ему князю Димитрію и наслѣдникамъ его.

2. Соизволяетъ Его Царское Величество, ему князю Кантемиру въ Москвѣ домъ съ каменными палаты дать, и деревни въ тамошнихъ мѣстахъ пріискать, о чемъ посланъ Его Величества указъ къ правительствующему тамъ Сенату; а въ Харьковѣ велѣно ему князю дать дворъ же съ фольварки, и деревни, бывшаго тамо Генераль-Майора Теодора Шидловскаго съ дворами и съ скотомъ и со всякимъ тамошнимъ заводомъ.

¹⁾ Полное собрание законовъ Россійской Имперіи. С. Петербургъ, 1830, т. IV pp. 725—726.

4. Principele Cantemir are dreptul să meargă la Moscova și în alte orașe, deasemenea să trimită liber oamenii săi, precum și de-ași trimite copii pentru studii în orașe mai însemnate și în alte țări creștinești.

5. Lucrurile care vor fi aduse în Statul rus de către principe și ceilalți, să le vândă fără nici o taxă vamală; iar când ei vor face comerț cu ceva în Statul rus, vor trebui să plătească taxa vamală, fiindcă lor nu poate să li se facă excepție față de alții; în ce privește dvorurile și satele, cari s'a ordonat să se dea principelui în Harcov, de pe acelea nu se ia în visteria Maiestății Sale împărătești nici un fel de dări.

6. Românii care vor veni acuma în Statul rus împreună cu principele și nu vor încăpea în numitele sate ale lui Șidlovski, despre aceștia s'au trimis ordine domnilor: guvernatorului, amiralului, contelui Apraxin și principelui Golițin, ca ei înțelegându-se să le repartizeze iarna aceste locuințe în guvernămintele lor, iar mai pe urmă și pentru ei se vor căuta și li se va da case speciale.

7. Pentru pierderile și cheltuelile în campania aceasta Maiestatea Sa împărătească va dispune să fie pe viitor răsplătiți cu mila sa.

3. Дѣламъ прилучившимся о какихъ ссорахъ его князя и фамиліи его соизволяетъ Его Царское Величество быть подъ своимъ судомъ, а Волоховъ въ ихъ собственныхъ дѣлахъ судить ему князю Кантемиру.

4. Ъздить ему князю къ Московѣ и въ иныя города, также и посланныхъ посылать свободно, и сыновей своихъ для наукъ въ знатные города и иныя Христіанскія страны отпустить.

5. Вещи, которыя нынѣ при немъ князѣ и прочихъ будутъ въ Россійское Государство привезены, тѣ продавать безъ пошлинъ; а ежели когда они будутъ въ Россійскомъ Государствѣ чѣмъ торговать, изъ того имъ надлежитъ пошлины платить, ибо образца ими, противъ иныхъ, учинить не мочно; а которые дворы и деревни въ Харьковѣ велѣно ему князю дать, съ тѣхъ никакихъ податей въ Его Царскаго Величества казну не берется.

6. Которые Волохи нынѣ съ нимъ княземъ пріѣдутъ въ Россійское Государство, и не могутъ въ данныхъ деревняхъ Θεодора Шидловскаго помѣститься: о тѣхъ посланы Царскаго Величества указы къ Господамъ Губернаторамъ, къ адмиралу графу Апраксину и къ князю Голицыну, дабы они согласясь, опредѣлили имъ въ нынѣшнюю зиму въ губерніяхъ своихъ квартиры, и впредь будутъ имъ такожде сысканы и опредѣлены особыя жилища.

7. За утрату и издержку въ нынѣшнемъ походѣ укажетъ Его Царское Величество ихъ наградить своей милостью впередъ.

LXXI

*Scrisoarea fostului domnitor al Moldovei, Antioh Cantemir, către Petru cel Mare, din 15 Ianuarie 1719*¹⁾.

Preaputernice Împărate, atotstăpânitor al întregii Rusii, preamilostive stăpâne. Cu fața smerită mă închin și sărut picioarele Maiestății Voastre.

Dacă s'a revărsat sub soare belșugul milei Maiestății Voastre pentru ori și cine și fiecare, pentru mine s'a arătat clar mila și bunătatea, pe care ați binevoit s'o arătați robului său, fratelui meu, și l-ai primit sub protecția ta monarhală și l-ai pus să stea în liniște și pace la umbra protecțiunii Voastre. Această operă binecredincioasă și împărătească nu puține speranțe mi-a inspirat și mie, ca să recurg la bunătatea Maiestății Voastre cu această prea plecată scriere și cu inima cutezătoare să mă plâng înaintea preasfintei Voastre Maiestăți despre nenorocirea neînduplecată în care mă găsesc eu astăzi.

La venirea Maiestății Voastre în Moldova, fratele meu dorind să-și îndeplinească datoria creștinească, arătând fidelitatea față de Maiestatea Voastră, nu fără frică a trecut în serviciul Maiestății Voastre; iar eu robul Vostreu am rămas la judecătorii nedrepti și oblăduitorii furioși, fiind rău suspectat (întrucât mă suspectau, că eu aveam cunoștință de toate treburile fratelui meu), care la început m'au condamnat la moarte. Văzând această nenorocire în viața mea pentru satisfacția lăcomiei lor și pentru îmblânzirea furiei lor am fost nevoit să-mi sacrific tot (avutul) pentru lăcomia lor; și astfel mi-am păstrat viața pentru oarecare timp, iar bănuiala la toți ca la unul și până astăzi a rămas neschimbată în inima lor. Și așa îmi petrec la ei viața acum lipsit de orișice onoruri, pe care le-am avut în trecut și neavând nici o speranță de a primi demnitatea părintească (în afară de acea demnitate alta n'am cunoscut), mai cu seamă că în această nenorocire suntem lipsiți de cele necesare zilnic, care sunt consumate și suntem desprețuiți de toți. Și așa preaputernice împărate și întreaga familie a noastră suntem persecutați de mari neajunsuri și lipsiți, de cele necesare, și în afară de Dumnezeu altă scăpare nu avem, iar după Dumnezeu mila Voastră împărătească fără de margini, pentru care să binevoiască Maiestatea Voastră să mă ia sub ocrotirea Sa pe mine și pe familia mea, și fixându-mi un salariu anual, dintr'o părțică a clemenței Sale ca să restabilim ruina noastră, și confirmând aceasta printr'o diplomă monarhală cu îndurare să ne ajutați la nevoile noastre, pentru ce și eu, robul Vostreu, în afară de aceea, că împreună cu toți ai mei voi ridică veșnic rugile către Dumnezeu, făgăduesc cu tărie să servesc cu toată fidelitatea

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

Maiestății Voastre și va pune toată sânguința pentru rangul de serviciu, pentru care va fi capabilă neputința mea, și voi îndeplini din toate puterile ori și ce obligație posibilă, și astăzi rămân prea plecatul rob al preamiloștivei Voastre Maiestăți.

Antioh Constantinov 7227 Ianuarie 15.

P. S. Știrile de aici, ne îndrăznind să deranjez pe Maiestatea Voastră, și altele le-am trimis fratelui meu, robului Vostru, iar el va raporta despre toate Maiestății Voastre.

LXXII

*Scrisoarea contelui Golovchin către Dimitrie Cantemir, din 13 Iunie 1711*¹⁾.

Serenissime Rossiaci Imperij et Moldoviae Princeps,
Amice Col-me

Literae Suae Serenitatis, praesentis 8Q ad Suam Sacram Csaream Msttem, Dominum nostrum Clementissimum scriptae, hic integerrime acceptam eidemque Majestati humillime per me repraesentatae sunt, ex quarum contentis Sua Sacra Csarea Majestas fidelitatem Vestram plenissime percepit; pro qua Deo opitulante absque Gratiae et Suae Imperatoriae clementiae Recompensatione Serenitatem Vestram nullatenus praetermissura est, cum autem ob quandam difficultatem iter suum accelerare, rerumque bellicarum directione distracta ipsamet Sua Majestas ad Serenitatem Vestram scribendi tempus non habuerit; idcirco hisce Serenitatis Vestrae in Moldaviam carentiam Annonae esse intellexerit; ideo vult in quantum Serenitas Sua pro ardenti Sua fidelitate, et ad servitia Sua Mstts pari promptitudine, qualicunque modo, licet pro pecunia praeparandae provisioni curam suam impendere velit, Ratione cuius et omnibus quibus cunque potuerit locis, convehere, Universalibus suis Literis divulgare omnibus tam Moldaviae incolis, quam vicinis, velit; ut cujuscunque speciei annonam in exercitum Suae Csarae Mstts vendendam veherent. Quibus Venditoribus et Thesauro Suae Csarae Majestatis, quod in dictis Universalibus condignum nominari decet, praetium et solvetur absque ulla temporis dilatione aut procrastinatione ad proportionem frumenti, ut eo potius ad hoe alliciantur; itaque Sua Csarea Majestas sperat Serenitatem Suam omni conatu et opera hancce

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

Suae Csareae Majestalis voluntatem executurum; De reliquis remitto ad relationem Dni Aulici Consilarii Savvae Ragusiwszicij, maneoque Serenitatis Vestrae

ad servitia paratissimus

Tpaosd P. Podobsasd

Comes G. Golowkin

Dat: ad Sorocam

No. 1711

Iunij 138.

P. S. Sua Sacra Csarea Majestas, Dominus noster Clementissimus, mandavit, ut scribam ad Suam Serenitatem quatenus serenitas Vestra, et praecipius fideles, probatas, ac secundo Istro conscias locorum ac viarum, nec non Bugiakiensis, tractus, duas vel tres personas mittere huc, velit quantumcujus, Suae enim Csareae Mstis tales homines admodum sunt necessarij

LXXIII

Ordinul lui Petru cel Mare către Senatul rus, din 28 Septembrie 1716 (?) ¹⁾.

Domnilor Senatori,

Căutați în Moscova curte cu palate de piatră domnitorului român principelui Cantemir (care are să trăiască cu familia sa în Statul nostru), care curte ar fi după demnitatea lui, deasemenea găsiți pentru el altă curte în afară de oraș.

Petru.

La 28 Septembrie din Carlsbad.

Господа Сенатъ,

Приищите въ Москвѣ дворъ съ каменными палаты Волошскому господарю Князю Кантемиру [который имѣетъ жить своею фамиліею въ нашемъ государствѣ] которой бы дворъ быть по его достоинству также и другой дворъ загородной ему приищите.

ПЕТРЪ

въ 28 день Сентября изъ Карлсбада.

LXXIV

Decizia lui Petru cel Mare, din 15 Aprilie 1716, în chestia scutirii de impozite a moșiilor lui Dimitrie Cantemir ²⁾.

Domnilor Senatori,

Domnitorul român, principele Cantemir, s'a plăns într'o scrisoare, că din partea voastră s'a trimis un ordin guvernatorului Chievului principelui Golitiin

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române. No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române. No. 326.

să se perceapă dările pe anii trecuți de pe satele dăruite lui în plășile Comarnițchi, care după aceea dispoziție a ordonat să se ia dările de pe supușii lui din acele sate dela anul 1712 până în anul acesta până la cincisprezece mii ruble; dar întrucât acest domnitor declară în cererea sa, că aceste dări au fost neglijate potrivit dispoziției voastre (ceeace voi în urma cererii lui ați aprobat cu iscăliturile voastre în privința satelor date lui la anul 1712) și ca acele sate și țăranii din cauza dărilor cuvenite visteriei noastre să nu sărăcească, și întrucât acele dări au fost neglijate atâta timp potrivit dispoziției voastre și nu din nebagarea de seamă a lui; deaceea dispuneți ca supușii lui să fie scutiți de acele dări și despre aceasta trimiteți după primirea acestei (scrisori) ordine guvernatorului Chievului și unde este necesar, ca de pe acele sate conferite de noi principelui Cantemir dările neglijate pentru anii trecuți până în anul acesta 1716 să nu se ceară iar de acum înainte toate dările de pe supușii lui să fie luate în visteria noastră cum se cuvine de pe alți proprietari.

Petru

Din Danțig, 15 Aprilie, anul 1716.

Господа Сенать,

Просилъ насъ чрезъ письма волошской государь князь Кантемиръ, что посланъ отъ Васъ указъ къ Кіевскому Губернатору князю Голицыну о правѣжѣ доимки съ пожалованныхъ ему деревень изъ Камарицкихъ волостей за прошлые годы которой по тому указу велѣлъ править съ подданныхъ его тѣхъ деревень доимки съ 1712 по нынѣшней годъ въ пятнадцать тысячъ рублевъ, но понеже оной государь объявляетъ въ своемъ прошеніи что та доимка запущена по вашему приговору (которой вы по ево челобитью о тѣхъ данныхъ ему деревняхъ въ 1712 году за подписаніемъ вашимъ учинили) и чтобъ тѣмъ деревнямъ и крестьянамъ отъ принадлежащихъ въ казну нашу податей въ разореніи не былъ и понеже та доимка чрезъ такъ долгое время запущена по приговору, вашему а не отъ его презрѣнія, и для того велите ту доимку съ подданныхъ его сложить и о томъ по полученіи сего пошлите къ Губернатору Кіевскому и куда надлежитъ указы чтобъ съ тѣхъ деревень его князя Кантемира которыя ему отъ насъ пожалованы той запущенной доимки на прошлые годы по нынѣшней 1716-й годъ не спрашивали, и чтобъ впредъ всякіе поборы съ тѣхъ подданныхъ его въ нашу казну имать противъ другихъ помѣщиковъ по надлежащему.

ПЕТРЪ

изъ Данцига, Апрѣля въ 15-й день, 1716 года.

LXXV

Decizia lui Petru cel Mare către Senatul rus din 15 Februarie 1717 în privința scutirii de impozite a moșiilor lui Dimitrie Cantemir ¹⁾.

Domnilor Senatori,

Din Gdancs v'a fost trimis un ordin să dispuneți să nu se perceapă impozitele din anii trecuți de pe satele Comarnițchie a Domnitorului român, la ce răspundeți că acele sate nu pot fi scutite de impozite, care impozite de pe satele amintite până la înapoerea noastră la Petersburg să nu ordonați să se perceapă, și despre aceasta trimiteți ordin Guvernatorului Chievului.

Petru

Din Amsterdam, la 15 Februarie anul 1717.

Господа Сенатъ,

Изо Гданска посланъ къ вамъ указъ дабы съ Камарицкихъ деревень господаря Волошскаго доимочныхъ денегъ за прошлые годы править не велѣли, на что вы отвѣтствуете что доимки сложить съ тѣхъ деревень невозможно того для оной доимки до нашего возвращенія въ Петербургъ править съ помянутыхъ его деревень не велите, и о томъ пошлите къ Губернатору Киевскому Указъ.

ПЕТРЪ

изъ Амстердама, въ 15 день Февраля 1717 г.

LXXVI

Ordinul lui Petru cel Mare din 20 Februarie 1721 prin care Dimitrie Cantemir se ridică la rangul de consilier secret și senator ²⁾.

Domnilor Senatori,

După primirea acestei domnitorul român principele Cantemir să fie proclamat în rangul de consilier secret și membru al Senatului.

Petru

În S.-Petersburg, la 20 Februarie 1721.

Conform acestui ordin prealuminatului principe să-i se facă cunoscut ridicarea în rangul amintit și în demnitatea de senator în prezența domnilor senatori, Februarie 22. Să se înscrie în carte.

Господа Сенатъ,

По полученіи сего Господарю волошскому князю Димитрію Контемиру объявите чинъ Тайнаго Совѣтника и членомъ Сената.

ПЕТРЪ

въ С.-Петербургѣ въ 20 день Февраля 1721 г.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

По сему указу ему свѣтлѣйшему князю помянутой чинъ и о бытіи сенаторства объявленъ въ присутствіи господъ сенаторовъ сказать. Февраля 22 дня. Записать въ книгу.

LXXVII

Decizia împăratului Petru al II-lea, din 19 Maiu 1729, prin care Constantin Cantemir se confirmă ca moștenitor al moșilor tatălui său ¹⁾.

Cu mila lui Dumnezeu, noi, Petre al II-lea, Împăratul și atotstăpânitorul a toată Rusia, etc., etc.

Colegiului (ministerului) nostru de moșii.

În virtutea deciziei bunicului și Stăpânitorului nostru întru fericita și veșnic demnă de amintire Maiestatea Sa imperială din anul 1714 trecut și potrivit scrisorii testamentare a prealuminatului principe Dimitrie Cantemir, am decis să fie moștenitor al averii imobile a lui Cantemir din cei trei fii mai mici ai lui cel mai mare, Constantin, iar celui înlăturat dela moștenire principelui Matei și celorlalți doi mai mici să li se dea averea mobilă, și ordonăm Colegiului nostru de moșii a proceda conform acestei dispoziții a noastre; și senatului s'a trimis despre aceasta ordinul nostru.

Dat în Consiliul nostru superior secret la 19 Mai 1729.

Божіею милостію Мы Петръ второй Императоръ и Самодержецъ Всероссійскій и протчая и пр. и пр.

Нашей вотчинной Коллегіи.

Указали мы по силѣ указу дѣда нашего и Государя блаженныя и вѣчно-достойныя памяти Его Императорскаго Величества прошлаго 1714 года и по завѣщательному письму Свѣтлѣйшаго Князя Димитрія Кантемира быть въ недвижимомъ его Кантемировомъ имѣніи наслѣдникомъ изъ трехъ меньшихъ большому сыну Князю Константину, а отрешенному отъ наслѣдства князю Матвѣю и протчимъ двумъ меньшимъ дать движимое имѣніе и повелѣваемъ нашей Вотчинной Коллегіи о томъ по сему нашему указу, а въ Сенатъ о томъ же нашъ указъ посланъ.

Данъ въ нашемъ верховномъ Тайномъ Совѣтѣ Мая 19 дня 1729 году.

LXXVIII

Decizia împărătesei Ana, din 20 Decembrie 1730, prin care se dau moșii copiilor lui Cantemir ²⁾.

Ordin către Ocârmuitorul nostru Senat.

Copiilor răposatului Domnitor român: principilor Matei, Serghie și Antioh și surorii lor am dăruit pentru veșnica stăpânire cincisute optzeci și șapte

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

de dvoruri (curți) de țărani cu pământ și fără pământ în județul Nijnii Novgorod, plasa Murașchinscaia, care au rămas după ce s'a dat camer-iuncherului Caminschi și în județul Briansc în plasa Crasno-Zabor patru sute nouăsprezece dvoruri, ce au rămas după Menșicov și au fost distribuite, precum și douăzeci și patru de dvoruri din târgușorul Crasnopolie, care depinde de aceeași plasă, în total una mie treizeci de dvoruri.

Originalul cu semnătura proprie a Maiestății Sale Imperiale. *Ana*
S'a primit la Senat la 20 Decemvrie 1730.

Указъ нашему Правительствующему Сенату.

Пожаловали мы дѣтямъ покойнаго Господаря Волошкаго, Князьямъ Матвѣю, Сергѣю, Антіоху, и сестрѣ ихъ въ вѣчное владѣніе въ Нижегородскомъ уѣздѣ въ Мурашкинской волости что за роздачею Камеръ-Юнкеру Каминскому въ остаткѣ крестьянскихъ и бобыльскихъ пятьсотъ восемьдесятъ семь дворовъ да въ Брянскомъ уѣздѣ послѣ Меньшикова что за роздачею въ Красно Заборской волости въ остаткѣ чetyреста девятнадцать дворовъ и къ той же волости приписное мѣстечко Краснополье двадцать чetyре двора всего тысячу тридцать дворовъ.

Подлинный за подписаніемъ собственныя Ея Императорскаго Величества руки тако:

АННА

Въ Сенатѣ полученъ Декабря 20 дня 1730 году.

LXXIX

Diploma dată de către Petru cel Mare boierilor moldoveni, cari au trecut cu Cantemir în Rusia ¹⁾.

Cu mila sprijinoare a lui Dumnezeu, Noi, Prealuminatul și Preaputer-nicul mare stăpân, Țar și mare duce Petre Alexeievici, atotstăpânitor a toată Rusia mare, mică și albă... Maiestatea noastră împărătească a conferit, din poporul român (valah), căpitanului Bragă, lui Ion Merescul, Slugerului Dimu, comisului Cârțan, lui Teodor Merescul, căpitanului Teodosie Cârțan,

Божією поспѣшествующею милостію Мы Пресвѣтлѣйшій и Державнѣйшій Великій Государь Царь и Великій князь Петръ Алексѣевичъ всея Великія, и малыя и Бѣлыя Россіи самодержецъ ...²⁾ Наше Царское Величество: пожа-ловали Волошкаго народа Брагу Капитана, Іону Мерескула, Диму Сулжера, Кырцана Комиса, Ѳеодора Мерескула, Ѳедосія Кырцана капитана Павла Мерес-

¹⁾ Ө. Бееръ. Ор. cit., pp. 368—372.

²⁾ Urmează titulatura lungă a țarului Rusiei.

lui Pavel Merescul, Ion Vătav, Antioh Porucic, am ordonat să li se dea această diplomă de danie a Maiestății noastre împărătești, întrucât la 2 Iunie, anul curent, 1718, ei au făcut cerere Maiestății noastre împărătești împreună cu ceilalți funcționari ai poporului român, care la anul 1711 au trecut la noi, marele stăpân, din țara românească (Moldova) cu prealuminatul principe Dimitrie Constantinovici Cantemir, domnitorul român, în serviciul Maiestății noastre împărătești, că potrivit preamiloștivei decizii nominale a Maiestății noastre împărătești, li se conferă și li s'a dat moșii potrivit cu rangul lor în regimentul Iziumschii, satul Colodejnâi, și li s'a repartizat și câte cât și cui s'a dat se vede din listă.

Și ca noi, Marele Stăpân, Maiestatea noastră împărătească, să întărim ceea ce le-am dat, am poruncit să li se dea din mila Maiestății noastre împărătești diplome de danie pentru stăpânirea veșnică asupra acelor moșii date lor. La 9 Iunie anul 1712 trecut am indicat noi, marele stăpân, printr'un Ordin nominal al Maiestății noastre împărătești, ca moșiile lui Șidlovski din regimentele Slobodski, care au fost date prealuminatului principe Cantemir, și anume șase sute treizeci și trei (de dvoruri) de cercași, patruzeci și două de ruși, treizeci și cinci de polonezi, în total șapte sute zece dvoruri să fie împărțite boerilor și ofițerilor de origină română și altora, cari au ieșit cu

кула, Іону Ватава, Антиоха Порутчика, повелѣли имъ дать сію Нашу Царскаго Величества жалованную грамоту для того; сего настоящаго 1718 году Іюня въ 2 день намъ Великому Государю Нашему Царскому Величеству били челомъ они и прочіе Волошкаго народа чиновные люди, которые въ 1711 году выѣхали къ намъ Великому Государю изъ Волошской земли съ Свѣтлѣйшимъ княземъ Димитріемъ Константиновичемъ Кантемиромъ Волошскимъ Господаремъ въ службу Нашего Царскаго Величества, что по имянному Нашего Царскаго Величества Всемилоствѣйшему Указу пожалованы они, и даны имъ по препорціи чиновъ вотчины въ Изюмскомъ полку въ селѣ Колодежномъ, и отведены, а сколько кому дано, и отведено, тому явствуеть реестръ.

И дабы Мы Великій Государь, Наше Царское Величество пожаловали ихъ повелѣли на тѣ имъ пожалованныя вотчины по Нашей Царскаго Величества милости для вѣчнаго владѣнія дать жалованныя грамоты. А въ прошломъ 1712 году Іюня въ 9 день указали мы Великій Государь по имянному Нашему Царскаго Величества Указу въ Слободскихъ полкахъ Шидловскаго вотчины, которыя были даны Свѣтлѣйшему Князю Кантемиру, а имянио Черкасскихъ шесть сотъ тридцать три, Русскихъ сорокъ два, Поляковъ тридцать пять, всего семь сотъ десять дворовъ раздѣлить Волошкаго народа Боярамъ и Офицерамъ и инымъ, которые съ нимъ Господаремъ Княземъ Кантемиромъ выѣхали по приложенной роспискѣ, какову подалъ онъ Князь Кантемиръ.

domnitorul principele Cantemir, potrivit listei anexate, pe care a prezentat-o principele Cantemir.

Din acel număr s'a ordonat să se dea căpitanului Bragă cincisprezece, colonelului Ion Merescul cincisprezece, căpitanului Dima douăsprezece, comisului Apostol Cârțan douăsprezece, lui Teodor Merescul douăsprezece, comisului Teodosie Cârțanu douăsprezece, căpitanului de cavalerie Pavel Merescul cincisprezece, Paharnicului Ion cincisprezece, porucicului Antioh opt:total una sută șaisprezece. Iar în știrile trimise din guvernământul Azovului la 18 Iunie 1718 la cancelaria noastră a afacerilor străine de stat (cancelaria ambasadei) se spune: în anul 1712 trecut în luna Septemvrie au fost distribuite potrivit ordinului susnumit al Maiestății noastre boerilor, ofițerilor și altora de origină românească, care au venit cu principele român Cantemir, moșiile lui Șidlovski în guvernământul Harcov, regimentele Izium, și în udețul Cursc, în afară de acelea, pe care Șidlovski le-a cedat cu trei ani înainte și potrivit diplomei noastre a mareluiștăpân anul trecut la nepoții lui, Laurentii și Grigorie Șidlovski, și această distribuție s'a făcut după lista alcătuită în bună înțelegere, care a fost trimisă de către principele Cantemir, și anume: în satul Bulacleica căpitanului Bragă treisprezece (dvoruri), în satul Colodejnâi lui Nicolae Zărul unsprezece, lui Vasilie Zărul unsprezece, lui

Въ томъ числѣ велѣно дать Брагѣ Капитану пятнадцать, Ивану Мерескулу Полковнику пятнадцать, Димѣ Капитану двѣнадцать, Апостолу Кырцану конюшему двѣнадцать, Теодору Мерескулу двѣнадцать, Теодосію Кырцану конюшему двѣнадцать, Павлу Мерескулу Ротмистру пятнадцать, Ивану Падчашнику пятнадцать, Антиохію Порутчику восемь, всего сто шестнадцать. А въ вѣдѣніи изъ Азовской Губерніи Іюня 18 дня сего 1718 году присланномъ въ Нашу Государственную Посольскую Канцелярію написано: въ прошломъ 1712 году въ Сентябрѣ мѣсяцѣ по вышеписанному Нашему Царскаго Величества Указу Волошскаго народа Боярамъ и Офицерамъ и инымъ, которые съ Волошскимъ Господаремъ Княземъ Кантемиромъ выѣхали, Шидловскаго мѣстности въ Харьковскомъ да въ Изюмскомъ полкахъ и Курскомъ уѣздѣ кромѣ тѣхъ, которыя онъ Шидловской за три года поступилъ, и по Нашей Великаго Государя грамотѣ изъ разряду справлены за племянниками его за Лаврентіемъ да за Григоріемъ Шидловскими розданы, а оная роздача учинена по полюбовной ихъ заручной роспискѣ, которая прислана отъ Князя Кантемира: а имяни въ селѣ Булак-лейкѣ Брагѣ Капитану тринадцать, въ селѣ Колодежномъ Николаю Зерулю одиннадцать, Василию Зерулю одиннадцать, Константину Зерулю одиннадцать, Іонѣ Мерескулу двадцать два, Диму Сулжеру двадцать два, Кырцану Комису шестнадцать, Теодору Мерескулу шестнадцать, Теодосію Кырцану Капитану тринадцать, Павлу Мерескулу одиннадцать, Іонѣ Ватаву одиннадцать, Антиоху Порутчику восемь; а сколько въ тѣхъ селѣхъ четвертныя пашни и угодей,

Constantin Zărul unsprezece, lui Ion Merescul douăzeci și două, slugerului Dimo douăzeci și două, comisului Cârțanu șaisprezece, lui Teodor Merescul șaisprezece, căpitanului Teodosie Cârțanu treisprezece, lui Pavel Merescul unsprezece, lui Ion Vătavu unsprezece, lui Antioh Porucic opt; cât pământ arabil și bunuri se găsesc în acele sate, despre aceasta nu se scrie nimic în cărțile de distribuție. După distribuția susnumitelor persoane a pământului arabil și a bunurilor s'a ordonat să stăpânească aceea ce a stăpânit Șidlovski în proporția numărului dvorurilor, aceasta întrucât moșiile lui Șidlovski au fost sechestrate, când Șidlovski a fost luat în armată și nu s'a putut lua știri dela nimeni cât pământ arabil și moșii se găsește în acele moșii. În afară de aceasta, în scrisoarea Alteții Sale principelui Cantemir din 24 Iunie trimise la cancelaria afacerilor străine (ambasadei) se spune, că din moșiile conferite funcționarilor de origină română unor din ei în urma cerței întâmplăte între ei la anul 1715, în care s'a săvârșit și omor, pentru care acei vino-vați au fost pedepsiți (amendați), iar pe urmă s'au împăcat, după cercetare li s'au schimbat dvorurile, ca înainte să nu mai aibă nici un motiv de a ridica certurile, care au avut loc înainte; și unde, cui, și ce număr de dvoruri li s'au schimbat, ne-a trimis lista principele Cantemir; și cu această ocazie a rugat, ca în diplomele Maiestății noastre moșiile să fie distribuite conform

о томъ въ раздаточныхъ отказныхъ книгахъ не написано. А по раздѣленію вышерѣченнымъ чинамъ пашнею и угоды вѣлно владѣть тѣмъ, чѣмъ владѣлъ Шидловскій по препорціи двороваго числа, для того какъ мѣстности Шидловскаго описываны, тогда онъ Шидловскій взятъ былъ въ армію, и о четвертной пашни и угодыхъ, сколько въ тѣхъ мѣстностяхъ есть, вѣдѣнія взяты было не у кого. Да Іюня въ 24 день въ письмѣ Его Свѣтлости Князя Кантемира поданомъ въ Канцелярію написано: что изъ пожалованныхъ чиновнымъ Волошкаго народа людямъ мѣстности нѣкимъ изъ нихъ за прошедшую между ими въ 1715 году ссору, въ которой и убивство учинилось, и за то винные штрафованы, а потомъ примирились, по разсмотрѣнію его дворы перемѣнены, дабы впредь не имѣли никакой притчины къ возобновленію бывшей ссоры, а гдѣ кому и по сколько дворовъ перемѣнено, тому прислалъ онъ Князь Кантемиръ росписъ; и притомъ просилъ, чтобъ вышеобъявленные ради вины вѣлѣть въ жалованные имъ Наши Царскаго Величества грамоты, о которыхъ они быють челомъ, тѣ мѣстности по учиненной перемѣнѣ, а не по первой раздачѣ написать. А въ росписи за приписаніемъ Его Князя Кантемира написано: въ селѣ Булаклейкѣ Брагѣ Капитану по указу дано тринадцать, да емужъ уступили Іона Постельникъ десять, Антиохъ Камарашъ одиннадцать, всего тридцать четыре двора, а изъ тѣхъ его Браги Капитаа дворовъ отдано Николаю Зерулю двѣнадцать, Василию Зерулю одиннадцать, Константину Зерулю одиннадцать дворовъ, а вмѣсто тѣхъ

schimbărilor făcute, și nu după distribuția cea dintâi, cum cer ei. Iar în lista de distribuție cu semnătura principelui Cantemir se scrie: căpitanului Bragă i s'a dat din ordin în satul Bulacleica treisprezece, și tot lui i-a cedat Ioan Postelnicul zece și Antioh Cămăraș unsprezece în total treizeci și patru de dvoruri, și din acele dvoruri ale căpitanului Bragă i s'ai dat lui Nicolae Zărul douăsprezece și lui Vasile Zărul unsprezece și lui Constantin Zărul unsprezece dvoruri; iar în locul acestora căpitanului Bragă i s'a dat în satul Colodejnâi unsprezece a lui Nicolae Zărul, unsprezece a lui Vasile și unsprezece a lui Constantin — în total treizeci și trei de dvoruri. Și noi Prealuminatul și Preaputernicul Mare Stăpân, Țar și marcele duce Petre Alexeevici, atotstăpânitorul întregii Rusii mari, mici și albe, Maiestatea noastră împărătească am ordonat să se dea susnumiților funcționari de origină română moșiile lui Teodor Șidlovski, și anume:

În regimentul Iziumschi satul Colodejnâi să stăpânească căpitanul Bragă treizeci și trei, Ion Merescul douăzeci și două, Dima Slugerul douăzeci și două, Comisul Cârțanul șaisprezece, Teodor Merescul șaisprezece, căpitanul Teodosie Cârțanul treisprezece, Pavel Merescul unsprezece, Ion Vatașul unsprezece, Antioh Porucicul opt, în total o sută cincizeci și două de dvoruri, și pământ arabil și bunuri, cât a stăpânit Șidlovski proporțional cu numărul dvorurilor; și să stăpânească acele moșii ei însăși, iar după ei soțiile lor și copiii. Drept care s'a dat diploma de danie a noastră, a marelui

ему Брагѣ Капитану въ селѣ Колодежномъ ихъ Зерулевыхъ Николаевыхъ одиннадцать, Васильевыхъ одиннадцать, Константиновыхъ одиннадцать, всего тридцать три двора. И мы Пресвѣтлѣйшій и Державнѣйшій Великій Государь Царь и Великіи князь Петръ Алексѣевичъ всея Великія и малыя и Бѣлыя Россіи Самодержецъ, Наше Царское Величество пожаловали Волошскаго народа вышеименованныхъ чиновныхъ людей повелѣли имъ даннымъ мѣстностями Θεодора Шидловскаго, а имянио: въ Изюмскомъ полку въ селѣ Колдежномъ владѣть Брагѣ Капитану тридцать три, Іонѣ Мерескулу двадцать два, Димѣ Сулжеру двадцать два, Кырцану Комису шестнадцать, Θεодору Мерескулу шестнадцать, Θεодосію Кырцану Капитану тринадцать, Павлу Мерескулу одиннадцать, Іонѣ Ватаву одиннадцать, Антиохи Порутчику восемь всего сто пятьдесятъ два двора, а четвертной пашни и угодѣй чѣмъ Шидловскій владѣлъ, по препорціи двороваго числа; а владѣтъ, имъ тѣми мѣстностями самимъ, и поихъ женамъ ихъ, и дѣтямъ. Чего ради дана имъ сія Наша Великаго Государя жалованная грамота за нашею Царскаго Величества печатью въ нашемъ Царствующемъ градѣ Санктпетербургѣ лѣта отъ Рождества Христа Спасителя Нашега Бога 1718, Октября 31 день, Государствованія Нашега 37 году.

Государственной Канцлеръ Графъ Гаврила Головкинъ.

Stăpân, cu pecetea Maiestății noastre în orașul nostru ocârmuitor Sanct Peterburg. Anul dela nașterea lui Hristos Dumnezeu Mântuitorul nostru 1718. Octomvrie 31, iar al domniei noastre al 37-lea.

Semnată de către Cancelarul contele Gavriil Golovchin.

LXXX

Notationes quotidianae a lui Ivan Ilînschi (un fragment) ¹⁾.

Iunie

1721.

Die.

21. Am fost la Senat. Generalul Cantacuzino a luat prânzul la noi.
22. Am primit o scrisoare dela Cămăraș împreună cu o poliță de 90 ruble a lui Luca Armanu.
23. A fost la Senat. Scrisoarea prealuminatăi principese a noastre adresată principelui Ivan Iurievici a fost trimisă lui Panin.
28. Stolnicul Lupul a sosit și mi-a adus lupii mei (sic).
29. Au sărbătorit după prânz în grădină.
30. Terminându-l pe Agapit, l-am dat principelui.

Iulie

1. Am dat polița pentru 59 ruble lui Ivan Iurievici.
2. Am început să-l învăț pe Filip a scrie.
3. A fost la Senat.
4. A trecut un an de când a murit prințesa Smaragda.
5. A fost la Senat.
6. A ascultat neînțelegerile vataului Lupul cu țărani.
7. A fost la Senat.
8. Ivan Boroda s'a înecat. Pe Istrat l-au bătut.
9. Herțogul de Golștinia a fost la noi după prânz.
11. Menșicov, venind seara la noi împreună cu principesa și cumnata sa, au petrecut la noi mai mult de o oră.
12. A fost la Senat.
14. A fost la Senat. Desenul principesei s'a trimis la Moscova prin Slonschi.
17. A fost la Senat. Herțogul de Golștinia împreună cu toți miniștri au prânzit la noi, au dansat mult și au luat cina.

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 325. O parte din aceste notițe au fost publicate de către Pecarschi, op. cit., pp. 236—237.

Datele nu corespund întocmai cu cele din manuscrisul Academiei.

18. Din cancelaria de sub supravegherea principelui Petre Mihailovici Golițin a venit funcționarul Vasile Greaznov pentru descrierea locului viran a lui Corsacov și să constate dacă acolo este vre o clădire sau legume și cine și după ce decizie îl stăpânește.

19. A fost la Senat, însă n'a stat mult.

(Notițele lui Iliinski se termină cu ziua de 9 Iulie 1724).

LXXXI

Cererea Anastasiei Cantemir către împărăteasa Ecaterina I, prezentată prin unchiul său maiorul-general Iurii Trubețcoi, în Iunie 1725¹⁾.

Prealuminată, preaputernică, mare stăpână, Impărăteasă Ecaterina Alexeevna, atotstăpânitoare a întregii Rusii.

Face cerere soția principelui Dimitrie Constantinovici Cantemir, văduva Nastasia, și în ce constă cererea urmează punctele.

I

După moartea soțului meu Maiestatea Voastră din bunătatea firească pe care o arătați față de toți și mai cu seamă față de cei ce sufăr, ați binevoit a mă încuraja pe mine, pe roaba voastră, în greaua mea văduvie printr'o milostivă scrisoare a Maiestății voastre și nădăjduind în făgăduința înaltei mile a Maiestății voastre față de mine, roaba voastră, îndrăsnesc eu orfana și neputincioasa de a cădea la picioarele Maiestății voastre cu această cerere preaplecătă și plină de lacrimi și a cere milă.

2

După moartea soțului meu, am rămas cu fiica mea și trăesc până acum orfană în văduvia mea într'o sărăcie extremă, astfel că n'am nici acoperământ pentru adăpost, nici hrană, fiindcă după bărbatul meu au luat cu forță toată averea mobilă și imobilă copiii lui; deasemenea și toate scrisorile bărbatului și lucrurile care mi-au fost date mie ca zestre; iar pe mine, văzându-mă în văduvia mea, orfană și neputincioasă, m'au lăsat fără nimic, și împotriva ordinului Maiestății Voastre nu-mi dau până acum nici măcar hrană pentru mine, roaba voastră, și pentru fiica mea.

3

Fericita și veșnic demna de pomenire Maiestatea Sa prin mijlocirea Maiestății Voastre a ordonat, ca atât barbaților rămași fără soții, cât și văduvelor rămase fără barbați să li se dea a patra parte și a dispus să se confirme aceasta

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

și a binevoit să semneze cu mâna proprie, și Maiestatea Voastră din bunătatea monarhală firească a Domniei Voastre dar mai cu seamă ocrotind orfelinagiul nenorocit al tuturor văduvelor, a binevoit să reconfirme și să aprobe acele decrete; și potrivit acestui ordin, dacă bărbatul meu ar fi rămas după mine, lui i s'ar fi dat a patra parte din zestrea mea, fiindcă până acum tuturor bărbaților și femeilor văduve li se dă fără nici o îndoială a patra parte; iar văduvei Cantacuzino, întrucât barbatul ei a fost venetic (străin), s'a dat din înalta milă a Maiestății Voastre nu numai a patra parte, ci toate satele bărbatului ei pe care astăzi le stăpânește ea; și el, Cantacuzino, a venit împreună cu bărbatul meu.

4

Iar eu roaba voastră vă rog pentru o pătrime a averii bărbatului meu; potrivit aceluia ordin al Maiestății Voastre și potrivit obiceiului de a se da văduvelor a patra parte Ocârmuitorul Senat a hotărît și semnat decizia să mi se dea și mie roabei voastre a patra parte (din averea) rămasă după bărbatul meu; dar eu roaba voastră nici până acum nu stăpânesc nimic, ci se caută, dacă a fost dată bărbatului meu diplomă de danie asupra acelor sate.

5

Maiestatea Voastră a binevoit a lua parte în persoana sa înaltă în campania turcă, când soțul meu potrivit unei convenții scrise și semnate de către fericita și întru vecie vrednică de pomenire Maiestatea Sa, și întărită cu pecetea Statului a trecut la supușenia Maiestății Sale; și pentru acea trecere în acea convenție este scris, că Maiestatea Sa îl va face pe bărbatul meu să aibă drept de moștenire și în virtutea dublei înțelegeri, când Maiestatea Sa a binevoit să-i dea bărbatului meu acele sate de moștenire pentru hrana lui și a familiei lui, nu putea să nu se fi scris în acea convenție, că se dă și pentru hrana soției și copiilor lui.

Acea convenție cu semnătura propriea Maiestății Sale, bărbatul meu a considerat-o drept diplomă de danie, și deaceea n'a stăruit pentru altă diplomă de danie; în afară de aceea el știa, că nici la unul din cei veniți, căror li s'au dat sate, după moartea lor satele n'au fost trecute pe numele Maiestății Voastre și treceau ca moștenire soțiilor și copiilor lor, ci numai acelor li se ia unde din mila Maiestății Voastre se spune că acele sate să dau numai pentru trai cât trăește primitorul și deaceea acele sate nici nu treceau ca moștenire. Bărbatului meu nu i s'a făcut cunoscut aceasta, întrucât acele sate au fost date lui cu dreptul de moștenire și deaceea el în scrisoarea (testamentul) pomenită dispune și de moștenitori.

7

În ceea ce privește scrisoarea (testamentul), pe care a lăsat-o bărbatul meu, în acea scrisoare el nu înlătură pe roaba voastră dela a patra parte, și dacă n'a scris anume ca să-mi se dea a patra parte, n'a făcut-o, cunoscând decretul Maiestății Voastre și n'a scris ca după moartea lui să mi se dea a patra parte, potrivit deciziei Maiestății Voastre, fiindcă tuturor văduvelor li se dă; și chiar dacă vre-un bărbat când moare scrie în testament, că nu lasă soției a patra parte, acele testamente din ordinele Maiestății Voastre la toate departamentele (ministerele) sunt considerate ca protivnice ordinelor Maiestății Voastre, și ne luând în seamă acele testamente dau soțiilor a patra parte, cum se ordonă în deciziile Maiestății Voastre.

8

În aceeași scrisoare soțul meu arată, că cu lucrurile pe care mi le-a dăruit să-mi cresc și să-mi mărit fiica, și deaceea el cunoscând că prin ordinul Maiestății Voastre mi se va da a patra parte, ca și tuturor văduvelor, nu mi-a lăsat acele lucruri și nici alt ceva pentru hrană, căci nu putea să mă lase fără ca să-mi dea ceva pentru hrană; ar fi împotriva legilor dumnezeiești, dispozițiilor Maiestății Voastre, și însăși conștiinței, ca lucrurile amintite, pe care mi le-a lăsat bărbatul meu pentru creșterea și măritatul fiicei mele să fie împărțite prin decizia senatului tuturor, cum se arată în dispozițiile Maiestății Voastre.

Preamilostivă stăpână, aruncă-ți ochii la cererea plină de lacrimi a roabei Voastre neputincioase și la nenorocirea văduviei mele și orfelinagiul fiicei mele și poruncește să se pună pe această cerere rezoluția milostivă, potrivit deciziilor Maiestății Voastre și după exemplul cum se procedează cu alte văduve, cari au rămas după bărbații lor ruși, sau veniți, și nu ordonă să fiu lipsită de a patra parte de avere și prin aceasta să se încalce decizia Maiestății Voastre și să dați un exemplu cu săraca și neputincioasa voastră roabă.

Preamilostivă stăpână Împărăteasă rog a pune rezoluția Maiestății Voastre pe această cerere.

Iunie, anul 1725.

LXXXII

Diploma de confirmare ca moștenitor, dată de către împărăteasa Ana lui Constantin Cantemir, fiul lui Dimitrie, din 12 Maiu 1732¹⁾.

Cu mila sprijinitoare a lui Dumnezeu, Noi, Ana Împărăteasă și atotsăpânitore a toată Rusia...²⁾. Intrucât din ordinele unchiului nostru întru fericita

¹⁾ Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

²⁾ Urmează titulatura lungă a țarilor ruși, pe care o emitem.

și vrednică de amintire Maiestatea sa imperială Petru cel Mare s'a dat răposatului prealuminat principe Dimitrie Cantemir ca moșie din plășile curții Maiestății noastre imperiale una mie de curți țărănești și anume la 1712 Iunie 9, Iulie 29, la 1713, Septemvrie 2 în județul Sevsc din (plășile Comarnițchi) satul Glodnevo din cantonamentul Glodnev, satul Solomino cu cătunele din cantonamentul Radogojschi; în anul 1718, Martie 15, Decemvrie 3 s'a ordonat să-i se dea ceeace n'a ajuns la numărul de mai sus de una mie curți una sută cincizeci șapte de curți, deasemenea și celor fără pământ, care erau înscriși în registrele vechi între cei cu curți li s'au dat case speciale; tot după el, principele Cantemir, la 23 Septemvrie 1720 în urma cererii lui a fost lăsată laolaltă acea mie de curți țărănești în plășile Comarnițchi și deosebit de aceea satul Ciornaia Greazi cu cătunele în județul Moscova și Bulatnicovo și din moșiile lui Teodor Șidlovschi în județul Cursc sătișorul Ucolovo cu toate bunurile și în puterea acelor ordine au fost lăsate după el, principele Cantemir; și la 1723 principele Cantemir murl și după el a rămas soția lui, văduva principesa Nastasia, cu fiica principesa Smaragda și fiii vitregi a acestei soții, fiii principelui Dimitrie, principele Matei, principele Constantin, principele Serghie, principele Antioh, și fiica (lui), fiica vitregă a ei principesa Maria, și în scrisoarea testamentară a principelui Dimitrie Cantemir din 28 Septemvrie se scrie, că el a rugat-o pe mătușa noastră întru fericita pomenire împărăteasa Ecaterina Alexeevna, ca din trei fii ai lui Constantin, Serghie și Antioh (în afară de Matei), unul din acești trei să fie moștenitor așa cum prevăd dispozițiile noastre, și din cei trei îl crede ca pe cel mai bun pe principele Constantin, despre care am amintit, iar în ce privește știința și inteligența cel mai bun din toți e cel mai mic fiu al lui, pe care, dacă mai pe urmă nu se va schimba în rău, intenționează să-l lase pe el moștenitor, dar și în aceasta roagă, să fie cineva din cei trei rânduit ca moștenitor când va ajunge la vârsta legală și judecând după purtarea lor, și până când nu vor fi încercați în științe care ne sunt necesare nouă și Statului să nu ajungă moștenitori; iar la anul 1728 au făcut cerere principele Matei, principele Serghie, principele Antioh Cantemir, ca din averea imobilă a tatălui lor să se dea trei părți moștenitorului, care va merita, întrucât și în testamentul tatălui lor ar fi scris așa, iar celorlalți doi fii să li se dea averea mobilă și după acel ordin din averea imobilă a părintelui lor, să se dea trei părți lui, principelui Constantin, iar a patra parte mamei lui vitrege, principesei Nastasia, iar în anul 1830 potrivit preamilos-tivului ordin s'a dat principelui Matei, principelui Serghie, principelui Antioh și surorii lor principesei Maria Cantemir una mie treisute de curți țărănești; astăzi a făcut cerere preasupusă Maiestății noastre împărătești, Marei împără-

tese, locotenentul din regimentul din leib-garda noastră principele Constantin, fiul principelui Cantemir, ca susnumita avere imobilă, al cărei moștenitor a fost făcut potrivit testamentului tatălui său și deciziei nominale a nepotului nostru întru fericita pomenire a Stăpânitorului Împărat Petru al doilea, ca preamilostiv să-l confirmăm și aprobăm ca moștenitor din neam în neam, și să-i dăm diploma de conferire a Maiestății noastre imperiale; de aceea noi, marea stăpânitoare Maiestatea noastră imperială, confirmăm și aprobăm ca principele Constantin și urmașii lui să stăpânească pentru vecie trei părți din averea imobilă arătată mai sus a tatălui lui pe care a fost făcut moștenitor; de aceea am ordonat să se dea această diplomă de danie a Maiestății noastre imperiale cu semnătura mâinei propriie și întărită cu pecetea Statului nostru. Dată în Sanctpetersburg la anul 7240 dela facerea lumii, iar dela nașterea lui Hristos Dumnezeu Mântuitorul nostru 1732, la 12 Maiu, iar a domniei noastre al treilea an.

Pe diploma originală semnat cu mâna propriie a Maiestății Sale imperiale astfel:

Ana

Cancelar contele Golovchin. In condică introdusă la 12 Maiu anul 1732, No. 142.

Божією поспѣшествующею милостію мы Анна Императрица Самодержица Всероссийская...²⁾

Понеже по указамъ дяди нашего блаженныя и вѣчнодостойныя памяти Его Императорскаго Величества Петра Великаго пожаловано покойному Свѣтлѣйшему князю Димитрію Кантемиру изъ нашихъ Императорскаго Величества дворцовыхъ волостей, а именно въ 1712-мъ Іюня 9, Іюля 29, 1713 Сентября 2-го чиселъ Севскаго уѣзду изъ Комарецкихъ въ Глоднѣвскомъ стану село Глоднево въ Радогожскомъ стану село Соломино съ селы и съ деревнями тысяча дворовъ крестьянскихъ въ вотчину; въ 1718 году Марта 15, Декабря 3 чиселъ въ вышеписанное число тысячу дворовъ чего было не додано велѣно добавить сто пятьдесятъ семь дворовъ; такожъ и бобылямъ которые въ прежнихъ отказныхъ книгахъ написаны во дворахъ особыми избами быть; за нимъ же княземъ Кантемиромъ 1720 году Сентября 23 дня по челобитію его велѣно ему князю Кантемиру ту тысячу дворовъ крестьянъ изъ тѣхъ Камарецкихъ волостей отказать сряду да особливо въ Московскомъ уѣздѣ села Черная Грязь 3 деревнями да Булатниково да изъ мѣстностей Ѳеодора Шидловскаго въ Курскомъ уѣздѣ селцо Уколово со всѣми угодьями и по силѣ тѣхъ указовъ за нимъ, княземъ Кантемиромъ отказаны; и въ 1723 году ояъ князь Кантемиръ умре а послѣ его остались жена, вдова княгиня Настасья, съ дочерью княжною Измарагдою да означенной жены его пасынки, а его князя Дмитріевы дѣти, князь Матвѣй,

князь Константинъ, князь Сергій, князь Антиохъ, да дочь, а ее паштерица княжна Марья, а въ завѣщательномъ письмѣ его князя Димитрія Кантемира 1722 году, Сентября 28 числа написано, что онъ Кантемиръ просилъ тетки нашей блаженной памяти Государыни Императрицы Екатерины Алексѣевны дабы изъ дѣтей его Константина, Сергія и Антиоха (кромѣ Матвѣя), которому нибудь изъ трехъ наслѣдникомъ быть, какъ наши указы повелѣваютъ и изъ тѣхъ трехъ лучше разсуждаетъ сына помянутаго князя Константина а въ умѣ и наукахъ меньшей его сынъ отъ всѣхъ лучше ежели впредь въ худшее не премѣнится намѣренъ былъ его въ наслѣдство оставить, но и то просить смотря ихъ обхожденія, какъ будетъ въ законномъ возрастѣ кого нибудь изъ тѣхъ трехъ опредѣлить въ наслѣдство, а пока не опробованы будутъ въ наукахъ которые суть надобны намъ и государству въ наслѣдники не опредѣлять; а въ 1728 году били челомъ князь Матвѣй, князь Сергій, князь Антиохъ Кантемиры, чтобъ отца ихъ изъ недвижимаго имѣнія три части отказать за наслѣдникомъ, который удостоенъ будетъ, понеже де и въ духовной отца ихъ о наслѣдникѣ такъ написано, а прочимъ двумъ меньшимъ дѣтямъ дать движимое имѣніе и по тому указу и съ того отца ихъ недвижимаго имѣнія три части отданы ему князю Константину, а четвертая часть мачихѣ его княгинѣ Настасѣѣ, а въ 1730 году по всемилостивѣйшему указу пожалована имъ князю Матвѣю, князю Сергію, князю Антиоху и сестрѣ ихъ княжнѣ Марѣ Кантемирамъ тысяча тридцать дворовъ крестьянскихъ; нынѣ всеподданнѣйше намъ Великой Государынѣ Нашему Императорскому Величеству били челомъ лейбъ-гвардіи нашего Преображенскаго полку поручикъ князь Константинъ, князь Димитріевъ сынъ Кантемиръ, чтобъ вышеписанное недвижимое имѣніе, въ которой онъ по духовной отца его по имянному указу племянника нашего блаженной памяти Государя Императора Петра второго учиненъ наслѣдникомъ всемилостивѣйше подтвердить и подтвердить въ роды родовъ и дать нашу Императорскаго Величества жалованную грамоту; того ради мы Великая Государыня наше Императорское Величество изъ выписаннаго недвижимаго отца его имѣнія три части въ которомъ онъ князь Константинъ по духовной отца его и по указу племянника нашего Его Императорскаго Величества Петра второго учиненъ наслѣдникомъ ему князю Константину и потомкомъ его въ вѣчное владѣніе Всемилостивѣйше подтверждаемъ и подтверждаемъ и для того сію нашу Императорскаго Величества жалованную грамоту за подписаніемъ собственныя руки дать и Государственною нашею печатью укрѣпить повелѣли. Дана въ Санктпетербургѣ лѣта отъ сотворенія мира 7240, а отъ Рождества Христова Спасителя нашего Бога 1732 Мая второго на десять дня, Государствованія нашего третьяго году.

У подлинной грамоты подписано собственною Ея Императорскаго Величества рукою тако:

АННА

Канцлеръ графъ Головкинъ. Въ книгу записано Мая 12 дня 1732 году No. 142.

CUPRINSUL

Prefață.	1 (381)
I. Viața lui Dimitrie Cantemir în Rusia	2 (382)
II. Activitatea științifică și literară a lui Dimitrie Cantemir pe tere- nul rus	27 (407)
III. Moartea lui Dimitrie Cantemir	47 (427)
IV. Copiii lui Dimitrie Cantemir	51 (431)
Bibliografia	76 (456)

A N E X E

I. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Feldmareșalul Șereme- tiev, din 4 Iunie 1711	81 (461)
II. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din 27 Iu- lie 1711	82 (462)
III. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către cancelarul Golovchin din Iulie 1711	83 (463)
IV. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către cancelarul Golovchin din 2 August 1711	83 (463)
V. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din anul 1711	84 (464)
VI. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din anul 1711	85 (465)
VII. Petiția lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare cu rezoluția acestui din urmă	86 (466)
VIII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din 26 Noemvrie 1711	87 (467)
IX. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare (fără dată)	87 (467)
X. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din anul 1713	89 (469)
XI. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 30 Maiu 1714	89 (469)
XII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Ecaterina, soția lui Petru cel Mare, din 7 Octomvrie 1714	90 (470)
XIII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către contele Golovchin, din 18 Octomvrie 1714	91 (471)
XIV. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, dela 1 Ianuarie 1715	91 (471)

- XV. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 7 Decembrie 1715 92 (472)
- XVI. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din 7 Decembrie 1715 92 (472)
- XVII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 30 Decembrie 1715 93 (473)
- XVIII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 30 Decembrie 1715 93 (473)
- XIX. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 2 Februarie 1716 94 (474)
- XX. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 6 Martie 1716. 95 (475)
- XXI. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 19 Iunie 1716 95 (475)
- XXII. O cerere a lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare (fără dată) 96 (476)
- XXIII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către contele Golovchin, din 18 Octombrie 1716 97 (477)
- XXIV. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 19 Octombrie 1716 98 (478)
- XXV. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 17 Ianuarie 1717 99 (479)
- XXVI. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către contele Golovchin, din 8 Februarie 1717 99 (479)
- XXVII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 8 Februarie 1717 100 (480)
- XXVIII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din anul 1717 (fără dată precisă) 101 (481)
- XXIX. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Ianuarie 1718 101 (481)
- XXX. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Ianuarie 1718 a (doua) 102 (482)
- XXXI. Cererea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 13-Februarie 1718 103 (483)
- XXXII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către cancelarul Golovchin, din 4 Martie 1719. 104 (484)
- XXXIII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 23 Noembrie 1719 105 (485)
- XXXIV. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 23 Noembrie 1719 106 (486)
- XXXV. Cererea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Februarie 1721 107 (487)
- XXXVI. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din Februarie 1721. 109 (489)
- XXXVII. Petiția fiilor lui Dimitrie Cantemir înaintată de aceștia din urmă lui Petru cel Mare la 17 Februarie 1721 109 (489)

XXXVIII. Petiția lui Antioh Cantemir către Petru cel Mare, din 17 Februarie 1721, semnată de către Dimitrie Cantemir . . .	110 (490)
XXXIX. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Februarie 1721 . . .	110 (490)
XL. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 24 Martie 1721 . . .	111 (491)
XLI. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 24 Martie 1721 . . .	111 (491)
XLII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Macarov, secretarul lui Petru cel Mare, din 13 Aprilie 1721 . . .	112 (492)
XLIII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 28 Aprilie 1721 . . .	112 (492)
XLIV. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Ecaterina, soția lui Petru cel Mare, din 28 Aprilie 1721 . . .	113 (493)
XLV. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 12 Maiu 1721 . . .	114 (494)
XLVI. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 27 Maiu 1721 . . .	115 (495)
XLVII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 17... 1721 . . .	115 (495)
XLVIII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Septembrie 1721. . .	116 (496)
XLIX. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 19 Septembrie 1721. . .	118 (498)
L. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către marchizul Châteauneuf, din anul 1722 . . .	118 (498)
LI. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Ianuarie 1722 . . .	119 (499)
LII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Septembrie 1722. . .	120 (500)
LIII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 8 Maiu 1723. . .	121 (501)
LIV. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către soția lui Petru cel Mare, Ecaterina, din 21 Maiu 1723 . . .	122 (502)
LV. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 21 Maiu 1723 . . .	123 (503)
LVI. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 21 Maiu 1723 . . .	125 (505)
LVII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către principele Galițin, din 21 Maiu 1723 . . .	126 (506)
LVIII. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 21 Maiu 1723 . . .	127 (507)
LIX. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul cabinetului, Macarov, din 23 Iulie 1723. . .	128 (508)
LX. Scrisoarea familiei lui Dimitrie Cantemir despre moartea lui, către Ecaterina, din 22 August 1723 . . .	128 (508)

- LXI. Scrisoarea Anastasiei Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 7 Octomvrie 1723 129 (509)
- LXII. Cererea lui Antioh Cantemir către Petru cel Mare, din 21 Maiu 1724 130 (510)
- LXIII. Memoriul lui Dimitrie Cantemir asupra situației în Țările românești, din anul 1717 130 (510)
- LXIV. Memoriul lui Dimitrie Cantemir adresat, probabil lui Petru cel Mare, în chestiunea țărilor românești, la anul 1718. . . . 135 (515)
- LXV. Scrisoarea lui Ion Neculce către cancelarul Golovchin, din 27 Noemvrie 1718 137 (516)
- LXVI. Testamentul lui Dimitrie Cantemir. 138 (517)
- LXVII. Diploma de membru dată de către Academia din Berlin lui Dimitrie Cantemir 141 (521)
- LXVIII. Decizia Sinodului rus în chestia cărții lui Dimitrie Cantemir «Sistemul religiei mahomedane» 142 (522)
- LXIX. Răspunsul lui Dimitrie Cantemir Sinodului rus, în chestia «Sistemului religiei mahomedane» 144 (523)
- LXX. Decizia lui Petru cel Mare dela 1 August 1711, prin care dă lui Dimitrie titlul de principe rus și se făgăduesc case și moșii . 145 (524)
- LXXI. Scrisoarea fostului domnitor al Moldovei, Antioh Cantemir, către Petru cel Mare, din 15 Ianuarie 1719 147 (526)
- LXXII. Scrisoarea contelui Golovchin către Dimitrie Cantemir, din 13 Iunie 1711 148 (527)
- LXXIII. Ordinul lui Petru cel Mare către Senatul rus, din 28 Septemvrie 1716 149 (528)
- LXXIV. Decizia lui Petru cel Mare, din 15 Aprilie 1716, în chestia scutirii de impozite a moșiilor lui Dimitrie Cantemir 149 (529)
- LXXV. Decizia lui Petru cel Mare către Senatul rus din 15 Februarie 1717, în privința scutirii de impozite a moșiilor lui Dim. Cantemir 151 (531)
- LXXVI. Ordinul lui Petru cel Mare, din 20 Februarie 1721, prin care Dimitrie Cantemir se ridică la rangul de consilier secret și senator 151 (531)
- LXXVII. Decizia împăratului Petru al II-lea, din 19 Martie 1729, prin care Constantin Cantemir se confirmă ca moștenitor al moșiilor tatălui său 152 (532)
- LXXVIII. Decizia împărătesei Ana, din 20 Decemvrie 1730, prin care se dau moșii copiilor lui Cantemir 152 (532)
- LXXIX. Diploma dată de către Petru cel Mare boierilor moldoveni, cari au trecut în Rusia 153 (533)
- LXXX. Notationes quotidianae a lui Ivan Iliinski 158 (538)
- LXXXI. Cererea Anastasiei Cantemir către împărăteasa Ecaterina I, prezentată prin unchiul său maiorul-general Iurii Trubețcoi, în Iunie 1725 159 (539)
- LXXXII. Diploma de confirmare ca moștenitor, dată de către împărăteasa Ana lui Constantin Cantemir, fiul lui Dimitrie, din 12 Maiu 1732 161 (541)

LEI
25
KATIMALA

WORLD BOOK

LEI
25
KATIMALA

